

Szabadság és biztonság egy összetett világban

Dirk Holemans

GEF

GREEN EUROPEAN FOUNDATION

oIKOs
DENKTANK VOOR SOCIAAL-ECOLOGISCHE VERANDERING

Szabadság és biztonság egy összetett világban

Dirk Holemans

A szerzőről

Dirk Holemans a társadalmi-ökológiai változásért fellépő flamand zöld kutatóközpont, az Oikos koordinátora, valamint a Green European Foundation (Zöld Európai Alapítvány) kuratóriumi tagja. Előadó, és olyan témákban publikál, mint az ökológiai gazdaság, zöld városok, közjavak és politikai ökológia.

Dirk Holemans
2017. november

A kiadványt a Green European Foundation az Európai Parlament pénzügyi támogatásával jelentette meg. Az Európai Parlament nem felelős a projekt tartalmáért.

Kutatás és társzerkesztés: Andreas Novy
Tervezés: Miriam Hempel
Koordinálás: Carlotta Weber
Az eredeti angol szöveg olvasószervezője: Ashley Sherwood
A magyar változat olvasószervezője: Trombitás Gábor

Green European Foundation

3 Rue du Fossé – 1536 Luxemburg
Brüsszeli iroda: 15 Rue d’Arlon – B-1050 Brüsszel – Belgium
Tel.: +32 (0) 2 234 65 70
Fax: +32 (0) 2 234 65 79
E-mail: info@gef.eu
www.gef.eu

A tanulmány a Green European Foundation (Zöld Európai Alapítvány – GEF) nemzetközi projektjének eredménye. A kezdeményezés célja az alternatív termelési modellek feltérképezése, a zöldgazdaságra vonatkozó javaslatokról és a változó XXI. századi munkakörülményekről szóló vita előmozdítása. A GEF 2014 óta partneralapítványok közreműködésével rendezvényeket szervez és kutatást folytat Európa-szerte, hogy fenntarthatóságon és méltányosságon alapuló perspektívákat kínáljon a termelés és fogyasztás jövőjére vonatkozóan.

A kiadvány ingyenes példánya e-mailben kérhető az info@gef.eu címen.

Tartalomjegyzék

Előszó	6
Bevezetés	7
1. Szabadság és biztonság a XX. században: a jóléti állam	8
1.1 Szabadság biztonság révén	9
1.2 A jóléti állam alapjainak megteremtése	9
1.3 A déli területek és a Föld elhanyagolása	9
2. Bizonytalan harc a szabadságért: a neoliberális állam	10
2.1 Az emancipáció projekt	10
2.2 A szabadság neoliberális fogalma	11
2.3 Radikális újítók	12
2.4 A harmadik út: a baloldal üressége	12
2.5 Józan egyensúly	13
2.6 A neoliberális növekedés megszegett ígérete	14
2.7 Európa – a tető nélküli ház	15
3. Európa válaszüthoz érkezett	16
3.1 A történelem vége vagy jövője	16
3.2 Két áramlat földje	16
4. A nagy átalakulás	18
4.1 Polányi Károly történelmi látásmódja	18
4.2 Az avantgárd és a nagy átalakulás	20
5. Szabadság és biztonság a XXI. században: a szocioökológiai társadalom felé vezető út	21
5.1 Az ökológia, mint szenvedélyes elvek narratívája	21
5.2 Ökológiai ember és világnézet	23
5.3 Forradalmi reformizmus	24
5.4 Az önmagát újra feltaláló város	26
5.5 A kapcsolódó önállóság, mint szervezőelv	26
5.6 A közszféra és magánszféra partnerségétől a közszféra és civil sféra közötti partnerségig A partnerállam	27
5.7 Egy új gazdaság felvázolása	28
6. Jó életet mindenkinek	33
6.1 Felszabadult idő	33
6.2 Robotok határozzák meg az értékünket	34
6.3 Munkavégzés másként egy jobb világért	34
6.4 Biztonság: több mint alapjövedelem	35
6.5 Robotok munkahelyek helyett?	37
6.6 Bizonytalan munkahelyek: rugalmasság és digitalizálás	37
6.7 Új biztonsági csomag a XXI. századra	40
7. Összegzés: Európa – a szabadság és biztonság új tere	40
Irodalomjegyzék	44
Jegyzetek	45
Partnerszervezetek leírása	46

Előszó

Az emberek világszerte ismét saját kezükbe veszik jövőjüket. Közös kezdeményezéseket indítanak a megújuló energia, a helyi élelmiszertermelés, az eszközmegosztás és egyebek terén. Ez korunk legígéretesebb mozgalmaként. Ahol a piac és az állam kudarcot vall, az emberek cselekszenek. Szabad polgárokként újra feltalálják a nyitott partnerségen alapuló kollektívát, amelyben a személyes fejlődés és a társadalmi szerepvállalás kéz a kézben jár. Ez a megfigyelés ellentmondani látszik mindennapos tapasztalatainknak. Társadalmi modellünk rendszerhibáival vannak tele az újságok: klímaválság, instabil bankok, menekültáradatok. Az elfogadott vélekedés szerint nő a bizonytalanság. Azonban a két folyamat egyszerre zajlik, ami nem a véletlen műve.

Idéje felébredni! Harminc évig hittünk abban az elképzelésben, hogy a nagy narratívák korszaka véget ért. A berlini fal leomlása haszталanná tette az ideológiákat. Pedig nagyon jól tudjuk, hogy ez nem így van. A gazdasági globalizáció három évtizede után több a vesztes, mint a nyertes. A jövőről szóló szenvedélyes mese nélküli progresszív politika a veszteseket a jobboldali nacionalisták karjaiba úzte, akik azt az illúziót táplálják, hogy az önmagunkra hagyatkozás az együttműködés gyümölcsöző formája lehet.

Mernünk kell újraindítani a történelmet! A XX. században a jóléti állam az iparosított szabadpiaci gazdaságra adott progresszív válaszból alakult ki. Az 1950-es évektől kezdve a nyugati országok polgárai nagyobb szabadságot élveztek, miközben a kormány megteremtette a szociális biztonságot. Harminc évvel később a gazdaság motorja elromlott, ami a következő nagyjából harminc évnél neoliberais időszakhoz vezetett. Ebben az időszakban egy sajátos „szabadság alkotmánya” (Hayek, 1978) valósult meg, melyben a piac ismét a szerveződés meghatározó tényezőjévé vált. Ez rendkívüli egyenlőtlenséggel és mélyülő ökológiai válsággal terhelt, bizonytalanabb világhoz vezetett. A XXI. században kialakítandó válasz a szocioökológikus társadalom: egy olyan projekt, mely arra törekszik, hogy minden ember egyenlő szabadságban boldogulhasson biztonságban, a bolygó korlátain belül.

Nem egyszerű projekt, mert korunk paradoxonját célozza meg. A bizonyosságnak nem sok köze van jelenlegi világunk megőrzéséhez. A biztos jövő felépítéséhez mindent meg kell változtatnunk. A szabad fejlődéshez fenntartható rendszerekre van szükségünk. A jövőben másként fogunk élelmiszert és energiát előállítani, dolgozni és pénzt keresni is. Új társadalmi intézményekre és kulturális változásra van szükség azzal kapcsolatban, hogy mit tartunk „jó életnek”. Szerencsére mindez nem egy távo-

li jövőről szőtt álom. Miközben a kormányok többsége alvajáróként lépdel a katasztrófa felé, egyre több polgár veszi saját kezébe a hatalmat. Bár ritkán szerepelnek a hírekben, ők képezik társadalmunk növekvő és pozitív ellenáramlatát. Haladó szellemű önkormányzatokkal karöltve új szocioökológikus társadalmat hoznak létre. Tanulmányom arról szól, hogy miként valósítható meg a szabadság és biztonság középpontba állításával.

Azt bizony állíthatjuk, hogy a szabadság és a biztonság közötti kapcsolat érdeklődésre tart számot. Hannah Arendt filozófus azt írta, hogy a szabadság a jövő nyitottságához kapcsolódik: minden cselekedet váratlan és kiszámíthatatlan hatások láncreakcióját idézi elő. Ez logikus és szinte magától értetődő. Ha minden állandó volna, akkor nem lenne választási lehetőség, mozgástér. Nem vágyunk olyan életre, amelyben minden annyira biztos, hogy semmi sem változik. Ön mennyire szabad? Tényleg mindennek bizonytalannak kell lennie? A teljes bizonytalanságban élt élet nem vezet-e mély félelemérzethez?

Zygmunt Bauman szociológus 85 éves korában, hatvan esztendőnyi kutatómunka után azt állította, hogy mindenkinek két dologra van szüksége az életben: szabadságra és biztonságra. E két fogalom szíamí ikreként jár együtt: egy kiegyensúlyozott társadalomban mindig kapcsolódnak egymáshoz. Bauman mai világunkat a „folyékony modernség” kifejezéssel írta le. A biztonságunkról gondoskodó összes intézmény (nemzetállam, család stb.) feloldódott a folyékonyan áramló emberekből (a turistáktól a menekültekig), valamint tőkéből és árukból álló társadalomban, amely alig vagy egyáltalán nem nyújt támogatást.

Ki kell lépünk ebből az időszakból, és újat kell építenünk világunk szocioökológikus társadalommá alakításával. Minden embernek egyenlő szabadság jár a fejlődéshez, olyan gazdasággal és életmóddal összekapcsolódva, mely tizedére csökkenti bolygónk terhelését. Természetesen a jelenlegi ingtag időkben egy ilyen hatalmas kihívás kezdetben sok bizonytalanságot és ellenállást szül. Ezért fontos, hogy a szükséges változtatásokat konstruktív társadalmi projektként fogalmazzuk meg a jövő számára; a remény olyan politizáló üzeneteként, amelyet bizonyossággá tehetünk a megvalósítás hosszú folyamata során. A zöld mozgalmon, valamint annak politikai képviseletén múlik, hogy kulcsszerepet játszik-e az előttünk álló folyamatban. A jelen időszak nem csupán az okos elemzésekről és inspiráló ötletekről szól, hanem az emberek jövőjük érdekében történő mozgósításáról is.

Bevezetés

Képzeld el, hogy 2017-et írunk. Bár továbbra is úgy érezzük, hogy tisztességes társadalomban élünk, egy különleges versenyről olvasunk. A *The Guardian* arról számol be, hogy a csomagszállító cégek folyamatosan egymásra licitálnak azzal kapcsolatban, hogy melyikük tudja jobban megbüntetni beteg dolgozóit. Amikor az egyik vállalat 150 font bírságot szab ki, a másik 250 fontot. Ez vár az egyéni vállalkozó sofőrökre, akik a fuvarok után kapják fizetésüket. Nemcsak pénzt nem keresnek, ha betegek, hanem még bírságot is kell fizetniük a cégüknek. És természetesen ugyanúgy, mint az Uber-sofőrök, saját pénzből vásárolják és javíttatják a járművüket, maguk fizetik az üzemanyagot, a biztosítást stb. Beszélhetünk-e ebben az esetben gazdasági szükségszerűségről? Nem igazán. Az egyik érintett vállalat az egykor állami tulajdonban lévő Royal Mailhez tartozik, mely 2016-ban 472 millió fontnyi nyereségről számolt be.

Időgépbbe kerültünk és visszaugrottunk a XIX. századba? A munkaerő-piaci kockázatok ellen védelmet nyújtó társadalombiztosítási rendszert és egyetemes jogokat fejtetőre állították. A munkavállalók védtelenek: bírságot szabnak ki rájuk, ha kockázatot jelentenek a vállalat számára és erről a cég dönt. Egy tisztviselő szerint: „Az a tény, hogy sok munkavállaló úgy érzi, nincs befolyása és nem tud hangot adni véleményének, növeli a nyomorúság és harag érzését a brit társadalomban”¹ Ugyanakkor európai szinten a Bizottság általános kereteket határozott meg az ilyen területek szabályozására, de nem foglalkozik az igazi problémákkal, például azzal, hogy az ilyen platformokon dolgozók néha nem találnak munkát.²

Képzeld el, hogy 2017-et írunk. Bár az embernek továbbra is az az érzése, hogy a politikusok törődnek a jövővel, Donald Trump elnök bejelentette, hogy az Egyesült Államok kilép a párizsi klímaegyezményből. Egyes nyugat-európai vezetők botrányt emlegetnek, miközben országuk a közelében sincs az üvegházhatású gázok vonatkozásában 2050-re kitűzött 90%-os kibocsátás-csökkentési célok elérésének. Trumpot azért választották meg, mert képes volt meglovagolni az országban uralkodó haragot, azok félelmét, akik kiszippolyozott iparágakban elvesztették munkahelyüket, és egy olyan középosztály kötődési igényét, amely a nyolcvanas évek óta vásárlóerejének stagnálását tapasztalja, miközben az egyenlőtlenség a XIX. század vége óta nem látott szintre emelkedik. Trump bejelentésére reagálva amerikai nagyvárosok polgármesterei és államok kormányzói a világ más városaihoz csatlakozva megerősítették a határozott klímapolitika melletti elkötelezettségüket. Európában is sok város jóval ambiciózusabb éghajlati célokat tűzött maga elé, mint kormányaik. Miközben az Európai

Unió támogatja ezt a településszintű elköteleződést, a nagyvállalatok pénzt kovácsolnak az üvegházhatású gázok kibocsátási jogára épülő kereskedelmi rendszer (ETS) kudarcából. Ettől függetlenül nyilvánvaló, hogy ebben a többszintű irányítási modellben az Európai Unió kulcsfontosságú mércét jelent a hatékony éghajlatpolitika kialakításához.

Lehetséges-e – rendszerszintű megközelítésből – meglátni a látszólag össze nem függő események és változások közötti kapcsolatokat és kölcsönhatásokat? Vázolható-e olyan történelmi kép, amely lehetővé teszi a jövőorientált szemléletet? Nyugat-Európában a *jóléti állam* az 1980-as évek óta a *neoliberalizmus államává* alakult át. A kormányzás és a társadalomszervezés központi elemeként fellépő a kormányt felváltotta a versenyen alapuló piaci elvvel. Ebben az egyre inkább globalizálódó gazdaságban (amely továbbra is elhanyagolja a környezetet) a népesség mind nagyobb csoportja érzi magát sorsára hagyottnak. Fokozatosan egyre többen fordulnak szembe a demokratikus rendszerrel és szavaznak populista vezetőkre, akik nem törődnek az éghajlatpolitikával és sok minden mással sem. Az európai országokban ez a tendencia minden esetben a populáris retorika formájában fogalmazódik meg, miszerint minden problémának „Brüsszel” az oka. Ez pedig a jövővel kapcsolatos további bizonytalansághoz vezet. Amíg Európa a migrációval küzd, aligha folytat vitát a fosszilis üzemanyagok iránti éhségünk, a Közel-Kelet instabilitása, az éghajlatváltozás és a menekültek közötti rendszerszintű kapcsolatokról. Nyilvánvalóan szükségünk van az új korszaknak megfelelő narratívára, *amely szabadságot és biztonságot, jó életet biztosít mindannyiunk számára. Olyan jövőképre van szükségünk, amelyben egy partnerállam szorosán együttműködik a társadalmilag elkötelezett polgáraival, hogy újratermesse a közjavakat, távolabba tekintsen pusztán a piacon vagy államon, és észrevegye a helyi közösségeket, melyek a társadalomszervezés harmadik alappilléret képezik.*

1. Szabadság és biztonság a XX. században: a

jóléti állam

A bírsággal sújtott csomagszállító példája jól megragadja a jelenlegi „jóléti állam”, a nyugati iparosodott országok XX. századi társadalmi projektje lényegét. Ennek kialakítása két szakaszból állt: nagyjából a második világháború előtti és utáni időszakból. A második világháború idején a brit kormány arra kérte Lord Beveridge közgazdászt, hogy dolgozza ki egy olyan *nemzeti* társadalombiztosítási rendszer tervét, mely nagyobb biztonságot nyújt, mint akkoriban a kis ágazati támogatási alapok összetakolt rendszere. Beveridge 1944-es *Teljes foglalkoztatás egy szabad társadalomban* című jelentése megalapozta a szociális biztonság államát, és először mutatta meg a nemzeti kormány központi szerepét az új jóléti állam megteremtésében. Mivel a kontinentális Európából sok politikus a háború alatt Londonba menekült, a harcok befejezését követően hazavitték magukkal Beveridge elképzeléseit.

Belgium példájával alátámasztható, hogy a biztonság célja központi szerepet játszott a jóléti állam megteremtésében. A jóléti államot bevezető törvény a „szociális biztonság mindenki számára” elképzelést helyezi a középpontba. Az 1944-es törvény sok területen jelentett megoldást: megfelelő nyugdíj („az idősök gondozása érdekében”); kötelező munkanélküliségi biztosítás („a munkahiány miatti munkanélküliségtől való félelem”); gyermekek után járó támogatások emelése; a betegség és a fogyatékoság elleni kötelező biztosítás („balesettől vagy betegségtől való félelem”). A szó szoros értelmében a félelem, vagyis az alapvető bizonytalanság megszüntetése volt a cél. A történelem keserű fintora, hogy az újfajta futárcég, a Deliveroo alkalmazottai a szakszervezetek támogatásával éppen a jelen értekezés írása idején tiltakoznak az ellen, hogy nincs balesetbiztosításuk, pedig a balesetek bekövetkezése nagyon is valószínű, hiszen egész nap a városi forgalomban közlekednek.³

Az 1944-es törvény a szakszervezetek képviselői, a munkaadói szervezetek és egyes magas rangú tisztviselők munkájára épült, és *a vagyon elosztásának közös elképzelését* tükrözte. A munkáltatók elkötelezték magukat a szociális biztonsághoz való hozzájárulás mellett – a munkavállalók és családjaik életminőségének javítása érdekében. A dolgozók bérkilátásai javultak. Másrészt a szakszervezetek vállalták a társadalmi rend fenntartását, ami megnyugtatóan hatott a munkaadókra, akiket aggasztott a kommunizmus növekvő vonzereje. A kormányok olyan méltányos adózási rendszert vezettek be, amely hivatalos keretet adott a vagyonelosztásnak.

A rendszer részét képezték a magas, progresszív tőkeadók is.

A következő három évtizedben (1945-1975) a társadalombiztosítási rendszer fejlődése a társadalmi kockázatok elleni biztosítás irányából a tisztességes megélhetés garantálása felé mutatott. A cél már nem pusztán az volt, hogy az emberek támogatást kapjanak bizonyos problémás helyzetekben. Minden polgárnak egyenlő joga van a tisztességes élethez, és a kormány feladata erről gondoskodni. E szociális biztonság alapvető dimenziója az egyetemes jellege volt, amely társadalomtudósok szerint igazolta érvényességét: „*A nyugati jóléti demokráciák tapasztalata azt mutatja, hogy a szegénység alacsony szintje az egyetemes jelleggel párosul, ami nem csupán a szegényeket, hanem a népesség minden szintjét megcélozza. Azokban az országokban a legmagasabb a szegénység szintje, ahol a kormány csak a rászorulókkal kíván törődni. Erre jó példa az Egyesült Államok. A magyarázat egyszerű: az egyetemes megközelítés megelőző módon működik – nem várunk a beavatkozással, míg valaki elszegényedik.*”⁴

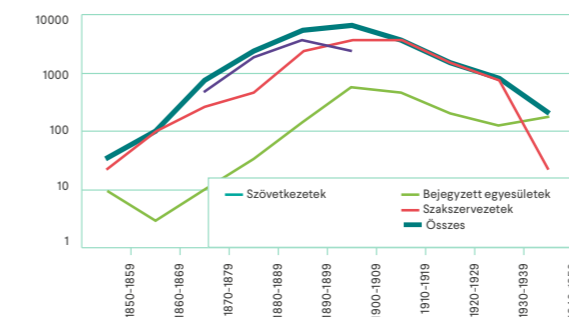
Az élet biztonsága és az emancipáció volt a jóléti állam klasszikus célja. A személyes fejlődés nagyobb szabadsághoz kapcsolódott.

*Fontos azonban megjegyezni, hogy ez a látomás megelőzte a szocializmust. Ahogy Martha Nussbaum filozófus bemutatja a *Creating Capabilities (Képességek teremtése)* című művében, ez a liberális gondolkodásnak is szerves részét képezi.*

Ez volt a háború utáni projekt lényege: a megtermelt vagyon méltányos elosztása, hogy mindenki élvezhesse annak előnyeit. Napjaink politikai vitáit figyelve egyértelmű, hogy nagymértékben lejjebb adtunk társadalmi egyenlőségre törekvésünkből. Melyik nyugat-európai kormány engedheti meg magának, hogy több egyenlőségre (és ezzel újraelosztást szolgáló adókra) törekedjen az egyetemes rendszereknél, a korlátozott szegénységnyíró intézkedések helyett, amelyeket a jobboldali pártok bevezetnek?

1.1 Szabadság biztonság révén

A jóléti állam létrehozása a növekvő biztonság korszakához vezetett a munka, az egészségügy, a lakhatás és a nyugdíj területén. Ebben az időszakban az emberek nagyobb szabadságra is szert tettek. Ez részben a megnövekedett vásárlóerőnek volt köszönhető, de a politikai projekt, nevezetesen a szocializmus ideológiai újragalmazása részét is képezte. Ahogyan az akkori holland politikai vezető, Joop den Uyl kifejezte: „*A szocializmus mindvégig olyan mozgalom volt, amely az egyén felszabadítását célozta meg.*” Ez a szemlélet tükröződött az 1951-es „A szabadság útja” című jelentésében, hivatkozva Hayek szabadságról vallott antiegalitárius nézőpontjára (Hayek 1944). Marcel ten Hooven újságíró így foglalja össze ezt a háború utáni politikát: „*Den Uyl olyan programot fogalmazott meg, amely lehetőséget ad az embereknek arra, hogy jobban megragadják saját létezésüket és nagyobb szabadságot élvezzenek. Több állami beruházással a jólétet, a kultúrát, a jó oktatást, a méltányos gondoskodást és színvonalas lakhatást mindenkinek biztosítani kívánta, hogy növelje az önfejlesztés esélyeit. A kezdeményezés alapjául az a gondolat szolgált, hogy az emberek nagyobb szabadságot élveznének a fejlődésben, ha a jóléti állam megszabadítaná őket az élet gazdasági bizonytalanságaitól...*”⁵

A kollektív fellépés új intézményei (szövetkezetek – köztük a kétoldalú waarborgfonds-ok –, szakszervezetek és bejegyzett egyesületek) számának változása Hollandiában évtizedenként, 1850-1950 (logaritmus skála).
Forrás: De Moor, T. 2013: 17.

Az élet biztonsága és az emancipáció volt a jóléti állam klasszikus célja. A személyes fejlődés nagyobb szabadsághoz kapcsolódott. Fontos azonban megjegyezni, hogy ez a látomás megelőzte a szocializmust. Ahogy Martha Nussbaum filozófus bemutatja a *Creating Capabilities (Képességek teremtése)* című művében, ez a liberális gondolkodásnak is szerves részét képezi. Thomas Paine-re, az amerikai alkotmány egyik szerzőjére hivatkozva, az amerikai alkotmány egyik szerzőjére hivatkozva, Paine progresszív adókat kívánt bevezetni, a legmagasabb jövedelmek esetében 100 százalékos kulccsal, a munkanélküliség csökkentése érdekében pedig közfoglalkoztatás bevezetésével.

1.2 A jóléti állam alapjainak megteremtése

A második világháború után a nemzeti társadalombiztosítási rendszer nem a semmiből fejlődött ki. A kormányok nyilvánvalóan úgy érezték, hogy meg kell jutalmazniuk a lakosságot a háború alatt hozott hatalmas áldozatokért. Emellett tartottak attól, hogy a kommunista pártok túlságosan megerősödnek. Ahogyan azonban arra a Beveridge-jelentés rámutatott, a helyi rendszerek egyetemes nemzeti rendszerrel való felváltási folyamatának volt előzménye. Az ipari forradalom kezdetétől az emberek összeszerveződtek az embertelen munka- és életkörülmények bírálataira. Ez néha erőszakos utcai tiltakozásokat és új politikai mozgalmakat eredményezett. Az ilyen folyamatok rávilágítottak arra, hogy az ipari forradalom vadkapitalizmusa következtében elszegényedett a munkásosztály és elköltöztek a földművesek, ezért a városi területek szármalmas, egészségtelen gettókká alakultak. Elfogadnánk-e ma a napi tizenkét óras munkát egy gyárban, miközben alig kapunk fizetést érte, és nyomorvedben élünk, a gyermekeink pedig tanulás helyett dolgoznak?

Már évtizedekkel a nemzeti biztosítási rendszerek megszületése előtt a polgárok két, egymással összefüggő cél köré szerveződtek. Az egyik a jobb politizálásért folyó társadalmi küzdelem volt, amely nyomást gyakorolt a politikusokra, hogy vezessenek be a munkaidő korlátozására, a munkakörülményekre és a gyermekmunka megszüntetésére vonatkozó törvényeket. Ugyanakkor az önszerveződés rendkívül széles skálája rajzolódott ki. A munkavállalók saját helyi takarékpénztárakat, megfizethető kenyeret árusító szövetkezeteket, az egészség-biztosítás helyi formáit (betegbiztosítási pénztárakat), szakszervezeteket és a kölcsönös segítség egyéb formáit hozták létre. A kutatások azt mutatják, hogy a jóléti állam megszületése előtt több mint száz évig ilyen polgári kezdeményezések hulláma söpört végig. Tine De Moor történészprofesszor magyarázata szerint ez a kormányzat és a piac közös kudarcra miatti bizonytalanságra adott lakossági válasz. A kormányok nem szabályozták kellőképpen a munkaerő és az életkörülmények újonnan megjelenő formáit, amik az élet rendkívül egyenlőtlen változásához vezettek, mivel a piacok kiváltak a társadalom szövetéből, amelytől függték.

1.3 A déli területek és a Föld elhanyagolása

A háború után három évtizedben széles körű egyetemes volt a tekintetben, hogy a kormány és a közsféra központi szerepet játszik az ország jövőjének meghatározásában. A piacokat – így a pénzügyi piacokat is – szigorúan szabályozták. Miközben folyamatos gazdasági növekedésre összpontosítottak, a kormányok bünrészesek és mégis vakok voltak két alapvető rendszerhiba, a déli területek és a Föld kizsákmányolása vonatkozásában. Nem véletlen, hogy ennek az idő-

szaknak a végén, 1972-ben jelent meg a Római Klub első, „A növekedés határai” című jelentése. A tanulmány bemutatta, hogy a Föld szemellenzős kihasználása és szennyezése súlyos környezeti és közegészségügyi problémákat idézett elő. Megfogalmazta továbbá azt a világos üzenetet, hogy gyökeres változás nélkül az emberiség a jövőben nem lesz képes bolygónk korlátain belül élni. Ráadásul az északi félteke fejlett országainak gazdasági fejlődése a déli félteke fejlődő országainak kizsákmányolásán alapult, a múltbéli imperializmustól a mai időkre jellemző egyenlőtlen központ-periféria kapcsolatokig. Csakúgy, mint a korábbi évszázadok során, a délről érkező termékekhez vér tapad. A nyugati termelés hatalmas mértékű bővülése a déli országok és közösségek rovására zajlott, egyre több természeti erőforrást termelt ki, és ezáltal hatalmas ökológiai adósságot hagyott hátra.

A jóléti kapitalizmus idején a nyugati világon a bizonyosság különleges érzése uralkodott el. Nem mintha mindenki azonos módon jobb életet élt volna, de az emberek számítottak arra, hogy előreléphetnek az életben, vagy legalább a gyermekeiknek jobb jövőt tudnak kínálni. A jó jövő érzete a 40/40-es életpályában testesült meg.

2. Bizonytalan harc a szabadságért: a neoliberalizmus állama

A hetvenes évek végén a hagyományos baloldali politika rossz állapotban volt, nem tudott innovatív választ adni a mély gazdasági válságra. Ez új vezetők megválasztását eredményezte, akik gyökeresen másképp vélekedtek a társadalom szervezéséről. Az Egyesült Államokban a republikánus Ronald Reagan nyerte meg a választásokat azzal a jövőképpel, hogy „a kormány nem megoldás a problémákra – a kormány maga a probléma”. Nagy-Britanniában a konzervatív Margaret Thatcher választották miniszterelnöknek, aki azt a világos nézetet hangoztatta, hogy „Társadalom, mint olyan nem létezik. Csak egyes férfiak és nők léteznek és családok. ... és az embereknek magukról kell gondoskodniuk elsősorban”.

Ezek az irányzatok az új, neoliberális időszak két kulcsfontosságú elemét képezték, ez a korszak pedig legalább a következő harminc éven át tartott. Mostanra magától értetődő, hogy a piaci elv (verseny) a legjobb módja a különböző társadalmi területek szervezésének, ami a korábbi állami szektorok liberalizációját, deregulációját és privatizációját jelentette. Így például Hollandiában az állami egészségbiztosítást olyan rendszer váltotta fel,

A nagyobb gyárak – gondoljunk az autógyárakra – biztos állást kínáltak különféle végzettségű munkavállalóknak. Az a lehetőség, hogy negyven éven át heti negyven órában, ugyanazzal a főnökkel, ugyanazokkal a munkatársakkal dolgozhatunk, vonzó ajánlatot jelentett az 1930-as és 1940-es évek rosszlelkű, bizonytalan munkahelyei után. Napjainkban nehéz ezt elképzelni. Ki akarna 25 évesen egy életre szóló szerződést aláírni?

Ez a harminc éves időszak, amelyet haladás fémjelzett, a hetvenes években véget ért. A túlermelés, az energia drágulásához vezető két olajválság, a régi iparágak megszűnése és az új termelőterületek – például Japán – miatti fokozott verseny következtében az iparosodott országok súlyos válságba kerültek.

A kutatások azt mutatják, hogy a jóléti állam megszületése előtt több mint száz évig ilyen polgári kezdeményezések hulláma söpört végig.

amelyben magán biztosítótársaságok központi szerepet játszanak. A szabadság és a biztonság is egyéni feladatává vált, hiszen mindenkinek a saját életére kell vállalkoznia. Ebben az időszakban a két szabadságfogalom harcát figyelhetjük meg. Pontosabban a szabadság és biztonság két különböző kombinációjának harcát, amit „emancipációnak” és „neoliberalizmusnak” hívunk.

2.1 Az emancipáció projekt

Az első szabadságprojekt – jóllehet a gyökerei sokkal régebbre nyúlnak vissza – a szimbolikus 1968-as évben válik láthatóvá az Egyesült Államok polgári jogi mozgalmával, a világszerte zajló diáktiltakozásokkal és a prágai tavasszal. Ezek az események elősegítették az emancipációt, és a béke-, a környezetvédelmi és a nőjogi társadalmi mozgalmakban teljessétek ki. A szabadságról alkotott fogalmuk egyértelmű volt: mindenkinek joga van önirányításhoz, saját döntései meghozatalához, egyház és állam igájától függetlenül. Horizontálisabb és másféle hatalmi kapcsolatok alakultak ki olyan intéz-

mények révén, mint az iskolák, egészségügyi központok és maga a demokrácia. Az 1980-as évektől kezdődően a zöld pártok képviselték a nagyobb autonómiáért és általános jóléért vívott küzdelmet a politikában. Az új emancipációs hullám fontos követeléseit le tudták fordítani jól elkülönülő szakpolitikákra, egyebek mellett társadalombiztosítási és szabadságjogi (a szülői szabadságokhoz való jog, időjövívítés, jogegyenlőség, a melegek házasságkötési joga), továbbá környezetbiztonsági (környezetvédelmi, egészségügyi előírások és klímapolitikák) innovációkra.

A szociológus Blühdorn ezt a szabadságprojektet „elsőrendű emancipációnak” nevezte, amelyet a következőképpen határozott meg: „Az 1970-es és 1980-as évekre visszatekintve, amikor az egyre magabiztosabb állampolgárok, akik a megbízható értelem tárgyaként tekintettek magukra, a hagyományos elitek gondnoksága alóli felszabadulásért küzdöttek, és eltökélten vállalták a felelősséget a közjéért, amelyet részvételi-demokratikus módon kívántak megtárgyalni és megvalósítani.”⁶

Ez összhangban van az ökológiai gondolkodás egyik alapítója, André Gorz elemzésével, aki azt hangsúlyozza, hogy az ökológiai mozgalom kezdettől fogva több volt pusztán környezetvédelemnél vagy természetvédelemnél. Gorz szerint az egyének vagy csoportok autonómiájának megsemmisítésével szembeni ellenállásban gyökerezik az ökológiai mozgalom eredete: „A mögöttes motiváció minden esetben az »életvilág« védelme a szakértők tekintélyével szemben, a számszerűsítéssel és a monetáris értékeléssel szemben, az egyén autonómiájának és önmeghatározó képességének kereskedői, függő ügyfélkapcsolatokra váltása ellen.”⁷ Nem tagadva óriási eredményeit, az ökológiai mozgalom kezdettől fogva bírálta a jóléti állam paternalista vetületét, amely feltételezi, hogy a család alapegységében a férfi a kenyérkereső. Alapvetően megkérdőjelezi a munkaerőcsőt egy olyan növekedésvezérelt gazdaságban, amely a termelés és fogyasztás végtelen körforgásán alapul.

Mindazonáltal az emancipáló szabadság koncepciója nem hódította meg a társadalmat: bizonyos fokig sikeresnek bizonyult, azonban célját nem érte el.

2.2 A szabadság neoliberális fogalma

Ha a kormány maga a probléma, és társadalomhoz nem lehet kötődni, akkor az autonómia fogalma teljesen más értelmet nyer. Ilyenkor mindenki magára marad egy versengő környezetben, és az élet állandó versennyé válik. A legjobb kép, amely megragadja ezt az emberiségről kialakított nézetet, az egyéni vitorlásverseny. Ahhoz, hogy kis hajóval gyorsan tudjunk haladni, két

dolog szükséges: először meg kell találni a legjobb szelet, másodsorban pedig nem szabad hagyni, hogy a versenytársak szelet fogjanak. Az életben az ilyen *stratégiai/opportunista navigáció* nem hagy teret empátia vagy együttműködés számára. Olyan szerzők, mint Richard Sennett, leírták, hogy milyen hatással jár ennek a képnek a megjelenése vállalatokban, iskolákban és emberi kapcsolatokban stb. Ami korábban biztos állás volt, ott most rugalmasságot várnak el tőlünk. Sennett felteszi a kérdést, hogy vajon mit jelent, ha a leválás és a felszínes együttműködési készség jobban alkalmas a jelenlegi helyzet kezelésére, mint a hűség és szolgálat értékein alapuló viselkedés.⁸

A neoliberalizmus nem csupán háttérbe vonuló kormányokról vagy *laissez faire*-ről szól, hanem annak az olyan aktív politikák is részei, amelyeknek célja az állami szektorok gyengítése és a magánszektor kezdeményezéseinek fenntartása. A neoliberális politika most olyan jogi rendszereket alakít ki, amelyek maximális teret engednek a nemzetközi vállalatoknak (erre egyértelmű példaként szolgálnak a szabadkereskedelmi megállapodások, valamint ezen egyezményeknek a befektetők és államok közötti vitarendezési rendszerei). Ez különösen igaz a pénzügyi szektorra, ahol a bankok számára jelenleg megengedett a spekuláció az állampolgárok megtakarításaival, és a spekulatív termékek soha véget nem érő palettájának kialakítása. A szabadság neoliberális fogalma nem arra irányul, hogy a polgárok megerősödjön hozhassanak saját döntéseket; a legnagyobb szabadságot a vállalatoknak szánja a verseny elvének érvényesítése érdekében.

Ez a piaci megközelítés az Európai Unió szerkezetébe is bele van ágyazva. 1992 februárjában, nem sokkal a berlini fal leomlása után, a Maastrichti Szerződés az Európai Unió megalapításával további integrációhoz vezetett. A tagállamoknak ettől kezdve az úgynevezett „maastrichti normákat” kell követniük a monetáris politikában, míg a társadalompolitikai normák teljes mértékben hiányoztak. Patrick Deboosere professzor biztonsági háló nélküli neoliberális kísérletként írja le ezt: „... különböző elemzők rámutattak arra a veszélyre, hogy a jóléti államot szisztematikusan bontja le a szociális Európa egyértelmű normáinak hiánya nyomán fellépő szükségyszerű kiegyenlítődség.” 2004-ben és 2007-ben az európai gazdasági tér 27 országra bővült, melyek jelentős mértékben különböztek a bérek és a társadalombiztosítási rendszerek tekintetében. Deboosere az alábbi következtetésre jut: „A nagy európai vállalatok megnyerték a csatát: a tőke, az árak és a szolgáltatások szabad mozgása, különösen pedig egy nagy munkaerő-többlettel bíró munkaerőpiac lett a szabad verseny játéktere.”⁹

A derülátóbb elemzők rámutatnak a határok nélküli, egységes uniós piac előnyeire. Azt állítják, hogy a nagyobb piacból eredő gazdasági ösztönzés fokozni fogja a gazdasági növekedést, ami viszont lehetővé teszi

az újonnan belépő országok számára, hogy béreiket és életszínvonalukat olyan országok szintjére emeljék, mint Németország. Ugyanez igaz a környezetvédelmi előírásokra is, ahol az uniós normák szigorúbb nemzeti szakpolitikákat eredményeztek.

Egyéni szinten a piaci megközelítés felveti a túlzott fogyasztás fontosságát személyiségünk megmutatása érdekében. Uralkodó fogyasztói kultúránk azt mondja, hogy csak két dolog számít az életben: te és a vásárlóerőd. Ha keményen dolgozol és elég pénzt keresel, bármit megvásárolhatsz. Ha rossz napod van, tárt karokkal vár a wellness központ. *Mert megérdemled* – bűgja fülünkbe a reklám. Egyéniségünk a megvásárolt árucikkekben nyilvánul meg. A fogyasztói hitel feltalálásának köszönhetően pedig a vágyaknak várakozniuk sem kell: mindent akarok, mégpedig most azonnal. Ami napjainkban nyilvánvaló, hogy nem pulóvert viselünk, hanem egy márkát, az az újítás ennek az időszaknak köszönhető. A fogyasztói kultúra azt mondja, hogy már nem sportcipőt vásárolunk, hanem új Nike-ra vagyunk.

Ez az új valóság újfajta bizonytalanságot is okoz: ha nem tudjuk megvásárolni a legkifejezőbb márkákat, nem vagyunk képesek meghozni a megfelelő döntéseket, akkor úgy érezzük, rosszul teljesítünk. Identitásunk forrásaként a fogyasztói javak és rögeszmék kiszorították az egymáshoz és a környezethez fűződő kapcsolatainkat. A szeretetet, ami azt tükrözi, amihez kapcsolódunk, félreállította egy folyton-folyvást reklámozott éhség az után, amit még nem birtoklunk. Jelenleg az új szavak és rövidítések korát éljük, melyek már a játszótéren hallhatók: *lúzer* (ha nem nyered meg a versenyt) és *YOLO* (you only live once – csak egyszer élünk).

Blühdorn ezt a folyamatot másodrendű vagy reflexív emancipációként határozza meg. A megnevezés vonatkozik „egy, az 1990-es évektől érzékelhető irányzatra, melynek során részlegesen felszabadulunk azon felelősségek alól, amikért a polgárok korábban lelkesen harcoltak. Különösen arra törekszik ez az irányzat, hogy felszabadítson az erkölcsi és intellektuális túlterheltség alól, és a korlátozó társadalmi vagy ökológiai követelmények ártértelezésére szólít fel.”¹⁰ Megkérdőjelezhető, hogy a „reflexív” jelző a legmegfelelőbb-e; lehetne „megzavart” is a neoliberalizmus megszegett ígéretei alapján, amelyeket később tárgyalunk.

2.3 Radikális újítók

Ennek a domináns fejlődésnek nem szabadna háttérbe szorítania azt a tényét, hogy az aktív állampolgárok ebben az időszakban kulcsfontosságú újításokkal álltak elő. Ki építette például az első modernkori szélturbinát megújuló energiatermelésre, vagy ki tette ismét népszerűvé a használt cikkeket árusító üzleteket, a helyi „körkörös gazdaság” előfutárait? Különböző országok elköteleztek

polgárai, akik már egy új Európát építettek. Ezenkívül a megosztáson alapuló gazdaságot akkoriban újraértelmezték az olyan megoldásokért kampányoló polgárok, amelyek segítségével lakóhelyükön helyreállítható a levegőtisztaság: jóval azt megelőzően, hogy vállalatok vagy kormányok elgondolkodtak ezen, a *provokátorok* vezették be a mindenki által ingyen használható, úgynevezett *fehér kerékpárokat* Amszterdamban.

Mindez fontos tanulságokkal szolgál: alapvető társadalmi innovációk nem kizárólag egyetemi intézetekben vagy nagyvállalatoknál születnek. Soha nem szabad alábecsülnünk, hogy mire képesek az együttműködő polgárok. Továbbá a politikai kampányaik veszélyes terveket akadályoztak meg – például Európa teleszórását atomerőművekkel. Dániában és Írországban a tiltakozások miatt a kormány felhagyott az építési tervekkel. Belgiumban a tervezett hús nukleáris létesítmény több mint fele soha nem épült meg, így az első tengerparti sem, amit Brugge közelébe terveztek.

Más szóval, a neoliberális uralomtól megszabadulni igyekvő polgárok nemcsak tiltakoztak, hanem ezzel együtt alternatívákat is kidolgoztak. Aktívan kísérleteztek egész sor társadalmi újítással. Tiltakoztak az atomerőművek ellen, s közben lerakták az *Energiewende* (megújuló energia átmenet terv németül) alapjait. Jó példa erre Freiburg városa, amely még mindig a fenntarthatóság élharcosa. A zöld mozgalom aktivistái közül sokan később tevékeny szerepet játszottak a zöld politikában is.

Összefoglalva, sokkal többről van itt szó, mint a hatvanas évek vidám diáklázadásai és a hippy „virághatalom” (flower power) örökségéről. A zöldek elmennek a jóléti állam alapjainak kritikus megkérdőjelezéséig, és annak az (ökológiai) kérdésnek a megfogalmazásáig, hogy a nagyobb jólét továbbra is fokozott prosperitáshoz vezet-e.

2.4 A harmadik út: a baloldal üressége

Fentebb részleteztük, hogyan döntött a politikai jobboldal a neoliberalizmus mellett a gazdasági válságra adott válaszként az 1970-es években. Emellett az említett évtized óta a baloldalnak folyamatosan szükséges megújítania a társadalomra vonatkozó jövőképét, vagy legalább új, pragmatikus irányvonallal kell hozzájárulnia ahhoz, hogy centrista pártként hatalmon tudjon maradni. Ez „harmadik út” néven vált ismertté, ami tulajdonképpen a keynes-i politika és a neoliberalizmus alternatívája. A centrista munkáspártok elfogadták azt a neoliberális feltételezést, hogy a piac hatékonyabb, mint a kormányzati beavatkozás. Míg a társadalmi jólét megteremtése továbbra is fontos cél marad, több felelősséget tulajdonítanak az egyénnek. A kockázat és a biztonság közötti kapcsolat eltolódott, olyannyira, hogy az aktív kockázatvállalásra ma már a dinamikus gazdaság és a személyes élet egyik alapvető

Míg a társadalmi jólét megteremtése továbbra is fontos cél marad, több felelősséget tulajdonítanak az egyénnek. A kockázat és a biztonság közötti kapcsolat eltolódott, olyannyira, hogy az aktív kockázatvállalásra ma már a dinamikus gazdaság és a személyes élet egyik alapvető elemeként tekintenek.

elemeként tekintenek. A szociáldemokraták még mindig nem fogadják el az egyenlőtlenséget, de újraértelmezték az egyenlőséget, és ma már az esélyegyenlőségre összpontosítanak, szemben az eredményegyenlőséggel. Peter Mandelson (brit munkáspárti politikus) híres mondása 1998-ban hangzott el: „borzasztóan nyugodt vagyok látva, hogy emberek mocskosan meggazdagodtak”. Ez a személyes felelősségre összpontosítás többek között a társadalombiztosítás reformjában tükröződött, amikor a juttatásokat a munkavégzési kötelezettségtől tették függővé.

Az ilyen „harmadik utas” gondolkodás osztja az emancipációs mozgalomnak a jóléti állam fullasztó vázáról megfogalmazott bírálatát. Ebből azonban nem következik a közösségi lét új, felszabadító társadalmi formáinak választása. Ehelyett az egyéni felelősség és a piaci erők kapnak hangsúlyt.

Ezt tükrözi az ún. „New Labour” (új munkáspártok) által elfogadott környezetpolitika is, az „ökológiai korszerűsítés” elképzeléssel Európában, illetve a „természetes kapitalizmus”-sal az Egyesült Államokban. Ez a nézet már nem kérdőjelezi meg a gazdasági modellt. Hatékony környezetvédelmi politikát irányoz elő a technológiai innovációra, a piaci tevékenység fokozására és a vállalatok környezetgazdálkodására alapozva. Nem kell megváltoztatnunk a világot: elég, ha zöldebbé tesszük.

Közismert, hogy hová vezetett a harmadik út. A választások tekintetében kezdetben okos lépésnek tűnt (pl. a brit Munkáspárt számára 1997 és 2010 között). Ez a politika azonban az egyenlőtlenség növekedéséhez és az állami szektor egyes elemeinek nagymértékű privatizációjához vezetett. Ideológiai értelemben a baloldal búcsút intett gyökereinek. Átnevezték magukat „progresszívnek”, így felmenthették magukat azon erkölcsi kötelességük alól, hogy harcoljanak a társadalom leggyengébb tagjaiért. A másodrendű emancipáció teljes gőzzel működött.

Ráadásul az egyoldalú összpontosítás az egyénre (több etikai szintű jog, például a melegek házasságkötése, fokozott kötelezettségvállalás gazdasági szinten, például a munkavégzési kötelezettség) politikai tabuvá tett mindent, ami kollektív értékkel, közösségi alapú együttműködéssel stb. kapcsolatos. A baloldal üressége politikai-ideológiai szinten teljes szabadságot biztosít a jobboldali pártoknak.

2.5 Józan egyensúly

Távrolról szemlélve egyértelmű, hogy a „szabadság” és „biztonság” neoliberális fogalmai a XX. század végére uralkodóvá váltak (legalábbis nyugaton). Ez az állítás különösen igaz a nemzetközi kereskedelem és gazdaság terén a gazdasági globalizációnak köszönhetően. A pénzügyi szektor hihetetlen mértékű bővülése szinte mindent finánciális kérdéssé változtatott (ma már az élelmiszer jövőbeli ára is spekulálhatunk), a hatalmat pedig a demokratikus, választott kormányok kezéből a globális elit és vállalatok részére adta át. Emellett azonban az állampolgárok életére is még erősebb hatást gyakorolt. Például a polgárok többsége számára a hetvenes években elérhető közjavak (így a jó és megfizethető közegészségügyi szolgáltatások és a közoktatás) alacsonyabb színvonalra süllyedtek, illetve számos országban drágábbak és szelektívebbek lettek. Az emberek számára kisebb a biztonság, viszont van választási szabadság ezekben az egyre inkább piacosodó rendszerekben.

Ez a fejlődés együtt jár a személyes felelőségen és hibán alapuló modell bevezetésével. Az egyén személyes feladata, hogy „sikerüljön” az élete; hogy sikeres legyen. Lehetőségekben nincs hiány (vagy legalábbis úgy tűnik). Ha sikeres, az illető fantasztikus ember. Ha nem, akkor csak egyvalaki hibázhatott. Ken Loach „Én, Daniel Blake” című filmje bemutatja, miként vezethet a megszorítások és piaci elvek által eltorzított szociális biztonsági rendszer társadalmi katasztrófákhoz. Blake, az asztalos, aki sosem dolgozott számítógéppel, megbetegszik, és szó szerint összezúzzák az egészségügyi hatóságok, amelyeknek piaci elvek szerint kell működniük (minden kommunikáció a rendszerrel digitálisan történik). A film bemutatja, miként veszik át a szolidaritás és együttérzés szerepét magányos emberek és a könyörtelen rendszerek.

Daniel Blake története nem csupán a szociális biztonságról szól. A szolgáltatásokon alapuló gazdaságra való áttérés azt is jelentette, hogy a munkavállalók számára sok munkahely elveszett. A nyugat-európai, alacsonyabb középfokú végzettséggel rendelkező férfi dolgozók esetében a foglalkoztatás az 1976-os 70%-ról 1997-re 33%-ra zuhant. Az ebbe a csoportba tartozó munkanélküliek közel fele kormányzati beavatkozás nélkül szegénységben élne. Felvetődik a nem csupán költői kérdés: kapcsolatba hozható-e mindez a jobboldali populista pártok európai előretörésével?

Mind az emancipációs mozgalmak, mind azok politikai megnyilvánulási formái, a zöld pártok számára az 1990-es évek egyszerre voltak a virágzás és a hanyatlás esztendői. Például 1992-ben sikeresen lezajlott a fenntartható fejlődéssel foglalkozó riói konferencia, és a zöld pártok ekkor kerültek be számos európai ország kormányába. Hangsúlyos környezetvédelmi szakpolitikákat alakítottak ki, védtek a természetes területeket, a

munkaidő-jóváírás új formáit vezették be, ami fokozta a polgárok autonómiáját. Mindazonáltal az emancipáló szabadság koncepciója nem hódította meg a társadalmat: bizonyos fokig sikeresnek bizonyult, azonban célját nem érte el. Ez a társadalmi és politikai változás, az emancipációs eszme sikerével és visszaesésével, a neoliberális szabadságfogalom hangosabb sikerével áll összefüggésben. E szabadságfogalom sikeresen egyszerűsíti le a személyiség felépítményét egy olyan individualista projektre, amelyben a fogyasztás fontos szerepet játszik.

Hogyan történt mindez? Az első magyarázat a felszabadult társadalmi térért folytatott küzdelemmel kapcsolatos. Az emancipációs mozgalom nagyobb teret kívánt biztosítani a polgároknak az állam és más fegyvermező jellegű, bürokratikus és paternalisztikus, hagyományos struktúrák hatáskörének szűkítésével. A neoliberális ideológia egy másik kormányzati szerep mellett is kiáll: nem annyira visszavonulás, mint inkább aktív vállalkozási tér megteremtése – a piac számára tervezés (Hayek, 1978). Az 1980-as és 1990-es évek e két, szabadságon alapuló koncepció – az állam melletti két további szereplő: a civil társadalom és az üzleti élet – közötti harc színterévé váltak. Alapvető különbség rejlik a méretben: miközben a vállalkozások világszerte szerveződnek, ez kevésbé nyilvánvaló az új polgári mozgalmak és szervezeteik esetében. Csak a globalizációellenes mozgalom hozza össze az erőket később, a határokon átívelve. Eközben a nagyvállalatok többnyire elfoglalták a szabad területeket, és a piaci hatalom koncentrációja soha nem látott mértékűvé vált (UNCTAD 2017).

A második magyarázat az új társadalmi mozgalmak többségének fejlődésére vonatkozik. A legtöbb esetben a radikális bíráló álláspontjából kiinduló szervezeteknél a professzionalizálás és a kapcsolatok kiépítése az adott időszakban fősodorbeli választott politikusokkal pragmatikus hozzáálláshoz vezet. A javaslatoknak ettől kezdve megvalósíthatóknak kell lenniük az aktuális politika keretén belül. Sok civil szervezet egyre erősebb függése a támogatásoktól, valamint a többségi politikai szavazók tagdíjaitól esetenként oda vezetett, hogy kritika nélkül csatlakoztak a kormányzat politikai elképzeléseihez. A mozgalmak depolitizált civil szervezetekké alakulnak át, gyakran egyértelműen tanácsadói hozzáállással, és mivel erőteljesen az aktuális szakpolitikákra összpontosítanak, nem kérdőjelezik meg többé a teljes rendszert. Természetesen minden ilyen mozgalom saját kora gyermeke. Nem összpontosítanak önkényesen arra, hogy mi megvalósítható, és nem akarnak bárkit is megijeszteni; a kritikus polgárokból álló radikális bázisuk az évek során magasban szárnyaló fogyasztókká változott, és másodrendű emancipációt fejez ki.

Ebből az elemzésből két következtetés vonható le. Először is az ipari fogyasztói társadalom mélyreható vizsgálata és ideológiai lefordítása ökológizmusra különböző fázisokon keresztül lett kidolgozva és kime-

rítve, a radikális elképzelésektől kezdve a megvalósítható javaslatokon át a gyakorlati megvalósításig. Ez nem tragédia – épp ellenkezőleg: sok olyan eredményt sikerült elérni, amely büszkeségre adhat okot –, hanem olyan megfigyelés, amelyből helyes következtetéseket kívánatos levonni: *vissza a gyökerekhez*. A politikai ökológia frissítésre szorul, alapkérdései és elvei pedig nem veszítettek értékükből. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy a kör bezárult. Itt az ideje, hogy egy második körös mozgás újraindítsa a jelenlegi társadalom, annak erőviszonyai, a növekvő egyenlőtlenség és az ökológiai pusztítás alapos felmérését.

Másodszorban az önálló polgárok öngazgatásának álmát nem sikerült valóra váltani. Az emancipációs mozgalom azt remélte, hogy egyre több tevékenység szabadítható ki a piac és az állam szorításából. Ez biztosan több szinten is megtörtént, de borsos árat kellett fizetni érte. Ugyanez igaz az egyén szintjén is. Miközben az ökológiai mozgalom a személyes fejlődésre kívánt törekedni a kölcsönös gondoskodás összefüggésében, az individualizáció *opportunistá navigáció* alakjában teljesedett ki *kapcsolati autonómia* helyett. A versengő környezet arra ösztönzi az embert, hogy ne legyen többé strukturális kapcsolatban, hanem inkább rövid távú nyereséget válasszon a többszörös bizonytalansággal jellemezhető közegben. Ez komoly feladatot ró a reményteljes társadalmi projektre: a személyes választási szabadság, valamint a társadalmi felelősségvállalás és elkötelezettség közötti korrólát felemelését.

2.6 A neoliberális növekedés megszegett ígérete

Ahogy a *termelő társadalom* háború utáni gazdasági modellje lerobbant, a neoliberális politika jobb időköt ígért a *fogyasztói társadalom* megjelenésével. A termelés (és a szennyezés) áthelyezése Kínába olcsó termékeket biztosít számunkra, miközben otthon tiszta technológiákba és jól fizetett szolgáltatások alapuló gazdaságba fektethetünk be. Az emberiségről alkotott *homo economicus* képpel, ahol mindenki versenyez mindenkivel, a világ mindannyiunk számára jobb helyé válik. Ezt az ígéretet azonban két tekintetben, szociálisan és ökológiailag sem sikerül beváltani.

A jóléti állam, mint a XX. század legnagyobb társadalmi projektje, képes volt a kapitalista piacgazdaságokban valaha mért legalacsonyabb szintre csökkenteni a társadalmi egyenlőtlenséget. Rosanvallon francia szociológus – nem ok nélkül – az *egyenlőség századának* nevezi ezt a száz esztendőt. Ahogy Thomas Piketty bemutatta a *„A tőke a 21. században”* című művében, ez a nagyszerű eredmény mára elveszett az olyan országokban, mint az Egyesült Államok és Nagy-Britannia, és szerényebb mértékben például Németországban is. Az alábbi ábrán viszonylag jól látható, kiket nevezünk néha a „globalizáció nyerteseinek és veszteseinek”. Ha

A politikai ökológia frissítésre szorul, alapkérdései és elvei pedig nem veszítettek értékükből.

az Egyesült Királyságban a legmagasabb jövedelemmel rendelkezők 10%-ának korábban az összes kereset kevesebb, mint 30%-a jutott, a neoliberális időszak alatt ez az arány soha nem látott szintre, az összes jövedelem közel felére nőtt. Ez még átlagosan növekedő vásárlóerő mellett is azt jelenti, hogy az alacsony jövedelmek immár évtizedek óta stagnálnak. Az ábrát ki lehetne egészíteni Franciaország térképével, megjelölve azokat a régiókat, ahol sok alacsonyan képzett munkanélküli él, illetve azokat a térségeket, ahol Le Pen szélsőjobboldali pártja nagyon sikeres. A kettő közötti átfedés jóval jellemzőbb annál, hogy véletlenszerű lehetne.

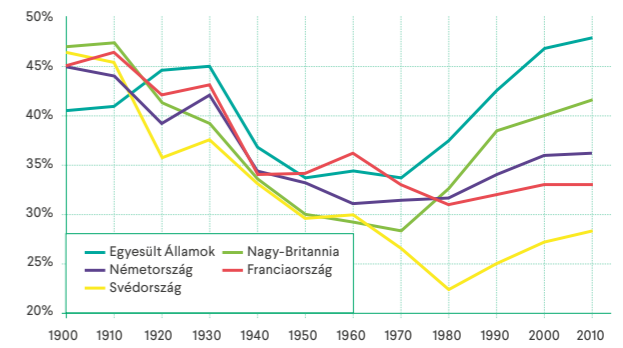
Nem a véletlen műve az sem, hogy a gazdagok egyre gazdagabbak: ez a jelenség közvetlenül a neoliberális politikák lényegéhez kapcsolódik – a vállalatokra és a tőkére kivetett adók csökkentése a közszolgáltatások, például az egészségügy, a nyugdíjak és az oktatás leépítésével és/vagy magánosításával párhuzamosan.

Az ökológiai pusztulás ebben az időszakban sem állt meg. Az a vélekedés, hogy a *növekedés olyan áradás, amely felemeli az összes hajót* (Kuznets) – vagyis a gazdasági gyarapodás jó a társadalomnak és a társadalmi-ökológiai fejlődésnek – tévútra vezetett. A nemzeti környezeti szakpolitikák kialakulása, valamint az üzleti világ és a fogyasztás zöldítése ellenére a gazdasági növekedés tovább fokozta mind a helyi ökoszisztémák, mind az egész bolygó folyamatos pusztulását. Átléptük a biztonságos működési övezet határait az éghajlatváltozás, a biológiai sokféleség csökkenése és az óceánok biokémiai ciklusai terén. Tehát az axiómát azzal az új mondással kell helyettesítenünk, hogy a *növekedés olyan áradás, amely elsüllyeszti az összes hajót*. A neoliberális korszakot úgy írhatjuk le, mint amikor az emberiség elszalasztotta az esélyt arra, hogy társadalmunkat valódi, erőteljes, fenntartható módon megváltoztassa úgy, hogy az emberléptékű Föld eltartó-képességének határain belül maradjon. A Római Klub jelentésének tanulságait mellőzték.

2.7 Európa – a tető nélküli ház

Európa egy tető nélküli ház: számos politikai és gazdasági tere van, de szociális védelmet nem kapnak a polgárok. Átvitt értelemben: amikor rossz idő van, sokan megázhatnak. Európa létrehozta a közös piacot, de nem

ágyazta azt be egy erős ökológiai és társadalmi szabályozási keretbe. Ez a legalacsonyabb terhekért való versengéshez

A felső decilisbe tartozók jövedelmének aránya Európában és az Egyesült Államokban, 1900-2000. Az 1950-1970-es években Európában és az Egyesült Államokban is a felső decilisbe tartozókra az összes jövedelem körülbelül 30-35 százaléka jutott.

Forrás: <http://piketty.pse.ens.fr/files/capital21c/pdf/G9.7.pdf>

vezetett; egy olyan játszótérhez, ahol a cégek versenyeztetik a nemzeteket egymással az adók csökkentése érdekében.

A gazdasági rendszer bizonytalansága azonban mélyebb, mint neoliberális konstrukciója. Az alapvető bizonytalanság a verseny és növekedés elengedhetetlen kényszeréhez kapcsolódik, amelyet viszont a pénzalapú, kamatra és adósságra épülő rendszer, továbbá mások felülmúlásának végtelen szükségszerűsége vezérel. Aki kölcsönt kér, kamatokkal kell visszafizetnie azt, és több pénzt kell keresnie, mint amennyit hitelezés nélkül költ, ami még több termelést jelent. Ez a XX. században is így volt: a válságok a rendszer szerves részét képezik.

Az elmúlt évtizedekben egy további vetülettel egészült ki a rendszer: az ún. „finanszírozás” (a termékesítés és a monetarizálás kiterjesztése). A pénzügyi termékekkel spekulálás nagyobb nyereséget termelhet, mint a valódi áruk kereskedelme és előállítás, vagy valós szolgáltatások nyújtása. Ez alapjaiban ássa alá a stabil és biztonságos gazdasági rendszer megvalósítására irányuló kísérleteket. A finanszírozásnak a reálgazdaságot kellene szolgálnia. A finanszírozás keretében azonban kevés köze van a reálgazdasághoz. A finanszírozás olyan valóság, amelyben a pénzügyi piacok, intézmények és elíteltök jutnak fontos szerephez. A jelzálogkölcsön többé már nem (csupán) a háztartás eszköze, hanem olyan pénzügyi termék, amely felosztva és újracsomagolva a pénzügyi piacokon értékesítendő új termékeké válik. A spekuláció ezen formái szinte minden szektorban tükröződnek – elég, ha a következő három év gabonatermelésére vagy kőolajaira gondolunk. Ha valami balul sült el, mint 2008-ban, a pénzügyi-gazdasági rendszer közel kerülhet az összeomláshoz. Ebben a szakaszban Európa nem élt azzal az egyedülálló lehetőséggel, hogy tisztességes és erős pénzügyi szabályokat fektessen le, amelyek a pénzügyi szektor visszaszorítását annak valódi céljával (a demokratikus célokra alárendelve a társadalom és a gazdaság támogatása), egy igazságos adórendszer bevezetésével ötvöznék (el lehetetlenítve az adócsalást).

3. Európa válaszóthoz érkezett

3.1 A történelem vége vagy jövője

1989-ben, a berlini fal leomlásának évében az amerikai konzervatív gondolkodó, Fukuyama tanulmányt (majd később könyvet) jelentetett meg *A történelem vége* címmel. Könyvét úton-útfélen idézték az új korszak helyes értelmezéseként. A parlamentáris demokrácia és a szabad piacgazdaság kombinációjának szakaszába érkezett országok a civilizációs fejlődés legjobb, legstabilabb és végső helyének számítottak. Mintha a mennyben lennénk, úgyhogy miért is hagynánk el ezt?

A deregulált gazdaság, amelyet egy kisiklott pénzügyi szektor korlátlan hitellel kábított el, azonban rendkívül instabil. A pénzügyi válság ismét bizonyította ezt. Az 1930-as évek óta a legnagyobb gazdasági krízist hozta létre, és megkövetelte, hogy korábban nem látott mértékű állami kiadásokkal stabilizálják újra a bankszektor: a magánadósságot államadóssággá alakították át. Nézzük meg egy kis ország, Belgium példáját: a polgárok által visszafizetendő államadósság egészen elképesztő összeggel, 100 milliárd euróval növekedett. Instabillá tette az euroövezetet, és arra kényszerítette az Európai Központi Bankot, hogy elképzelhetetlen pénzüsszegeket bocsásson ki, amelyekből Európa városai és polgárai egyetlen eurócentet sem láttak. Ugyanakkor ez a pénzbőség felfelé nyomja az eszközök értékét, ami eszközinflációt eredményez, különösen a szárnyaló bérleti díjak és lakásárak alakjában.

2012-ben Fukuyama írt egy másik, jóval ritkábban idézett tanulmányt *A történelem jövője* címmel. Ebben az elemzésben a szerző elismeri 20 évvel korábbi, teljesen téves ítéletét: „Az állandó gazdasági növekedés modellje illúzió volt, amely azon alapult, hogy az amerikai fogyasztók hatalmas összegű kölcsönöket vettek fel. A szabad piac ideológiája vallássá vált. Ez a jólét hamis benyomását kellette, és azt hiszem, mindenki tudja, hogy ennek a rendszernek – velejáró instabilitásával együtt – nincs jövője. Nyilvánvaló, hogy a válság oka a teljesen eltevélyedett hit a szabad piac önszabályozásában.”

Kritikusan értékelt az 1989-ben még nagyra tartott páros másik felét is. A fejlett demokráciák hosszú távú problémákkal szembesülnek, amelyekre politikai rendszerük nem tud választ adni: „A jelenlegi politikai szervezet nem igazán teszi lehetővé a liberális demokráciák számára a problémák megoldását, egyes esetekben pedig csak ront a helyzeten. A piac kudarcára tekintettel felül kell vizsgálnunk a politika fontosságát, át kell gondolnunk politikai intézményeinket.”¹¹

3.2 Két áramlat földje

A válság kezdete óta Európa két különböző áramlat kereszteződésében találta magát. Továbbra is a neoliberais áramlat dominál, melyet a megszorító politikára összpontosító kormányok alkalmaznak. Ugyanez vonatkozik az Európai Bizottságra is, amelynek esetében a Görögországgal való bánásmód rámutat a monetáris célok dogmatikus hangsúlyozására és a szociális biztonsági rendszerek lebontásának következményeivel szembeni embertelen vakságra. A több évtizedes dereguláció és a szabadkereskedelmi megállapodások eredményeképpen a nagy multinacionális vállalatok manapság nagyobb hatalommal rendelkeznek, mint a kisebb nemzetállamok.

Amit ebben a forgatókönyvben elvárhatunk, az a társadalom növekvő termékesítése és a közszolgáltatások szisztematikus csökkentése egy veszélyben lévő bolygón. Folyamatosan azt az üzenetet fogjuk kapni, hogy az élet buli, ha saját kezünkbe vesszük, miközben a közösségi létesítmények és az ökoszisztéma szolgáltatások, amelyek mindezt lehetővé teszik, fogynak. Igen, sokaknak lesz okostelefonja, mindenhol ingyenes lesz a wifi, és egy barcelonai utazás még elég hosszú ideig szinte teljesen ingyenes lesz. Az ilyen szabadság látszólag egy kedves emotikon formájában mosolyog mindenkire. Eközben azonban nő az orvosi ellátás ára, csakúgy, mint az egyetemi tandíj, és egyre több kisgyermek szenved asztmától a légszennyezés miatt. Ebben a forgatókönyvben a bizonytalanság mindenki életébe beférkőzik, amitől nyugtalanává válunk, és állandó stresszel küzdünk.

Ez az uralkodó áramlat Európában, a kormányok és az Európai Bizottság egy neoliberais politika foglya (minket is foglyul ejtve). Ez a jövő felejtőinek irányzata. A transzatlanti kereskedelmi és befektetési partnerség (TTIP) valamint az EU és Kanada közötti szabadkereskedelmi egyezmény (CETA) buzgó támogatása azt mutatja, hogy továbbra is ragaszkodunk ahhoz az illúzióhoz, hogy az egész világra kiterjedő szabad piacgazdaság – a nyereségre és versenyre alapozva – lehetővé teszi a prosperitást célzó emberi világ kialakítását. A Bizottság továbbra is azt feltételezi, hogy a finanszírozással és a piacok koncentrációjával összhangban lévő, szélesebb körű globális gazdasági integráció segíteni fogja a fokozódó politikai együttműködést. Úgy tűnik, ennek épp az ellenkezője igaz, amint azt az erősödő gazdasági nacionalizmus és a neoimperialista újramilitarizálódás mutatja.

Továbbra is hisznek abban, hogy a jövő a jelen folytatása lesz. Eközben megfélemedeznek arról, hogy egyre több stresszel és sokkhatással szembesülünk, illetve

Az emberek és az önkormányzatok már ma a jövőt építik.

fogunk szembesülni, amelyekre célszerű lenne felkészülni, vagy akár tehetnénk is valamit a megelőzésük érdekében. Mindezek a rendszerszintű kockázatok egymáshoz kapcsolódnak: a rozoga pénzügyi rendszer újra összeomolhat, az üvegházhatású gázok gyorsan növekvő kibocsátása éghajlati sokkhatásokhoz vezet, a migrációs vándorlások az ingatag demokráciákat autokrata rezsimekbe billenthetik át. Például az éghajlatváltozás már most csökkenti az élelmiszerbiztonságot Afrikában, továbbá fokozza az instabilitást és az erőszakot a Közel-Keleten, míg a fosszilis üzemanyagkészletek túlbecsélése veszélyezteti az olajvállalatok tőzsdei értékelését. Mindezek a bizonytalanságok pedig olyan politikuskok kezébe adnak municiót, akik ki kívánják használni félelmeinket, és válaszaikban a biztonság hiányára összpontosítanak. Ez általában ahhoz ürtöget kínál ahhoz, hogy nagyobb hangsúlyt fektessenek a jogra és a rendre, megnöveljék a rendőrség, a katonaság és az erőszakos szervezetek költségvetését, ami viszont új félelmeket szül, miközben *nem sikerül* megszüntetni egyetlen kiváltó okot sem. Ezek a sarlatánok a hatalom megszerzésére és megtartására törekcsenek, figyelmen kívül hagyva korunk legégetőbb kérdéseit.

Ugyanakkor egy kicsiny, de növekvő rejtett áramlás kialakulását is megfigyelhetjük. Ez polgári kezdeményezésekből áll szerte Európában, melyek az élelmiszertermelés, a közlekedés, az energia, a pénz stb. új rendszerkezdeményeit dolgozzák ki. Vegyük a közösség által támogatott mezőgazdaság (Community Supported Agriculture – CSA) példáját, ahol a polgárok helyreállítják a kapcsolatot a helyi termelőkkel. Belgium flamand régiójában az első ilyen gazdaság 1997-ben indult, és két év múltán jelent meg a második. A válság előtti időszakban az ilyen kezdeményezéseket naivnak tekintették. 2015-ben már több mint 40 CSA-gazdaság működik további polgári kezdeményezések mellett a rövid termelési ciklusú mezőgazdaság területén.

Ez több mint pusztán benyomás. A hollandiai és flamand kutatások a polgári kezdeményezések számottevő bővülését mutatják: 2014-ben tízszer annyi ilyen kezdeményezést számlálhattunk a flamandoknál, mint tíz évvel korábban. Amint később tárgyaljuk, a zöldek számára rendkívül fontos, hogy megragadják a polgári kezdeményezések új hullámának jelentőségét és lehetőségeit.

A polgárok mellett elképesztő, ahogy az önkormányzatok polgárok mellett elképesztő, ahogy az önkormányzatok a fenntartható jövő felé irányítják szakpolitikai elképzeléseiket. A mobilitást alapul véve elmondhatjuk, hogy számos országban a nemzeti kormányok továbbra is új utakba fektetnek be, miközben a városok ezzel egy időben mindent elkövetnek a településközpont autómentesítéséért érdekében. Kopenhága példáján látható, hogy a fenntartható közlekedési módokat célzó hangsúlyos politika vezetett ahhoz a figyelemreméltó helyzethez, hogy 2016-ban első alkalommal többen mentek kerékpárral munkába, mint autóval. Más városok – például Milánó, Nantes vagy Gent – a helyi élelmiszerpolitika fejlesztésébe fektettek jelentős forrásokat. Az energia területén olyan városokat említhetünk, mint Helsinki, ahol a városi tanács 2017-ben egyhangúlag megszavazta az új városi stratégiát, melynek az a célja is része volt, hogy 2035-re a város széndioxid-mentes legyen; a polgármester azzal indokolta ezt, hogy „*Helsinki legyen előfutár az éghajlattal kapcsolatos cselekvés helyi megoldásainak fellelése terén*”.¹²

A sikeres dokumentumfilm, a *Demain* (holnap franciául) szerint az emberek és az önkormányzatok már ma a jövőt építik. Mielőtt a jövő reményteljes forgatókönyveit kidolgoznánk, még egyszer vissza kell tekintenünk, hogy megértsük, milyen válságos és veszélyes helyzetbe juttattuk magunkat.

4. A nagy átalakulás

4.1 Polányi Károly történelmi látásmódja

Olyan társadalomra törekszünk, amely biztonságot nyújt az embereknek, hogy szabadon alakíthassák életüket a bolygó határain belül. Ennek érdekében szinte mindent meg kell változtatnunk, így ma nem tudjuk, hogyan fog kinézni a társadalom holnap. A természetből vett példa világossá teszi, mennyire radikális egy ilyen átmenet: a hernyó, amely bebábozódik, hogy más alakot és szerkezetet öltson. Ez akkor megy végbe, amikor „imágó lemezek” kezdenek kialakulni, és ellenállnak a hernyó folyamatos növekedési igényének, miközben átalakítják az élő szervezetet, hogy energiáját inkább egy pillangó létrehozására fordítsa. Amikor a báb kinyílik és a pillangó elrepül, ugyanaz az organizmus újfajta létformává alakult át.

Polányi Károly magyar író jellemzi ezzel a képpel társadalmunk korábbi felfordulását. *A nagy átalakulás* című könyvében elemzi az európai feudális mezőgazdasági társadalom átalakulását iparosodott piaci társadalommá. A nagyméretű gépek megérkezése átalakította a hazai termelést a tőke- és munkaigényes gyárakban; a tömeggyártáshoz több exportra és világereskedelemre volt szükség. Új valóságot hoztak létre, amely szó szerint elképzelhetetlen lett volna egy századdal korábban valamely vidéki munkás vagy nemes számára. Polányi hangsúlyozta a gazdaság és a társadalmi kapcsolatok közötti összefüggést: a gazdasági rendszerek befolyásolják az emberi viszonyokat. Javítják vagy rontják a társadalom minőségét. Az átalakulás kezdetben megzavarja a társadalmat, mert a problémakezelés régi módjai már nem működnek, és közben új gondok merülnek fel. Olyan szerzők, mint Charles Dickens, emlékeztetnek a XIX. századi átalakulásból fakadó rendkívüli szegénységre.

Polányi meg akarja értetni velünk, hogy miért nyit ajtót egy nagy háborúk nélküli század (1815-1914) az első világháborúnak, az 1930-as gazdasági összeomlásnak, a faszizmus felemelkedésének és a második világháborúnak. Válaszában azokra az angol gondolkodókra hivatkozik, akik a zavaró piacgazdaságra válaszul kidolgozták a piaci liberalizmus „laissez-faire” elméletét, azzal az alapvető meggyőződéssel, hogy a társadalomnak idomulnia kell az önszabályozó piacokhoz. Ez a nézet abban az időben, amikor Anglia volt a világ műhelye, biztosította a globális gazdaság szervező elveit: az aranystandardot, a szabad világereskedelmet és a versenyképes munkaerőpiacot.

Egy Polányi által használt fontos fogalom a *kettős mozgás*: mivel egy önszabályozó piacgazdaság nem képes a túlélésre (megzavarná a társadalmat és elpusztítaná a

Polányi számára nyilvánvaló, hogy egy adott ország nem tudja egyszerűen eldönteni, hogyan egyeztesse össze a két mozgást, mivel alkalmazkodnia kell a világgazdaságot irányító szabályokhoz.

természetet), olyan „ellenmozgások” alakulnak ki, amelyek ellensúlyozzák a negatív hatásokat. Míg az önszabályozó piac „javulást” és növekedést eredményez, az ellenmozgások a jólétet védik. A szabad piacgazdaság bevezetése tudatos kormányzati politika eredménye volt, és spontán ellenmozgáshoz vezetett, aminek része volt a munkásmozgalom és más társadalmi csoportok is. Az ilyen ellenkultúra két különböző módon fejlődhet ki. Ha a cél a biztonság, és a szabadságot feláldozzák, akkor faszizmushoz vezet. Ha viszont a szabadság igényének megtartása is a cél, olyan demokratikus szocializmust eredményez, amely tiszteletben tartja a nonkonformizmust. Polányi ez utóbbit a következőképpen határozza meg: „a minden ipari társadalomban rejlő hajlam arra, hogy az önszabályozó piacot meghaladva szándékosan alárendelje magát egy demokratikus társadalomnak.” Az 1930-as években azonban a domináns második mozgás a faszizmus felemelkedése volt. Ha napjainkban megvizsgálunk bizonyos országokat, túlságosan is ismerősen cseng ez a „biztonságot a szabadságért cserébe” ajánlat.

Polányi számára nyilvánvaló, hogy egy adott ország nem tudja egyszerűen eldönteni, hogyan egyeztesse össze a két mozgást, mivel alkalmazkodnia kell a világgazdaságot irányító szabályokhoz. A faszizmus felemelkedéséről szóló elemzése a nemzetközi pénzstandard szerepe körül forog, amely „korlátozza a különböző országok politikai lehetőségeit.” Az aranystandard hatalmas intézményes újítás volt, hiszen választ adott a problémára, amelybe a piaci liberálisok ütköztek, amikor megpróbálták egyre nagyobb nemzetközi piacokat létrehozni: a más-más országok különböző pénznemekkel rendelkező polgárai hogyan indíthatnak biztonságos és szabad tranzakciókat?¹³

Miután az aranystandardot az 1870-es években elfogadták, pontosan az eredeti szándékkal ellentétes hatásokat tapasztaltak. A nem elég versenyképes és torz kereskedelmi mérleggel rendelkező államoknak nem volt más választásuk, mint arra várni, hogy a bérek és az állami kiadások az országban kellő mértékben csökkenjenek a fogyasztás visszaszorításához. Ez elviselhetetlen következményekkel járt a munkavállalók és a gazdálkodók számára. A kis- és középvállalkozások azonban ezt sem fogadták el, így egész társadalmak dolgoztak

együtt azon, hogy elkerüljék az aranystandard hatását. A protekcionizmus népszerű ellenmozgalmat képezett a hiperglobalizációval szemben. Ez a behozatali adók és kvóta beállításával, valamint a gyarmatok meghódításával valósult meg. Amikor pedig ez az ellentétéssel teli rendszer az első világháborúval összeomlott, az aranystandardba vetett hit továbbra is olyan erős maradt, hogy a politikusok mindent megtettek ismételt bevezetéséért. Ezt követően az egész dráma megismétlődött az 1920-as és 1930-as években: az országoknak dönteniük kellett, hogy árfolyamukat vagy polgáraikat védik-e meg. Ebben a zűrzavarban ért el sikert a faszizmus: a társadalmat védve a piaccal szemben, feláldozva az emberi szabadságot. Polányi relevanciája megkerülhetetlen a jelen vita vonatkozásában, mivel a neoliberaisok ugyanazt a látomást hirdetik, mely az aranystandardot inspirálta. A világgazdaság megjelenése elavulttá tette az országhatárokat. Ha minden ország elfogadja ezt a rendszert, és megnyitja gazdaságát az áruk és a tőke szabad mozgása előtt, akkor a nemzetközi viszályokat a több termék és szolgáltatás előállítását célzó termékeny versengés váltaná fel. Természetesen a jelenlegi rendszer különbözik az aranystandardtól (bár az olyan szerzők, mint Wolfgang Streeck, hatását az euróhoz hasonlítják). A deviza- és az átváltási árfolyamok mostanra szétváltak az arany értékétől. A globális rendszer szabályozására olyan nemzetközi intézmények jöttek létre, mint a Nemzetközi Valutaalap (IMF) és a Világbank. Ennek ellenére fennáll a mögöttes hasonlóság is, nevezetesen az a meggyőződés, hogy ha magánszemélyeknek és vállalkozásoknak maximális szabadságot biztosítunk gazdasági érdekük hajszolására, a globális piac gondoskodik arról, hogy mindenki jobb helyzetbe kerüljön.

Polányi alapvetése az, hogy ez az önszabályozás elviselhetetlen helyzetekbe sodorja a hétköznapi embereket: a munkások, a mezőgazdasági termelők és a kisvállalkozások nem tudják kezelni a rendszer nagy ingadozásait, és például elesnek bevételeiktől. Mindez tiltakozásokhoz és szociális nyugtalansághoz, a társadalmak széteséséhez és bünbakokat kereső politikusok téveszméihez vezet. Például azok a jobboldali politikusok, akik jelenleg a neoliberális gazdaságot védik – amelyben több tízezer nyugat-európai teherautósófor veszíti el munkahelyét az alulfizetett kelet-európai kamionosok miatt –, egyúttal olyan populista nacionalizmust hirdetnek, amely a külföldieket hibáztatja a neoliberális bajokért.

Összefoglalva sokat tanulhatunk az 1920-as és 1930-as években előállt helyzetből. Akkor is olyan globalizált gazdaság működött, amely a szabadkereskedelmet és a szabad munkaerőpiacokat a demokratikus ellenőrzésen és a társadalmi beágyazódáson túlra sodorta. Ráadásul olyan helyzetről beszélünk itt, amelyben még nem voltak jelen a mostanra már fejünk fölött lebegő ökológiai és éghajlati fenyegetések.

Polányi elemzésében különleges szerepet kap a munka, a föld és a pénz. Fiktív árucikként írja le ezeket; az árucikkek pedig meghatározása szerint olyan tárgyak, amelyeket piaci értékesítés céljából állítanak elő. Azért fiktívek tehát, mert eredetileg nem a piacon történő értékesítés érdekében készültek. A munka egyszerűen emberi tevékenység, a föld szétosztott természet, míg a pénz a kormányzati politikához kapcsolódik. Az a feltételezés, miszerint ezek a dolgok úgy viselkednek, mint a valódi áruk, végzetes következményekkel jár. Polányi meglátása szerint ez a piacosítás erkölcsileg kifogásolható, és figyelmen kívül hagyja az „elkerülhetetlen” kormányzati beavatkozásokat. Még ha feltételezzük is, hogy a piac önszabályozó, az államnak kezelnie *kell* a pénzkészletet, valamint az ingadozó munkaerőigényt (például munkanélküli segélyekkel, valamint a gazdálkodók megvédésével a piaci árak és terméshozamok túlzott ingadozásaitól). Ha túlságosan visszafogjuk ezeket az állami beavatkozásokat, és a gazdaságot kivonjuk ezek alól, annak árát a hétköznapi emberek fizetik meg. A munkásokat és családjaikat munkanélküliség sújtja, megfosztjuk őket a szükséges vásárlóerőtől, a gazdák pedig a külföldről behozott termékek miatt veszítik el piacukat. Pontosan ez történt az Egyesült Államokban az utóbbi néhány évtizedben, és az olyan politikusok, mint Trump, ebből merítették populista támogatásuk alapját.

Alapvető fontosságú, hogy felidézzük Polányi egyik fontos állítását: a piaccal önmagában semmi baj nincs. A piac csupán a tágabb gazdaság része, amelynek viszont be kell ágyazódnia a társadalomba. Ilyen helyzetben a piacgazdaság önmagában nem cél, csupán az emberi célok eszköze. Piacok mindig léteztek. A „nagy átalakulás” idején az volt radikálisan új fejlemény, hogy ezek a piacok nemzetközivé váltak, a legtöbb gazdasági tevékenységet a nyereség vezérelte, és a piacot tekintették az egyedüli hatékony gazdasági intézménynek. A demokratikus politika azonban egy vegyes gazdaságon alapuló rendtől függ. A piac hatókörét és léptékét szabályozni kell; a különböző gazdasági intézményeknek, piacoknak, közjavaknak és önkormányzati szolgáltatásoknak, valamint a kölcsönösségen alapuló polgári kezdeményezéseknek egymás mellett kell létezniük a gazdasági rendszerek rugalmasságának növelése érdekében.

Visszatérve Polányihoz, azt gondolhatnánk, hogy mivel könyvét 1944-ben írta, annak befejezése szükségszerűen borúlátó. Valójában ennek épp az ellenkezője igaz: a könyv azért is érdekes, mert kicsengése optimista. 1944-ben Polányi lehetségesnek látta, hogy megvalósuljon „a szabadság egy összetett társadalomban”. A szabadság számára egyaránt jelentette a „megszabadulást az éhezéstől és szomjazástól”, mint politikai szabadságjogokat, valamint az egyén egyediséghez való jogát. Más szavakkal számára a szabadság negatív és pozitív szabadság is egyben: a kénysertől való mentesség és a nonkonformizmushoz való jog, valamint pozitív szabadság, amely olyan szabályokra épül, amelyek a

társadalom hátrányos helyzetű rétegeit is erősítik. Míg Hayek a gazdasági szabadságot helyezi előtérbe a politikai szabadsággal szemben, Polányi mindkét szabadságforma fontosságát elismeri. Polányi derülőt, mert azt feltételezi, hogy a nemzetközi viszállyok ciklusa megszakadhat; a legfontosabb annak a meggyőződésnek az aláírása, hogy társadalmi létünket alá kell rendelnünk a piaci mechanizmusoknak. Ilyen módon a gazdaság újra demokratikus ellenőrzés alá kerülhet. Ezt az állítást Roosevelt amerikai elnök New Deal politikájára alapozta. Roosevelt megengedte a piacok létezését, de védte az embereket a piaci erőktől, például nyugdíjat biztosított az időseknek, akik már nem tudtak jövedelemhez jutni a munkaerőpiacon.

Polányi írása az országok közötti kapcsolatokról nagyon hasonlít arra, amit Streeck ír Európáról (és az európai valutaunióról). A neoliberais piac fullasztó ereje nélkül az országok szabadon dönthetnek az együttműködésről, beleértve olyan kereskedelmi megállapodásokat is, amelyek ötvözik az intenzív kereskedelmet és a társadalmak védelmét. A fejlődő országok pedig maguk választhatják meg, hogyan növelik népük jólétét.

Polányi munkásságából egyértelmű tanulságot vonhatunk le napjainkra vonatkozóan: éppen a gazdaság demokratikus szabályozásával vezet nagyobb szabadsághoz, ami biztosítja számunkra a szükséges bizonyosságot: „*Amíg az ember hű marad ahhoz a feladatához, hogy egyre bősebb szabadságot hozzon létre mindenki számára, nem kell attól tartania, hogy a hatalom vagy tervezés ellene fordul, és megsemmisíti a szabadságot, amit azok eszköztárával épít. Ez a szabadság jelentése egy összetett társadalomban; ez mindazt a bizonyosságot megadja nekünk, amire szükségünk van.*”

Polányi célja tehát világos: világszerte mindnyájan közös erőfeszítéssel vegyünk részt a gazdaság demokratikus politikák ellenőrzése alá rendelésében, és nemzetközi együttműködésen alapulva a globális politika újraépítésében, közben fenntartva a polgári kezdeményezések új hullámát és a progresszív, ökoszociális helyi önkormányzatokat.

4.2 Az avantgárd és a nagy átalakulás

Az elmúlt évtizedben virágzó formabontásnak lehattunk szemtanúi, ami újragondolja és megújítja társadalmunkat és gazdaságunkat: a közösségi gazdaságtól a helyi pénzeket át a szociális vállalkozásokig, mindezek a kezdeményezések lehetővé teszik az alternatívák valóra váltását – legalábbis helyi szinten. Új válaszokat kapunk, mint amilyenek az alternatív tulajdon- és használati jogok, a nyílt szövetkezetek és az időbankok.

A döntő kérdés, amit az osztrák gondolkodó, Andreas Novy is felvet, hogy miként tudunk kigondolni egy másfajta társadalmat, amely a világon mindenki számára jó életet biztosít. Ezt az utópisztikus láthatárt kell szem előtt tartanunk, amikor arról a létfontosságú átalakulásról gondolkodunk, amelynek segítségével eljuthatunk a közösségi javítóműhelyektől egy társadalmilag és ökológiailag fenntartható (azaz helyi) körkörös gazdaságig, az élelmiszertermelő szövetkezetektől egy helyi élelmiszerellátó rendszerig, az autómegosztó projektől egy széndioxid-kibocsátástól mentes városig – ami egy szintén nulla nettó széndioxid-kibocsátású világon belül működik.

Ehhez az átalakuláshoz megújult *mentális infrastruktúrára* van szükség, amik felszabadítanak bennünket a növekedés és gyorsulás parancsa, valamint a neoliberais versenykényszer alól az újragondolt *szociális infrastruktúráknak* köszönhetően, amelyek pedig lehetővé teszik és újateremtik a mindnyájunk szabadságát biztosító társadalmi szolidaritást, jóléti létesítményeket és közszolgáltatásokat. Mindez összhangban áll az emberek szabad fejlődésével; és a bolygó korlátait tiszteletben tartó posztfosszilis gazdaság számára megújított *anyag infrastrukturákkal*.

A XXI. században a korábbi átalakulást követő fenntarthatósági forradalom csak a régi társadalom alapintézményeinek (növekedés és fogyasztás) elhagyásával mehet végbe. Ez új infrastruktúrákat, intézményeket és a gazdaság regionalizálódását foglalja magában. Nem csupán a gazdaság zöldítéséről szól; a kihívás abban rejlik, hogy ne nagyobb hernyóvá váljunk, hanem alkalmazzunk a színes pillangóvá alakuláshoz; olyan pillangóvá, amelyről nem tudjuk, hogy pontosan hogyan fog kinézni.

5. Szabadság és biztonság a XXI. században: a szocioökológiai társadalom felé vezető út

A két különböző áramlat kereszteződésétől indulva ijesztő a kihívás: a szocioökológiai társadalom megteremtése, a törekvés, hogy mindenki jó életet élhessen a környezet korlátain belül hogyan válhat az uralkodó áramlattá, az „új normává”. A XX. századhoz hasonlóan ehhez olyan társadalmi projektekre van szükség, amely a szabadság és biztonság új ötvözését célozza meg. Mivel a helyi és a nemzeti gazdaságok globalizálódtak, és a nemzetállamok ereje csökkent, újító szellemű, többszintű kormányzásra van szükség. Ebben az európai szintnek döntő szerepet kell játszania. Az Unió elvileg birtokában van a gazdaság szabályozásához, demokratikus keretek és kulturális normák közé beágyazásához szükséges szabályozási eszköztárnak. Ami azonban hiányzik, az a reményteli jövőkép, mely felhatalmazza a polgárokat arra, hogy részt vegyenek annak biztosításában, hogy a kormányok (köztük az EU) gondoskodnak a védő és felszabadító térről, amelyen belül a szabadság és a biztonság új fogalmi napjainkban együtt hozhatók létre. Ez azt jelenti, hogy az EU-ra egy új, többszintű kormányzási modell kéne rászabni, amely sokkal több teret biztosítana az „alulról felfelé” irányuló mozgásnak. Ma a városi területek hálózatai lokalizálják a politikai és gazdasági döntéshozatalt; a regionalizáció hatalmas potenciállal rendelkezik egy alapozó gazdaság számára (Bowman és munkatársai, 2014.). Ez teret nyit az EU számára, hogy közvetítsen és osztozzon ahelyett, hogy ellenőrizze és kereskedne, mint tette azt a XX. században. Például nem nemzeti kormányok, hanem városok dolgoztak ki elsőként új szabályozási módokat az olyan bomlasztó digitális platformokra, mint az Airbnb és az Uber. Ebben Berlin és Barcelona jár élen, nem pedig a nemzeti kormányok.

A társadalom megváltoztatásához nem elegendők a gyönyörű álmok. Világos változási stratégia kidolgozása szükséges, amely helyileg elkülönülő cselekvési tervekre fordítható le, továbbá tükrözi a mai kihívások valódi jellegét és léptékét. A szükséges átalakulás egy ismeretlen helyre utazáshoz hasonlítható. Az utazáshoz három dologra van szükség: térképes útikönyvre, iránytűre és járműre. Ezekkel az utazó tudni fogja, hogy milyen területen kell átkelnie, látni fogja a megfelelő irányt, és elég gyorsan fog haladni. Ha ezt a változási stratégiánkat építőelemeire alkalmazzuk: a térkép a világról és önmagunkról alkotott nézetünk, az iránytű az ideológiánk (vagy a kívánt jövőről szóló narratíva), míg a jármű a változásról kialakított elképzelésünk.

Az alábbiakban a politikai ökológiát (ökológizmust) használjuk politikai irányítóként. Az ökológizmus kortárs

progresszív ideológia, amely az 1968-os mozgalomból ered. Önmagát a felvilágosodás hagyományának követőjeként határozza meg, azonban jelzi egy új irány szükségességét is. Az útikönyv az ökológiai ember világnézete, amely az embert beágyazott, viszonyuló és társadalmi lénynek tekinti. A másokhoz és a környezethez fűződő kapcsolata áll a középpontban.

A cselekvési keret a forradalmi reformizmus körül forog, ami eredményesen kapcsolja össze a reálpolitikát és a forradalmat. Egy előre megtervezett utópisztikus társadalmat nem politikai forradalom útján tudunk megvalósítani. Nem csupán a politikai rendszert kell megváltoztatnunk, hanem a gazdasági, társadalmi és kulturális rendszereket is át kell alakítanunk.

5.1 Az ökológia, mint a szenvedélyes elvek narratívája

Az a társadalom, amely (például) az ideológia és utópia eszméit elavultnak tekinti, nehezen tud elképzelni egy jobb világot. Régóta ilyen társadalomban élünk, amely nem törekszik a jövő vágyainak megvalósítására. Az olyan társadalom azonban, amely pusztán a régi dolgok megőrzésén alapul, elkerülhetetlenül öncélúvá, sőt védekezővé és reakcióssá válik. Ez ideális táptalaj a félelem és a bizonytalanság számára, ami pedig a jelenlegi depolitizált társadalom lényege: továbbra is van pártpolitika, alig léteznek azonban az alternatív jövőt szolgáló közös projektek.

Ha újra jövőbiztossá kell válnunk, újra fel kell fedeznünk ideológiát, és helyet kell teremtenünk az utópisztikus vágyak nélkül, hogy figyelmen kívül hagyánánk a történelem leckéit. Tudjuk, hogy a vak hitként követett utópisztikus gondolkodás óriási károkat okozott az emberiségnek. Ám az eszmetörténet gazdagabb, mint a történelem eme sötét fejezetei. Az érmének két oldala van, ezért az ideológiát a szenvedélyes elvek történetének tekintjük. A történeteket mindig emberek írják, éppen ezért megváltoztathatók; egy történet többféleképpen is megírható, és minden alkalommal új változat születhet. Egy jó történet felhívja a hallgató figyelmét valamire, érthető és értelmet ad. Végül, de nem utolsósorban, számos olyan történetet ismerünk, ami nyilvános vitára alkalmas. Az elvek csodálatosak: rövid megfogalmazásukkal a kívánatos társadalmi rendről szóló vitára ösztönöznek. Ez a francia forradalom ereje; három alapelvben megragadni a jövőképet: „szabadság, egyenlőség és testvériség”. Ne feledkezzünk meg a

szenvedély fontosságáról sem. Ez akár a felvilágosodás paradoxona is lehet: az értelem fontosságát hangsúlyozó kezdeményezés csak akkor képes meggyőzni az embereket, ha érzelmileg megérinti őket. Ezért egy erős elv csak akkor fog működni, ha az értelem szintjén túl más téren is megindít bennünket. Az új kollektív gyakorlatok (például, hogy a közösségi műhelyekben megjavítottuk a számunkra fontos, elromlott tárgyakat) alakjában megjelenő alapelvek, amelyek érzelmileg is összekötnek bennünket, alternatívaként szolgálhatnak a vágyainkat egyoldalúan a felhalmozás és a fogyasztás felé terelő sóvárgási politikára.

Ez lehet korunk paradoxona. Úgy gondoltuk, hogy ebben a korban „nagy történetek” (a történelem vége) nélkül élünk, miközben valójában korunk egyetlen erőteljes ideológiája, a neoliberalizmus uralja világunkat. Mivel ez a *pensée unique* a fennálló rendet fejezi ki, majdhogynem láthatatlan. Pedig az életünknek szinte minden vonatkozására kiterjed. Ha meg akarjuk változtatni a világot, koherens történetekre van szükségünk a változásról. Összefoglalva: az ideológiára vonatkozó moratóriumot fel kell oldanunk.

Az ideológiák nem a semmiből bukkannak elő. A társadalom jelentős változásaira, valamint az ezekhez kapcsolódó konfliktusokra és kihívásokra igyekeznek választ adni. Az új ötletek és meglátások lépésről-lépésre alakulnak összefüggő egészszé. Így a liberalizmus és a szocializmus nyersen fogalmazva a véres vallási háborúkra (ahol az életnek nem volt értéke) és az ipari forradalom idején a munkások kizsákmányolására adott válasz. Mindkét ideológia a modernizmust jellemző felvilágosított gondolkodás progresszív hagyományának része.

A XVII. századi liberális filozófusok lefektették demokráciánk alapjait. Megvizsgálták, miként tudják megvalósítani az egyén szabadságát a politikai rendszer összefüggésében. Milyen intézmény tudja megvédeni az életet, a szabadságot és a tulajdont? Bevezették a „társadalmi szerződés” fogalmát. Az elképzelés szerint a polgárok a védelemért és biztonságért cserébe hatalmuk és önrendelkezésük bizonyos részét átruházzák az államra.

A XIX. századi szocialista gondolkodók úgy tartották, hogy a csak a jogállamisággal törődő, semleges állam liberális elképzelése hazugság. Mít ér a szabad véleménynyilvánítás, ha gyermekek éheznek? A szabadság elérése érdekében a polgári jogokon túlmutató egyenlőségre van szükség. Először is: a munkásmozgalom kulcsszerepet játszott a liberális demokrácia megvalósításában, gyakran a liberálisok ellenállásával szemben, akik féltek a „többség zsarnokságától” (Mill, 1985). Másodsor: a szociális biztonság, a helyi jóléti rendszerek innovatív modelljei és az egyetemes szociális szolgáltatások váltak a társadalmi állampolgárság gerincévé (Marshall, 1950). Csak a társadalmi állampolgárság és a mindenkinek járó egyenlő szabadság teszi lehetővé az emberek

emancipálódását. A szocialisták célja a biztonság megteremtése a lehető legteljesebb társadalmi egyenlőség elérésével. Azonban ennek megvalósítási módja természetesen befolyásolja minden polgár szabadságának mértékét – gondoljunk csak az egykori Szovjetunióra.

Így jutunk el a XX. század második feléhez, amikor az ökológusok kezdik kétségbe vonni a liberálisok és a szocialisták által hagyományosan vallott eszmét, miszerint az egyre nagyobb mértékű termelés jó dolog. Csak akkor kaphat mindenki megfelelő méretű szeletet, ha a torta egyre nagyobb lesz. Az ökológusok azonban azt állítják, hogy a nagyobb mértékű termelés egy véges bolygón a torta minőségét is befolyásolja. Bevezetik a korlátok fogalmát a *produktívizmusba* vetett vak hittel szemben. Az anyagi bőség fokozódása bizonyos határok átlépése esetén kisebb társadalmi jóléthez és élő bolygónk visszafordíthatatlan károsodásához vezet.

Így tehát az ökológizmus a felvilágosodás harmadik gyermekének és a XXI. század legfőbb megújítójának tekinthető. Az ökológia a modern idők legújabb politikai gondolkodásmódja, ugyanakkor világunk bizonyos vonatkozásait bírálja: a felvilágosodás dialektikáját tükrözi (Horkheimer/Adorno, 2003/1944). Egy második modernítésra szólít fel, mivel a modernitásnak két oldala van. Az egyik az egyén emancipációjának pozitív oldala, a természettől való „felszabadulás”, az értelem és a szabadság, a tudomány és a kritikai gondolkodás, valamint az egyetemes emberi jogok jelentősége. A civilizációs normánk a maga jogrendszerével, a demokráciával, oktatással és egészségügyi ellátással. A XX. század azonban a holokauszttal a negatív oldal legsötétebb pontját is bemutatta. A kritikai elmélet alapítói, Horkheimer és Adorno ezt a sötét oldalt „instrumentális észnek” nevezték: olyan tendenciának, amely nem az egyén felszabadítását célozza meg, hanem megköveteli, hogy minden egyes ember alkalmazkodjon a technológiához és a piachoz. Minden a gazdasági megközelítésre korlátozódik, az embereket tárgyasítják, a természetes határokat tagadják és az élet összes területén nyereségmaximalizálásra és vagyonfelhalmozásra összpontosítanak. Az ökológusok számára a negatív oldal e tényezői annak strukturális következményei, hogy a haladás eszméjét egyoldalúan valósítjuk meg. Az ökológusok elhatárolódnak ettől, mert ez vezetett a jelenlegi ökológiai válsághoz, miközben a legnagyobb szenvedést a szegényeknek okozta. Más szóval, a haladás már nem előre felé mozog. Ha újra szeretnénk éleszteni az emancipáció eszméjét, egy második modernitást kell kialakítanunk. Hogy ez mit jelent, az akkor válik világossá, amikor megvizsgáljuk a zöld mozgalom által felmutatott új értékeket.

Az ökológizmus alapvetéseit azok az ökológiai mozgalmak és gondolkodók dolgozták ki, akik ellenállnak az emberi életvilág gyarmatosításának. Ahogyan azt André Gorz pontosan megállapította, az alapul szolgáló indíték minden esetben az „életvilág” védelme volt: a szakértő

hatóság, a számszerűsítés és a monetáris értékelés ellenében, továbbá szemben azzal is, hogy az autonómiát és az egyén önrendelkezési képességét kereskedelemfüggő ügyfélkapcsolatokra váltsák át. Például az atomerőművek létesítése elleni fellépéseket ily módon több ok is motiválja: nem csupán a radioaktív anyag emberrel és természettel kapcsolatos kockázata, hanem a tekintélyuralmi struktúra is elfogadhatatlan (az atomerőmű fokozottan központosított energiatermelési forma).

A növekedésorientált gazdaság alapvető bírálata – vagy általánosabban véve a produktívizmus kritikája egy egyoldalú haladó eszme részeként – ahhoz a szükségszerű következtetéshez vezet, hogy vannak *határai* annak, amit az emberiség és a föld képes elviselni. Ez a kritika később olyan pozitív elvekké alakul át, mint a gondoskodás etikája. Ezenkívül figyelmet fordítunk *a jövő generációk és a máshol élők* fontosságára: nincs jogunk korlátozni az életésélyeiket. Ez vonatkozik a jelenlegi demokratikus és gazdasági rendszerek alapvető hiányosságaira: a jövő nemzedékek és a jelenleg élő összes ember nem egyenlő mértékben képviselteti magát. Ez a demokrácia állapotáról szóló aggodalomhoz kapcsolódik, aminek nem sikerül összeegyeztetnie a gazdaságot az ökológiával. A demokrácia megerősítése érdekében szükség van állampolgári részvételre, ami nagyobb teret biztosít minden polgár emancipációs fejlődésének.

Röviden az ökológizmus a Föld megőrzését jelenti, amelyen olyan emberi világot kell építeni, ahol mindenki képes kiteljesedni, és együttesen fejlődni autonóm módon, az emancipáció különböző formái révén. Döntő fontosságú mind a többi emberhez, mind a természethez való kapcsolódás hangsúlyozása. Az ökológiai gondolkodást annak hangsúlyozása különbözteti meg a liberális ideológiától, hogy az ember társas lény, míg az utóbbi eszmerendszer kiindulópontja az önmagában elégséges ember. A kapcsolódás ténye és érzése megmutatkozik a szolidaritás kisebb-nagyobb megjelenési formáiban, a formális struktúrákban és informális hálózatokban, amelyek biztosítják az önmagunk fejlesztéséhez szükséges ösztönző bizonyosságot. A sokszínűség és a különbözőség elismerése és méltósága is része ennek. Nem véletlen, hogy az ökológiai mozgalom a kezdettől fogva védte a bevándorlók szavazati jogát.

Az ökológia lényeges alapelvei tehát a következők: az ökológia (természet- és környezetvédelem, a természet többszörös jelentőségének felismerése a hasznosságon túlmenően – nem minden fa arra vár, hogy kivágják), a kapcsolódásban rejlő autonómia (amely biztonságot nyújt) és az emancipáció (az önfejlődés szabadsága). A kapcsolódás egy adott – az ember társas állat – és tudatos választás. A szabadságunkat pedig arra használjuk, hogy demokratikus módon, együtt meghatározzuk saját határaink és korlátaink felépítésének módját. Például a gépjárművek szabad használatának korlátozása a nagyvárosokban valóban felszabadító politika lehet,

Az ökológizmus új képet vezet be a világról és az emberiségről az együttműködést és az egymáshoz kapcsolódást hangsúlyozva.

ami nagyobb biztonságot nyújt a kerékpárosoknak és a gyalogosoknak.

Ez a koherens elvkészlet ökológizmusként alkotja a jelen tanulmány keretét adó sziámi ikrek, vagyis a szabadság és a biztonság kortárs kontextusát. A kapcsolatok jelentősége köti össze őket: csak együtt, a többi emberrel közösen és hozzájuk viszonyítva lehetünk szabadok. Ugyanez vonatkozik a bizonyosság új formáira is. Egy civilizált világ új céljába mostantól tehát beletartozik a bolygó határainak tiszteletben tartása és a jövő nemzedékek figyelembevétele, valamint annak mérlegetése, hogy a jelenlegi demokratikus modell megfelel-e ennek a kihívásnak. Elválaszthatatlanul kapcsolódik ehhez a világról és az emberiségről alkotott másik nézet.

5.2 Ökológiai ember és világnézet

Amikor külföldre utazunk, általában viszünk magunkkal útikönyvet: a benne található térképek és szövegek segítenek abban, hogy képet alkossunk arról a világról, amelynek felderítése előttünk áll, lenyűgöző helyeket fedezzünk fel, és elkerüljük a bosszúságokat. Hasonlóképpen minden embernek van világnézete: egy olyan szellemi modellje, amely lehetővé teszi a mozgást a világban, a tapasztalatok elrendezését és a történések megértését. Minden társadalomnak van közös világnézete is, amely tudás, hagyományok és erkölcsi hiedelmek egyvelegére épül. Modern társadalmunk vilásképe a XVII. század körül, a modern tudomány felemelkedésével párhuzamosan alakult ki. E korszak előtt az emberi lényeket a kozmosz részének tekintették, s a vallás volt az éleslátás legfontosabb forrása. Isaac Newton és a hozzá hasonlóan gondolkodó tudósok elismerték, hogy a természetet Isten teremtette, de megmutatták, hogy az ember képes felfedni a természet törvényeit. Ez a látásmód elválasztja az embert és a természetet. Az emberek kívülállóként tekintenek a természetre, mint egy gépre – egy olyan tárgyra, amelyet szegényérzet nélkül manipulálhatnak.

A gazdaság terén Adam Smith Newton nyomdokában járt. Ha az emberek képesek megérteni a természet törvényeit, akkor ez a társadalmunkat meghatározó szabályok esetén is megvalósítható. Smith bevezeti a „lát-hatatlan kéz” törvényét: ha mindenki saját érdekeinek érvényesítésére törekszik, akkor mindnyájan automatikusan jobban járunk. Amit gazdasági elméleteként fogalmazott meg, az megtestesíti az emberiség modern képének alapját: mindannyiunkat önérték vezérel, és emiatt nem kell aggódni – még ez a lehető legjobb az

egész társadalom számára. A neoliberalizmussal ez a kép tovább élesedik. Immár minden ember vállalkozó, és versenyszellemmel áll hozzá az élet minden területéhez. A remek szórakozást a társadalmi helyzet miatti szorongás váltja fel: nem akarunk társainknál gyengébben teljesíteni. A kormányzatnak minden területen a versengés nevű újdonságot kell előmozdítania piacosság révén. Ennek következtében sivár kép alakul ki az emberiségről: a kiindulási pont és az eszményi kép a magányos ember.

Ez a nézet az akkori politikai filozófiában is megjelent. Thomas Hobbes kiindulópontja szerint az emberek tulajdonképpen atomok, amelyek csak saját érdeküket követik. Hobbes szerint pedig ez nem vezet automatikusan virágzáshoz. Épp ellenkezőleg: „ember embernek farkasa”. Ezért erős államra van szükség, ami megvédi egymástól az embereket. Meglepő, hogy ezek az ősi elképzelések mennyire uralják még ma is társadalmunkat. A pénzügyi válság megmutatta, hogyan tartja össze az önérdék és a kapzsiság a pénzügyi-gazdasági világot. Kinek nem jut eszébe Hobbes, amikor a politikusok háborút szorgalmaznak a terror ellen és katonákat rendelnek az utcákra? Nem csupán arról van szó, hogy ezek a nézetek zavaróak, hanem hogy tévesek is. A mindennapi életünkben tett saját megfigyeléseink és a tudományos kutatások egyaránt ezt bizonyítják. Kezdjük ott, ahol mindannyiunk élete elkezdődött: mit tesznek az emberek, amikor gyermekük születik? Élősködőként tekintenek rá, aki visszaél majd a helyzetével? *Homo economicus*-ként kiszámítják, mennyibe fog kerülni a jövővény érkezése? Vagy nagy becsben tartják, szülőként ápolják az új életet, és vigyáznak rá? Ha továbbgondoljuk a kérdést: ki nem tett soha semmi önzetlen dolgot egy rokonért, barátért vagy szomszédért?

Az emberiség modern képmása a felnőtt emberek – mondjuk férfiak – alakjából indul ki, akik teljesen függetlenek. Hogy felnőttek-e valaha, és hogy ki adta meg nekik a szükséges támogatást, homályba vész. Emellett az egyenlőtlenség és a hatalmi viszonyok nem részei az egységes képnek, ami csak a történet felét meséli el: „*Gondoskodás nélkül a gyerekek nem nőnek fel, a betegek nem gyógyulnak meg, Adam Smith nem tudott volna írni, és az idősek nem maradnak életben. Mások gondozása révén megtudjuk, mit jelent az együttműködés, az empátia, a tisztesség, az önfegyelm és a gondoskodás. Ezek az élet alapvető készségei.*”¹⁴

A tudományos kutatások azt mutatják, hogy nem versengésre születünk. Éppen ellenkezőleg: számos kutatási eredmény igazolja, hogy az emberek (és más főemlősök) nagyobb valószínűséggel működnek együtt, empátikusak és rendelkeznek alapvető igazságérzettel (pontosabban ösztönösen megérzik, ha valakivel igazságtalanul bántanak). Mivel azonban személyiségünket a többiekkel és a környezetünkkel való kölcsönhatásokon keresztül alakítjuk ki, bizonyos módon fejlődünk, és a

társadalmunkban uralkodó erők és jelzések irányítanak bennünket. A feladat tehát olyan intézmények és környezet létrehozása, amelyek segítenek abban, hogy *homo cooperans*-ként fejlődjünk. Ez nem naiv javaslat: az evolúciós biológia azt mutatja, hogy a legtöbb esetben az együttműködés sikeresebb stratégia.

Az együttműködés és altruizmus képessége és vágya az emberi lény sajátja. Ez a társadalom új víziójának alapja, egy olyan társadalomé, amely nem a szabadpiacon egyedül álló embereken alapul, hanem olyanokon, akik együtt munkálkodnak a *közjavakon*.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy az ökológizmus a világ és az emberiség új képét mutatja be, külön kiemelve az együttműködést és az összekapcsolódást. Embertársainkhoz és természeti környezetünkhöz fűződő kapcsolataink határozzák meg életminőségünket és cselekvési lehetőségeinket. Senki nem ad értelmet és jelentést ennek a világnak, ha szigetként viselkedik. Ezzel az új útikönyvvel és ökológiai irányítással a kezünkben másként tekintünk az előttünk álló társadalmi kihívásokra.

5.3 Forradalmi reformizmus

Így érkezünk el változási stratégiánk harmadik és egyben utolsó eleméhez: egy reális cselekvési modellhez, amely lehetővé teszi, hogy egy másik világról álmodozzunk, és esélyt ad annak megvalósítására. Az André Gorz által kidolgozott forradalmi reformizmust veszszük alapul¹⁵. A két szó egymástól függetlenül kevés. Ne reménykedjünk olyan politikai forradalomban, ami egyszerre mindent örökre megváltoztat. A meglévő rendszer néhány átalakítása pedig nem fog valós szerkezeti változást eredményezni. Habár üdvözlendő például, hogy autókat megosztanak az emberek, ez azonban önmagában nem vezet el bennünket a fenntartható hozzáférhetőséghez és mobilitáshoz. Ehhez stratégiai együttműködésre és tervezésre van szükség.

A forradalmi reformizmus olyan nagyhatású reformok láncolata, amelyek kiegészítik és megerősítik egymást, ugyanakkor növelik a politikai tudatosságot. A rendszer szempontjából olyan reformok végrehajtásáról van szó, amelyek egymást kiegészítik és erősítik. Ez szinergiát, sőt pozitív visszacsatolást, kedvező öngerjesztő ciklusokat eredményez. Például ha szakpolitikai intézkedések eredményeként a város közlekedése biztonságosabbá válik, több ember ül kerékpárra. Ennek köszönhetően viszont csökken az autóforgalom, miközben a kerékpárosok megnövekedett száma egyre többeket ösztönöz arra, hogy csatlakozzanak az addigra elfogadottá vált folyamathoz. Ettől a városi önkormányzat bátrabban hoz további intézkedéseket a kerékpározás biztonságosabbá és kényelmesebbé tételében, illetve a városközponton áthaladó gépkocsiforgalom visszaszo-

rítása céljából. Így váltak egyes városok, például Groningen és Koppenhága (évtizedek során megvalósított egymást erősítő intézkedések révén) igazi kerékpáros paradicsomokká.

Annak, hogy ilyen szinergiát tudjunk elérni, fontos eleme a bevezetés pillanata is: a lendületet nem szabad elveszíteni. Mivel minden átalakítás ellenállást szül, a kapitalista rendszer nagyon jól tudja semlegesíteni a reformokat. A rendszerszintű gondolkodás szempontjából: a reform kibillenti a rendszert az egyensúlyból, és ha nem elég erős, a rendszer a kezdeti egyensúlyi helyzetet fogja keresni. Fontos tehát az első átalakítások előnyös hozadékának fenntartása és növelése olyan új reformok által, amelyek szintén erősítik a polgárok autonómiáját.

Amennyiben a társadalom különböző területein megfelelő irányú intézkedéseket hoznak, azok egymást erősítve mélyreható társadalmi változáshoz vezethetnek. Ez természetesen nem zökkenőmentes folyamat. A társadalmi változást megrázkódtatások kísérik: a sikeres együttműködés mellett konfliktusok és válságok is jelentkeznek. A sikeres reform sohasem csupán a fennálló rendszer javítása: strukturális változásokat tesz lehetővé olyan átalakítások ösztönzése és kiváltása révén, amelyek szinergiában valós átalakuláshoz vezetnek. A reform soha nem áll önmagában, egyetlen lépés csupán az átalakulás célja felé.

A strukturális reform erőt nyer az olyan közös gyakorlatokból, amelyek a polgárok rálátását, szerveződési képességét stb. erősítik, hogy „lelkesek és képesek” legyenek további átalakítások megkezdésére, támogatására vagy az azokhoz kapcsolódásra. Azok a polgárok, akik például megújuló energiát termelő szövetkezetet hoznak létre, hamarosan belelátanak a hatalmi viszonyok működésébe. Elbeszélésükből romantikusnak semmiképpen sem nevezhető történeteket ismerünk meg azokról az akadályokról és buktatókról, amelyekkel aközben szembesültek, amikor az utat törték maguk előtt.

Miközben a forradalmi reformizmus iránya világos (a szocioökológiai társadalom felé), nem áll rendelkezésre terv vagy végleges elképzelés. Ez abból ered, hogy az ideológiát úgy képzeljük el, mint egy nyitott elbeszélést. Az általunk megcélzott forradalmak olyan messzire nyúlnak, hogy nem tudunk világos képet alkotni a jövő társadalmáról és gazdaságáról. Legalábbis ma még nem. Olyan ez, mint a pillangóvá változó hernyó. Csak a jelenlegi átmeneti helyzetből kialakuló pozitív gyakorlatok alapján tudjuk felvázolni az átalakulási útvonalakat. Közülük hármat vázolunk itt, azonban ennél több is létezhet.

Először is bizonyos ágazatokon belül a kezdeményezések sokasága gyökeres változáshoz vezethet. Gondoljunk csak az energiaszektorra és a megújuló energia részesedésének növekedésére. Flandriában az energetikai

szövetkezetek összefogtak és létrehozták a RESCoop szövetséget. Ez fontos előrelépés, de még sok munka van hátra. Hollandiában már több mint 110 energiaipari szövetkezet létezik. Ezt is túlszárnyalja a német *Energiewende*, amely az egész energiarendszer fenntarthatóvá tételére törekszik. A szilárd szabályozási keretnek, és a kormány tevékeny szerepvállalásának köszönhetően a megújuló villamosenergia részesedése Németországban az 1990-es 3,4%-ról mára több mint 25%-ra nőtt. És minden hónapban új polgári és városi szintű kezdeményezések jönnek létre. 2013-ban például Hamburg egy népszavazás nyomán úgy döntött, hogy korábban magánkézbe adott energiahálózatát visszaveszi. Ezzel a példával elérkeztünk a következő ponthoz.

Másodszor: új, többszintű kormányzási modellekre van szükségünk. A nemzeti és nemzetközi szektorok kiegészítéseként a helyi szint is megjelenik. Az egész világon az önkormányzatok és különösen a városok kezdeményezik a fenntartható társadalom felé való átmenettel kapcsolatos tevékenységet. Európában Koppenhága vagy Freiburg jól ismert példája említhető. Szinte mindegyik európai országban vannak olyan nagyvárosok, amelyek aláírták a polgármesterek egyezményét, amely egy rendkívül nagyratörő éghajlatvédelmi politika mellett áll ki. Ezek a városok együttesen több mint 100 millió európai képviselnek. A városok egyértelmű vezető szerepet töltenek be a klímasemlegesség, a fenntartható mobilitás és az alternatív élelmiszerrendszerek területén. Ahogy ezek a hálózatok erősödnek, elképzelhetővé válik egy olyan Európa, amely az alulról induló kezdeményezések révén fenntarthatóvá válik, miközben a hálózatok a nemzeti kormányokhoz és az Európai Bizottsághoz fűződő viszonyukban tekintélyre tehetnek szert.

Az ambiciózus önkormányzatok mellett meg kell említeni a helyi polgári kezdeményezéseket is. Az ilyen kezdeményezések számára a kihívást a meglévő civil társadalmi szervezetekkel való egyesülés jelenti, amelyek részt kívánnak venni egy új, az embereket mobilizálni képes helyi és hibrid civil társadalomban. Ez pedig fontosabb, mint amilyenek elsőre tűnik. A XX. században a nemzetállam volt az emancipálódás és az autonómia elérésének legfontosabb színtere, a szakszervezetek pedig a társadalmi küzdelem kulcsfontosságú szereplőinek számítottak. Szerepüket ez ideig nem töltötték be. A XXI. században viszont egyre növekszik a helyi önkormányzás jelentősége a nemzeti és európai kormányzati szint mellett. Szükség van tehát városi szövetségekre is – olyan új civil társadalomra, amely közös feladatok köré egyesít minden elkötelezett város lakót –, az Európa-szerte működő civil szervezetek kiegészítéseként.

Harmadszor a *gyakorlati közösségek (communities of practice)* nevű kezdeményezések nem csupán helyi szintűek a XXI. században. Digitális korunkban egyszerre lehetnek nyitottak és más kezdeményezésekhez is kapcsolódhatnak. Elképzelhető, hogy egy rotterdami városi

mezőgazdasági projektet egy Torontóban zajló folyamat ihletett meg. Amikor informatikai szakemberek együtt megtervezik a Linux operációs rendszert úgy, hogy az IBM beszünteti saját rendszerei fejlesztését, nem beszélhetünk többé jelentéktelen periférikus kísérletekről. Ma pedig már nem csak nyílt forráskódú szoftverrendszerek vannak, hanem olyan kezdeményezések is léteznek a feldolgozóiparban, mint a nyitott hardver és a nyílt formatervezés. A jelenlegi technológiák nem korlátozzák a helyben irányított mikrogyárok létesítésének lehetőségét. Mindez fikció lenne? Amerikában a gazdák saját mezőgazdasági eszközöket gyártanak, hogy megkerüljék a multinacionális cégek drága, szabadalmaztatott szerszámain.

A szociológusok a gyakorlati közösségeket úgy írják le, hogy „tevékenységük iránt közös érdeklődéssel vagy szenvedéllyel rendelkező csoportok, ahol a tagok együtt tanulják meg, hogyan végezhetik még jobban munkájukat.” Nem laza hálózatról van szó, hanem olyan közösségről, amelyet egy bizonyos identitás (mivel mindenki ugyanazt a célt követi), nyílt párbeszéd és különleges szakértelmek elsajátítása jellemez. Ezek az identitást és örömet adó „belső körök” az elkötelezettség legerősebb hajtóerői.¹⁶

5.4 Az önmagát újra feltaláló város

E rész összefoglalásaként végezzünk egy gondolatkísérletet. Mit jelenthet a forradalmi reformizmus egy város számára? Egy ökovárosban például kreatív polgárok új vállalkozást hoznak létre a fenntartható helyi közlekedésért: a Cargo Velót. A cég kis- és nagyméretű csomagokat szállít kerékpárral a város egész területén. Ennek következtében kevesebb furgon és teherautó közlekedik a településen. Emellett a cég együttműködik a tartós munkanélkülieket munkahelyhez segítő központtal. Ugyanakkor más polgárok mezőgazdasági projekteket indítanak el helyi terjesztési láncokkal: a városlakók közvetlenül a termelőktől vásárolnak a település vonzáskörzetében termelt portékákat, és további munkahelyeket teremtenek olyan személyek számára, akik nehezen találják helyüket a munkaerőpiacon. Az élelmiszerelosztáshoz a Cargo Vélo szolgáltatását használják, így ismét kevesebb teherautónak kell a városba behajtania. Ezzel teret adnak a városi önkormányzatnak, hogy az autókat néhány forgalmas útvonalon új villamosvonalakkal helyettesítse. Így a gázolajjal hajtott buszokat villamosok váltják fel. Ezek a villamosok pedig az energiát nagyrészt a városi energiaipari szövetkezettől kapják, amely hatalmas energiaparkot (napelemek és szélkerekeket) épít a város szélén. Ez az energiapark nem csupán megújuló villamosenergiát biztosít a városlakók számára, hanem azok – részvényesként – évente osztalékot is kapnak a nyereség után. Ennélfogva a projekt gazdasági hozzáadott értéke a városon belül marad.

Ez csak egy nagy történet bevezetése, a szinergia és rugalmasság pályájának kezdete különböző szinteken. A szinergia abban rejlik, hogy a különféle fenntartható kezdeményezések erősítik egymást, és együtt biztosítják a gazdasági életképességet. Emellett rugalmasságot is adnak. Az ilyen új kezdeményezések csökkentik a város függőségét az olyan globális rendszerektől, mint a fosszilis tüzelőanyagok és a globális élelmiszerláncok, amelyek multinacionális vállalatok tulajdonát képezik és spekulációnak vannak kitéve. Csökken a város térségéből kiáramló pénz mennyisége is, mivel kevesebb üzemanyag fogy és lerövidült az élelmiszerellátási lánc. Ezen felül az élelmiszer- és energiaszövetkezetek gazdasági haszna a város lakosainál marad, és részben újból befektetik a fenntartható infrastruktúrák továbbfejlesztésébe.

Ez a példa nem azt szolgálja, hogy a városok szigetekké váljanak. Éppen ellenkezőleg – a helyes dolgok megfelelő szintű szervezéséről szól. A kávé továbbra is Afrikából származik majd, a vonatok összeköttetést biztosítanak a térség nagyobb településeivel és a távolabbi nagyvárosokkal, míg a digitális fórumokon világszerte virágozni fognak a különféle ötletek. Követhetünk például egy inspiráló ecuadori polgári kezdeményezést, és ösztönözhetünk másokat a világ minden táján.

5.5 A kapcsolódó önállóság, mint szervezőelv

Mindig több megoldás létezik a társadalmi kihívásokra, mint gondolnánk. A berögzült minták gyakran megakadályozzák, hogy járatlan utakon induljunk el. És úgy tűnik, azé a legjobb javaslat, aki a lehangosabban kiabál. Például a lakhatás megszervezésével kapcsolatos vélemények többnyire két ellentétes nézet közötti vonalon helyezkednek el. A baloldal véleménye az, hogy a kormány a legalkalmasabb a kérdés méltányos rendezésére. A vonal másik végén a jobboldal azt állítja, hogy csak a piac tudja optimálisan elosztani a lakhelyeket. Számos elemző a berlini fal 1989-es leomlását a jobboldal globális szintű győzelmeiként értelmezte. Vannak olyan országok, mint például az Egyesült Királyság, ahol a szociális lakások rendszerét megszüntették, és a gondozási otthonok a közszférától a magánszektorhoz kerültek.

Az ilyen viták a bal-jobb dichotómia csapdájába esnek, amelyen belül a radikális baloldal kritikai elemzés nélkül minden esetben a kormányt helyezi előtérbe megoldásként, míg a jobboldal – amely éppolyan vak – csak a magánvállalatok piaci megközelítését értékeli. Olyan, mintha a polgár – a demokrácia hordozója – csak a pálya széléről figyelhetne, és képtelen lenne megoldást ajánlani a társadalmi szükségletekre. Az idők lakhatása kapcsán például ritkán hallunk az olyan polgári kezdeményezésekről, mint az Abbeyfield-házak, a komoly viták során. Ez a kezdeményezés 1956-ban született Nagy-Britanniában egy fokozódó társadalmi problémára válaszul: London szegényebb környékein egyre

több idős vált képtelenné a tisztességes önálló életre. Napjainkra a brit Abbeyfield Society 700 otthont kezel 7000 idős lakóval, akiket 10.000 önkéntes segít. Ez nem más, mint az önkéntes mozgalommal gazdagított közösségi együttélés koncepciója, ami már sok országban meggyökerezett.

Ez nem jelenti azt, hogy a polgári kezdeményezések jelentik a csodaszert minden kihívásra, azonban a jövő fontos alkotóelemeivé válhatnak, ha hajlandóak vagyunk tágítani látókörünket. Lényegében három alapvető lehetőségünk van a kihívások kezelésére és a társadalom szervezésére. A társadalom e szélesebb látókörét az alábbi háromszög szemlélteti. A fent tárgyalt vonal valójában csupán a háromszög alapja.

A háromszög sarkai a társadalom szerveződésének egy-egy szélsőséget jelölnek: teljesen piacorientált társadalom, egy száz százalékban állami kézben lévő társadalom, vagy egy kizárólag autonóm polgárok által irányított társadalom. Hogy egy adott társadalom milyen választ ad a szociális szükségletekre (például az idősothtonra), bárhol elhelyezhető a háromszögben.

Ezzel a tágabb látókörrrel el is érkeztünk a politikai ökológia központi részéhez, amint azt a filozófus, Philippe Van Parijs kiemelte. Ez a szemléltetés a társadalmunkban uralkodó diskurzus szűklátókörűségét mutatja (a több állam és több piac között ingadozik), mivel az csak a háromszög vízszintes oldalán mozog. Ha megértjük a három sarokpont jelentését, ahol a fenti autonómia a függőleges vetület, azonnal világossá válik, hogy amikor a liberális és szocialista logika a piac vagy az állam fontosságát emeli ki, nemcsak kevesebb államot illetve piacot hirdet, hanem a kisebb autonóm szféra mellett is leteszi voksát. Létezik azonban egy harmadik perspektíva, amely hangsúlyozza az autonóm tevékenységeket, ennél fogva kisebb mértékűvé válik az állami és a piaci részvétel is. A vízszintes „állami bürokrácia – szabad piac” tengely a modern ipari társadalomra jellemző; innen a háromszög tetejéig való eljutás a jelenlegi – a társadalmi életben való részvétel egyéb formáit az autonómia, nem pedig a pénz és a munka szemszögéből támogató – posztindusztriális társadalom egyik vonása.

Az autonómia perspektívája a politikai ökológizmus egyik legfontosabb eleme. Ami a másik két gondolkodásmódot illeti: zöld szemszögből nem kívánatos a társadalmat a háromszög valamelyik sarkába terelni. A piaci fundamentalista liberálisokkal ellentétben az ökológusok elismerik, hogy a piac, az állam és az autonómia alkotóelemeinek új ötvözetét kell kialakítani. Ugyanakkor az ökológusok nézőpontja egyértelműen elkülönül a liberális és szocialista megközelítéstől. A liberálisok számára az autonómia olyan szabadság, amit az államhatalom nem kényszeríthet ki – ez a szabadság tisztán negatív fogalma; az ökológusok számára az autonómia pozitív szabadság, amely örömdetes lehetőséget bizto-

sít a világ alakítására, annak környezeti korlátain belül. Az autonómia ellentétes az egyoldalú individualizációval: az örömdetes alakítást minden esetben másokkal együttműködve végezzük. Ezért az ökológusok *kapcsolódó önállóságról, szolidáris szabadságról, egyenlőséggel együtt megjelenő sokszínűségről beszélnek*: csak a másokhoz fűződő gyümölcsöző kapcsolatokon keresztül találhatom meg a kiteljesedést, és tudok életet világot felépíteni, és e kapcsolatoknak ki kell terjedniük az egymással, a világgal – amelyben élünk – és az élő bolygónkkal törődés dimenziójára is. Ez a tápláló és gondoskodó perspektíva a gondnokság fogalmához kapcsolódik: a szabad cselekvés és a világ megváltoztatásának szabadsága egyben felelősséget is jelent.

A társadalmi innováció forrásaként nem szabad alábecsülni az autonóm szféra jelentőségét; a társadalmi kihívások megoldása számos esetben nem a kormánytól, és nem is a nagyvállalatoktól, hanem a kreatív polgároktól származott. A fent említett Abbeyfield-házak jó példaként szolgálnak, mellettük pedig ott vannak az olyan társadalmi innovációk, mint a gépjárműmegosztás, a biogazdálkodási kezdeményezések és az energetikai szövetkezetek. Vajon ki építette az első modern szél-turbinákat elektromos áram előállítására céljából? Polgárok építették, akik az atomerőművek pozitív alternatíváját hozták létre például Dániában és Írországból.

A háromszög azt mutatja, hogy a politikai ökológia túlmutat a környezetvédelmen és a sima ökológiai korszerűsítésen. Az ökológusok nem csupán a föld ökoszisztémájának határait kívánják tiszteltetben tartani; ezzel egyidőben egy nagyobb, egymástól kölcsönösen függő társadalmi szférára is törekednek, ahol az emberek együtt tudják alkalmazni képességeiket a piac vagy az állam beavatkozása nélkül. A végső cél a jó élet mindenki számára a környezet adta határokon belül.

5.6 A közszféra és magánszféra partnerségétől a közszféra és civil szféra közötti partnerségig | A partnerállam

A kutatások azt mutatják, hogy a legtöbb polgári kezdeményezés ilyen vagy olyan módon az állammal való együttműködésre támaszkodik. Ez nem probléma: ez a jövő. Az elmúlt harminc év neoliberalis rendszere azt írta elő, hogy a társadalomban bármi szervezésének legjobb megközelítése piacokon és versenyen alapul. Ez a közszféra és a magánszféra közötti partnerségek hosszú sorához vezetett, amelyek miatt a legtöbb esetben a kormány kezéből kicsúsztak szakpolitikai területek, míg a polgárok túl sok adót fizettek a nyújtott szolgáltatásokért. A háromszög tehát ismét világosan megmutatja az alternatív, jövőbeni fejlődési utat: a közszféra és a civilszféra közötti partnerségeket. Mivel egyre több polgár él saját kezdeményezéssel, a kormányok előtt az a kihívás áll, hogy partnerállammá váljanak, amint az több város-

A közjavak újjáélesztésével egyértelművé vált, hogy a társadalom szerveződésének van egy harmadik alapvető módja.

ban, például Bolognában és Gentben már folyamatban van. Itt a politikusok a választókerületüket nem felülről irányítandó térnek tekintik, hanem nagy tapasztalattal és kreativitással rendelkező polgárok közösségének. A felülről lefelé irányuló politikát maguk mögött hagyva kidolgozzák a közös alkotás és közös termelés formáit. Gentben a polgárok a részvételi klímapolitika keretében kialakították az „élő utcák” koncepcióját. Maguktól úgy döntöttek, hogy visszaszerzik az utcáikat – egy vagy két hónapon keresztül autó nélkül élnek életüket. A városi önkormányzat minden szükséges intézkedést megtett annak érdekében, hogy ez törvényes és biztonságos módon megtörténhessen. Ha a helyi önkormányzat egyoldalúan hajtotta volna végre ezt a kísérletet, hatalmas tiltakozást váltott volna ki. A közsféra és a civilszféra együttműködése révén a társadalmi lehetőségek háromszögének alulbecsült területén ezt a kísérletet előnyös módon hajtották végre.

A közjavak újjáélesztésével egyértelművé vált, hogy a társadalom szerveződésének van egy harmadik alapvető módja. Ez az autonómia alapelveire összpontosít, saját logikával rendelkezik, továbbá a kölcsönösségen és együttműködésen alapuló társadalmi kapcsolatok sajátos formáiból áll. Nagy valószínűséggel az ilyen új, közjavakkal kapcsolatos kezdeményezések a szocioökológiai társadalom felé való átalakulás alapvető fontosságú részét képezik. Bár nem lenne bölcs dolog tisztán közjavakat előtérbe helyezni, hasonlóan a kommunizmushoz vagy a neoliberalizmushoz a szervezés három megközelítésének csak egyikén alapuló társadalom nem képes megbirkózni azokkal a súlyos kihívásokkal, amelyekkel napjainkban szembesülünk. Ezen felül a közjavak ösztönzéséhez és fenntartásához aktív állam szükséges, amely olyan új intézményeket alakít ki, amelyek lehetővé teszik a polgárok számára az átme-

neti projektek biztos megvalósítását, ezért önállóságuk és kreativitásuk virágozhat.

A közjavak mozgalmának elengedhetetlen értéke az, hogy a társadalmak intézményi sokszínűségét növeli és kiegészíti – ez a rugalmasság egyik legfontosabb jellemzője. Azon a szinten pedig, hogy kik vagyunk és hogyan kapcsolódunk egymáshoz, a mozgalom serkenti azt az alapvető emberi képességünket, hogy együttműködjünk és gondoskodjunk önmagunkról és egymásról.¹⁸

5.7 Egy új gazdaság felvázolása

Az a gazdasági modell, amely a múltban jólétet hozott számunkra, nem lehet a jövő útja. A kinyer-legyárt-fogyaszt-ártalmatlanít modell már nem életképes, mivel meghaladja a Föld teherbíró képességét, tönkreteszi a megélhetési lehetőségeket és további egyenlőtlenséget idéz elő.

Vegyük a húsipar példáját a Benelux államokban. A Közép-Keletről behozott fosszilis tüzelőanyagok jelentik a kiindulópontot, amelyek felhasználásával Antwerpen és Rotterdam kikötőiben hatalmas energiabevitellel műtrágyát állítanak elő. Ezt aztán hajóval Braziliába szállítják szója termesztéshez (ehhez esőerdőket vágta ki), a szóját pedig visszaszállítják Belgiumba sertések takarmányozása céljából, majd ezeket az állatokat a mezőgazdasági termelők igyekeznek Kínába exportálni. Valójában korunk ikonikus terméke, az okostelefon életciklusa hasonlóan örületes. A ritka fémeket Kongóban fiatalkorúak bányásszák ki, ezeket az anyagokat Kínában használják fel a gyártáshoz, majd a nyugati fogyasztók megveszik a telefonokat. Amikor piacra kerül az új modell, jelentékeny mennyiségű régi, és általában még működőképes telefon – elektronikus hulladék formájában – szegény afrikai országok partjainál kerül lerakásra. Ezek a példák azt mutatják, hogy illúzió azt gondolni, hogy ha kicsit zöldebbé tesszük növekedésen és versenyen alapuló jelenlegi gazdaságunkat, valódi fenntartható gazdaságot tudunk létrehozni. Meg kell szabadulnunk ettől a *nyersanyag-kitermelő gazdaságtól*, amely kivonja az értéket a közösségekből és helyekből. Valójában az új digitális nagycégek, mint az Uber vagy az Airbnb, szintén az ilyen típusú gazdasághoz tartoznak. Azt mondhatnánk, hogy valamiféle digitális bányászatot alakítanak ki: a Szilícium-völgy kockázati tőkebefektetőinek kedvéért világszerte értéket termelnek ki és hoznak a felszínre.

Olyan szocioökológiai gazdaságot kell kialakítanunk, amely nemcsak hogy tiszteletben tartja bolygónk határait, hanem a Földön minden ember számára lehetővé teszi a jó életet. Szerencsére számos gondolkodó dolgozott ki ösztönző javaslatokat egy ilyen új gazdaságra és az odáig vezető útra vonatkozóan. Tim Jackson például a *Jólét növekedés nélkül* című könyvében úgy érvel,

A társadalmi innováció forrásaként nem szabad alábecsülni az autonóm szféra jelentőségét; a társadalmi kihívások megoldása számos esetben nem a kormánytól, és nem is a nagyvállalatoktól, hanem a kreatív polgároktól származott.

hogy el kell mozdulni a haladás anyagi értelmezésétől, amelyben csak a pénz vagy a csereérték számít viszonyítási alapnak. Ahelyett, hogy az azonnali fogyasztásra korlátozzuk szükségleteink kielégítését, szélesebb képet kell alkotnunk arról, hogy mit jelent az ember kiteljesedése, beleértve a kapcsolatokat és közösségek jelentőségét is. Strukturális szinten sokkal több beruházásra van szükség olyan infrastruktúrákba, amelyek fenntartható életet tesznek lehetővé, például a tömegközlekedésbe és a megújuló energetikai rendszerekbe.

Szintén inspiráló mű Kate Raworth *Doughnut Economy (Fánk gazdaság)* című könyve. A cím a fánkdiagramra utal, amely egyetlen képen jeleníti meg a szocioökológiai gazdaság ökológiai korlátait és társadalmi céljait.

A fánk külső köre a Föld létfontosságú rendszereinek határait jelenti – az ökológiai plafont, ami az emberi gazdaság nem haladhat meg. A belső kör azt a társadalmi alapot mutatja, amit a gazdaságnak minden egyes földi ember számára biztosítania kell.

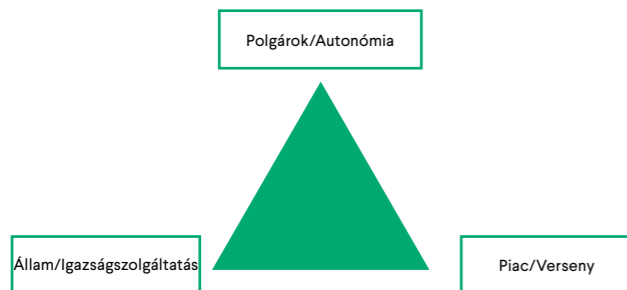
A két kör között helyezkedik el a biztonságos és méltányos tér, amelyben az emberiség mozoghat – ez csak generatív és disztribúciós kialakítású gazdasággal valósítható meg. A nyersanyag-kitermelő gazdasággal ellentétben ez a gazdaság sokkal inkább *termékeket* hoz létre, nem pusztán profitot. Gondoljunk egy gazdálkodó példájára, aki megfelelő gyakorlatokkal növeli a biológiai sokféleséget és javítja a közösségi életet. A disztribúciós kialakítás kapcsán felmerül a kérdés: kié a vagyon? A hangsúly többé nem csupán a valamikor előállított érték újraelosztásán, hanem kezdettől fogva a vagyon forrásainak megosztásán van. Ez pedig nem csak pénzt, hanem földet, vállalatokat és pénzteremtő képességet is jelent. Mi a helyzet például a technológia tulajdonjogával – kinek a tulajdonát fogják képezni a robotok? A jelenlegi pozitív példák közé tartoznak a polgárok tulajdonában lévő energetikai szövetkezetek és a közösség által támogatott mezőgazdaság.

Ahogy korábban már érveltem (Holemans, 2013), ez ahhoz vezet, hogy a globális gazdaság egyre kisebb lesz, a városi és regionális gazdaságok pedig ökológikus módon társadalmi körkörös gazdaságokká fejlődnek¹⁹. Ezzel meg tudjuk változtatni gazdaságunk egyik nagy ellentmondását. A gazdaságot központosított termelő létesítményekre alapozva szerveztük meg, az egész vi-

lágba szállítással, ami nehézkes és szénigényes (gondoljunk a hústermelés példájára). Másrészt ez a rendszer magában foglalja a könnyedséget, különösen ötletek és tudás tekintetében. Ezt a logikát megfordítva – az ötleteket globálisan osztjuk meg, és több mindent állítunk elő helyben – egy teljesen új gazdaság alapját vetjük meg. Ekkor *nyitott innovációról* és *tudásmegosztásról* beszélünk globális szinten a termelés áthelyezése érdekében. A vállalatok már térképezik fel ezt az új jövőt. A belga környezetbarát tisztítószert gyártó Ecopower indított egy projektet Mallorca szigetén, hogy megvizsgálja, hogyan lehetséges a helyi anyagok és hulladékok alapján a helyben történő fogyasztáshoz helyi termelést hozzárendelni. A cél az, hogy egy globális tudáspartner fejlődjön ki a regionális együttműködők széleskörű hálózatával, ami megosztott fenntartható termelést tesz lehetővé.²⁰ Gorz az egyik első gondolkodó, aki rámutat arra, hogy a termelési eszközök fejlődésével a kapitalizmus aláássa önmagát. A „high-tech” kisiparosok (3D-s nyomtatók) megjelenése lehetővé teszi, hogy hatékonyan gyártsanak *mikrogyárakban* helyi léptékben néhány olyan cikket, amire az embereknek szükségük van. Azzal, hogy ezek a mikrogyárak világszerte olyan hálózatokba kapcsolódnak, amelyek megosztják a szoftvert és a formatervezést, nem kell már a klasszikus termelésnek nyereséget termelnie a piacon. Mostanra közösen határozhatjuk meg, hogy mit, hogyan és milyen célra kell előállítani helyi szinten. Ez az új megközelítés csökkenti a szállítási, marketing és összeszerelési igényt, ezáltal jelentősen mérsékelve a költségeket. Gorz „konkrét utópiának” nevezi ezt: a meglévő fejlesztésekre (például ingyenes nyílt forráskódú szoftver, a munkahelyek számának csökkenéséhez vezető automatizálás) és a feltétel nélküli alapjövdelemre épül, ami a szövetkezeti öntermelés utópiáját tükrözi a helyi közösség szintjén. Természetesen ez az utópia nem fog megvalósulni, de lehetővé teszi számunkra egy gyökeresen különböző világ előrevetését.

Gorz elképzeléseit olyan gondolkodók fejlesztették tovább, mint Michel Bauwens és Yochai Benkler. Bár számos példát kölcsönöznek a tudásalapú gazdaságból, az olyan általuk használt fogalmak, mint a *közjavakra épülő (internetes) kooperációs termelés* új termelési formát biztosítanak, ami gazdasági modellünket hibridebbé teheti. Beilleszkedik a radikális fejlődésbe, amelyet társadalmunk a technológiai újítások legfrissebb hullámának köszönhet. A korábbi innovációkhoz hasonlóan (gondoljunk a gőzre vagy a villamos energiára) ezek az információs és kommunikációs technológiák bomlasztó hatásúak: torzítják a társadalmi rendet, új dolgokat tesznek lehetővé, míg másokat lerontanak. Ennek működését az apámtól kapott enciklopédiával szemléltetem.

Amikor elkezdtem a középiskolát, édesapám megvásárolta a Standaard Encyclopaediát, egy vörös bőrkötésű, tizenkét kötetes sorozatot. Az enciklopédia a háború utáni jóléti állam szimbóluma, amelyben a középosztályt növekvő vásárlóerő és iskolázottság fémjelzte. Az

A társadalom szerveződésének három alapvető módja.
Forrás: Holemans, D, 2016: 140.

enciklopédiakészítés válogatott szakértők csoportmunkája. Léteznek drága, kereskedelmi forgalomban kapható kiadások. Ezen felül ott az egyetlen azok számára, akik ismerik az oda vezető utat.

Ugorjunk át napjainkra: egy generációval később, tizenéves gyermekeim társaságában otthon. A nehéz enciklopédiát könnyű iPod váltotta fel, és minden kérdésre vezeték nélkül öt másodpercen belül válasz érkezik a Wikipédiából. Ez az enciklopédia teljesen más, különböző társadalmi viszonyokból felépülő tudás- és termelési modellt képvisel. Már nem kis létszámú szakértői csoport állítja össze, hanem polgárok kiterjedt hálózata. És nem pénzért vagy akadémiai címért írnak bele, hanem belső késztetésből. Mindenki hozzájárulhat a Wikipédiához, a minőségellenőrzést utólag végzik el olyanok, akiket érdemeik erre feljogosítanak. Ez a termék egyenrangú felek által nyújtott, vagyis peer-to-peer (p2p) hozzájárulásokkal készül.

Bauwens számára a Wikipédia a másik világba való átmenet egyik jelképe. Meglátása szerint ez a XXI. század együttműködési és termelési formájává fog válni. Számos területen lát erre példákat, így a nyílt forráskódú szoftverek (amelyek kódja nyilvános) esetében. A Linux p2p szoftver nem csupán az IBM-hez hasonló nagyvállalatokkal versenyez. Nem. Sokkal szélsőségesebb módon azt eredményezte, hogy az effajta irányítási szoftver már nem piaci termék. Ehelyett szolgáltatóként működik, platformot kínál egyedi alkalmazások tervezéséhez. A Linux forráskódja azonban mindenki számára elérhető marad: az új digitális közjavak példaként szolgál. Bauwens meglátása szerint az áruterelés területén is eltűnnek a nagy vertikális vállalatok, és mikrogyárak hálózatai lépnek a helyükbe.

Biztos, hogy ez valójában nem az uralkodó irányzat, mivel például a legfrissebb UNCTAD-jelentés a piaci koncentráció növekedésére és a járadékgazdaság visszatérésére mutat rá. Bauwens gondolatmenetét követve ugyanez érvényes az internetre, mint decentralizációs struktúrára. A valóság napjainkban az, hogy a világháló határtalan központosítást tesz lehetővé (NSA, Szilícium-völgy, platformkapitalizmus, „big data”). A Bauwens-féle perspektíva tehát a stratégiai beavatkozás reményteljes belépési pontja, mégsem naiv az NSA és a Szilícium-völgy egyesülésének valós veszélyével kapcsolatban, az összpontosított politikai és gazdasági hatalom miatt.

Bauwens számára az internet hatalma abban áll, hogy lehetővé teszi a kommunikációra vagy interakcióra önkéntesen jelentkezők közötti horizontális kapcsolatot. A „helyi” pedig mostantól „globális” is jelent: a helyi kezdeményezések – például a városi mezőgazdaság – együtt tudnak működni egy globális hálózatban, és megosztják a megszerzett tudást... Itt felnagyíthatjuk és megismételhetjük azt, ami korábban csak kis csoportokban volt

lehetséges. A világhálóknak köszönhetően az autók és kerékpárok megosztása csakúgy, mint a használt cikkek újbóli eladása, pofonegyszerűvé vált.

A közjavakra épülő (internetes) kooperációs termelés modelljére az új posztkapitalista rendszer építőelemeként tekinthetünk. Ezt az új gazdasági intézményt, amelynek nagyobb teret kellene elfoglalnia a gazdaságpolitikai döntéshozatalban, két réteg alapján vázolja Bauwens. Az alaprétégben az emberek hozzájárulnak bizonyos közjavakhoz (nyílt forráskódú szoftverekhez vagy közösségi földterületekhez például). Az ilyen közjavak többnyire társadalmi célokat maguk elé tűző csoportokhoz (alapítványhoz vagy nonprofit szervezethez) kapcsolódnak, illetve olyan szervezetekhez, amelyek védik és kezelik a közjavak infrastruktúráját. A második rétegben a piaci szereplők arra használhatják a közjavakat, hogy mindenféle kiegészítő szolgáltatás, például képzés, karbantartás, testreszabott szoftverek egyéni igényekre alakítása stb. révén pénzt szerezzenek. Hogy ezeknek a társaságoknak kell-e fizetniük a közjavak használatáért, az céljaiktól függ. A klasszikus kapitalista cégeknek továbbra is fizetniük kell. Ez a létrehozott használati értéket védő, újfajta engedélyek miatt lehetséges. A társadalmi célokra összpontosító vállalkozások – más néven etikus cégek – szabadon használhatják a közjavakat, feltéve, hogy hozzájárulnak azok kezeléséhez és bővítéséhez. Például a polgárok összefoghatnak, hogy létrehozzák saját szervezeteiket, így olyan szövetkezeteket, amelyek lehetővé teszik, hogy pénzt szerezzenek a közjavak megóvásához.

A mezőgazdaság területén sikeres projektek folynak Németországban (Regionalwert AG), az Egyesült Királyságban (SA Land Trust), Franciaországban (Terre de Liens) és Belgiumban (Terre-en-vue és *The Landmates*). Ezek a példák megmutatják, hogy a környezetvédelem és biogazdálkodás szereplőinek koalíciója a polgárokkal karöltve hogyan alakíthat ki alternatív termelési modellt. A jelenlegi agrár-élelmiszeripari modell mind a polgárokat, mind a mezőgazdasági termelőket tehetetlenné teszi: az első csoport választási szabadsága a szupermarketek polcaira korlátozódik, a mezőgazdasági termelők pedig csupán gyalogok a globális élelmiszeripari vállalatok sakkasztélyában; ez a piaci helyzet egy oligopólium. Az alternatív rendszerben ügyfelek és szimpatizánsok együtt vásárolnak gazdaságokat, hogy a finanszírozáson felül a vállalat folytonosságát is biztosítsák. Így a mezőgazdasági földterületet kivonják a spekulatív gazdaságból, és kollektív ingatlanstruktúrába viszik be. A földet közös jószágként kezelik, és biztosítják, hogy mezőgazdasági földként ökológiai gazdálkodásra használják. Ez egybecseng Polányi kritikájával a föld fiktív árucikként kezeléséről.

A *The Landmates* elnevezésű alapítvány és szövetkezet jó példa erre az új gazdaságra. Az alapítvány figyelemmel kíséri a jövőképet teljesülését, adományokat kap és a

A fánk: egy XXI. századi iránytű. Az emberi jólét társadalmi alapjai és a bolygóra gyakorolt nyomás ökológiai plafonja között található a biztonságos és méltányos tér, amelyben az emberiség mozoghat. Forrás: Raworth, K., 2017: 44.

megszerzett földeket a szövetkezeten keresztül a gazdák rendelkezésére bocsátja. A szövetkezet részvénnyek kibocsátása útján jut pénzügyi forrásokhoz. Mezőgazdasági földterületeket is vásárol, és kapcsolatot tart fenn a felhasználókkal és a gazdálkodókkal. Azonban messze többről van szó egy alternatív pénzügyi intézménnyel. Ez egy minden tekintetben – ökológiai, társadalmi és gazdasági szempontból is – fenntartható mezőgazdasági modell. Az ökológiai szempont azt jelenti, hogy agrár-ökológiai gazdálkodásról van szó, amely figyelmet fordít az egészséges talajra; a társadalmi azt jelenti, hogy a saját térségük vásárlói számára termelnek, a gazdaságos vonatkozás pedig olyan árat jelent, amely tisztességes jövedelmezőséget tesz lehetővé. Ebben a tekintetben a mezőgazdasági földterületek közegek: a gazdálkodó felelősséget vállal az elkötelezett polgárok egy csoportjától kapott támogatás útján, és ellentételezést kap az ökoszisztéma szolgáltatásokért (például a biológiai sokféleségért). A gazdálkodó rövidebb ellátási láncsal dolgozik előfizetési rendszerek, szedd magad kezdeményezés, a földeken történő értékesítés és termelői piac

útján. Ebben a rendszerben a gazda önállóan határozza meg árát, a fogyasztó nagyobb szerepet játszik a helyi és fenntartható élelmiszer-rendszerben. Szabadsága többé nem korlátozódik a bevásárlóközpontban kapható választékra; fenntartható élelmiszerek helyi kínálata várja. A biogazda szövetkezeti kompenzációt fizet a telekért. Végül soron ennek kell biztosítania a rendszer autonómiáját.

A *The Landmates* erőteljes példa az effajta új együttműködési modellre. Ahelyett, hogy elfogadná a néhány nagyvállalat és a világméretű verseny irányítása alatt álló globális élelmiszer-rendszert, egy új rugalmas rendszer középszintjén lévő építőkockává vált. Magába foglalja a vázolt modell kettősségét: az alapot, amely figyelemmel kíséri a látomást és kezeli a közjavakat, valamint az etikus vállalkozást (szövetkezet), amely fenntartható szempontból biztosítja a termékeket, munkahelyeket és jövedelmet.

Ezt a logikát megfordítva – az ötleteket globálisan osztjuk meg, és több mindent állítunk elő helyben – egy teljesen új gazdaság alapját vetjük meg.

A világ, amelyben az ilyen vállalkozások más újításokkal együtt valódi alternatív rendszerré fejlődnek, lehetséges, de semmiképpen nem magától értetődő. Minden technológiai megrázkódtatás megzavarja a kialakult rendet, és emancipációs kilátásokat kínál, hogy többen juthassanak több lehetőséghez. Ugyanakkor a kialakult rend megpróbálja ugyanazt a technológiát használni. A jövő bizonytalan, és számos tényezőtől függ, ideértve a társadalmi küzdelmeket és a hatalmi viszonyokat. A polgárok emancipációja attól függ, hogy milyen mértékben sajátítják el a digitális világot, mivel nem minden p2p rendszer vezet közjóhoz. Éppen ellenkezőleg: a Facebook, az Airbnb, az Amazon és a Google például hiperkapitalisták. Miközben a több mint 1 milliárd tag jól érzi magát és élvezzi az önmaga által előállított használati értéket (a nyaralásról imént közzétett fotót, miközben ingyen munkát végzett multinacionális vállalatoknak), a részvényesek kis csoportja meggazdagodik a csereérték kiaknázásával (eladja az ön személyes adatait más cégeknek). Ráadásul demokratikus elvekről nem beszélhetünk, mivel a Facebook kódja és kialakítása szigorúan titkos.

Vajon nem érkezett-e el a cselekvés ideje? A kormány dönthet úgy, hogy általános érdekű infrastruktúráról van szó, vagy a felhasználók összeszerveződhetnek a Facebook átvételére.

A *The Landmates* példája az új technológiák jelentőségére helyezi a hangsúlyt. Bár nem szabad alábecsülnünk hatásukat, de nem csak a tudásmunkások nyújtanak emberfeletti teljesítményt. A szövetkezet létezése nem az világhálón áll vagy bukik. Az internet megkönnyíti a közösségi finanszírozást (crowdfunding), és lehetővé teszi a mezőgazdasági termelő számára, hogy ingyenesen kommunikáljon a vevőkkel. Más területeken pedig (gondoljunk csak a helyileg fenntartható körkörös gaz-

daságra) az internet segít megoldást találni elromlott eszközök javítására (nem biztosítja azonban a tényleges helyet az együttműködéshez). Végül soron mindig a technológiai és társadalmi innovációk gyümölcsöző csatlakozása a lényeg. Ugyanez vonatkozik az olyan digitális platformokra is, mint a Facebook, az Uber vagy az Airbnb. Nincs szükség arra, hogy ezek a kockázati-kezelő-alapú, nyereségérdekelt platformok uralják az új gazdaságot – nem csak rajtuk keresztül lehet használni a digitális technológiákat. 2014-ben egy új mozgalom jött létre Platform Cooperatism (Platformalapú Szövetkezés) néven. Újfajta digitális platformok lebegnek a szemük előtt, amelyek a generatív gazdaság részét képezik, ahol a pénzügyi és társadalmi érték kering a felhasználók körében. A platformszövetkezet egymással együttműködő tulajdonosok demokratikusan irányított vállalkozása.²¹ Amikor például az Uber megkezdte működését Denverben, sok sofőr elvesztette állását. Azonban ahelyett, hogy elfogadtak volna egy bizonytalan „munkát” Uber sofőrként, sikeresen alternatív digitális platformot szereztek *Union Taxi* néven.

Ahogy az új mozgalom alapítói fogalmazznak az *Ours to Hack and to Own* című könyvben: „... az internet hatalmának, platformjainak és protokolljainak megosztott irányításáról és közös tulajdonlásáról beszélünk. [...] A platformalapú szövetkezés... másfajta ökoszisztémát igényel – megfelelő finanszírozási, jogi, politikai és kulturális formákkal – a demokratikus online vállalkozások fejlődésének támogatásához. Ez a szövetkezeti mozgalom kihívását jelenti, hogy megfeleljen a platformgazdaság lehetőségeinek, és kihívást jelent a platformgazdaság számára is, hogy küzdje le a kevesek rövidtávú nyereségének rögeszméjét.” (Scholz & Schneider 2016:12).

6. Jó életet mindenkinek

6.1 Felszabadult idő

A társadalom ökológiai szemléletének kulcsfontosságú szempontja a produktívizmussal szemben megfogalmazott bírálat. Lehetetlen tartani a növekvő termelés és fogyasztás tempóját; a kiegészítés és a túlfogyasztás azt mutatja, hogy a „több” már nem egyenlő a „jobbal”. Nincs értelme annak, hogy keményebb bérrel és fizetett foglalkoztatással még többet termeljünk. Az automatizálás miatt kevesebb emberrel többet állítunk elő, ezzel növelve a strukturális munkanélküliséget. Ennek azonban nem kellene így lennie. Pozitívan is szemléljük mindezt, és mondhatjuk azt, hogy nem kell mindenkinek teljes munkaidőben fizetésért dolgozni. Olyan sok értelmes és érdekes teendőt találhatunk – a közösségekben, a családban, gondoskodás egymásról, vagy a környék és a világ közös formálása. Ezért ragaszkodhatunk ahhoz, hogy radikálisan csökkenjen a bér munkára, illetve fizetett foglalkoztatásra fordított idő.

Mivel rendszerhibákkal van dolgunk, megoldást csak a fennálló rendszer alapvető változása (átalakítása) eredményezhet. Ez többek között azt jelenti, hogy másként tekintünk a munkára, túllátunk a fizetett foglalkoztatás dominanciáján. A „feladat” nem egyenlő a „munkával”, csakúgy, mint a „munkához/bérhez való jog” sem azonos a „jövedelemhez való joggal”.

E háromféle munka rávilágít arra, hogy az ökológusok szemszögéből a munka megosztása nemcsak az automatizálás miatt elveszett munkahelyek ellensúlyozásához szükséges.

Ezek a kérdések egyre lényegesebbé válnak, mivel a biztos 40/40-es gyári munkát (heti 40 óra 40 éven át) felváltja egy olyan munkaerőpiac, amelyet rugalmasság, egy napos szerződések és nullaórás megállapodások jellemeznek, egyedi feladatok digitális platformokon, amelyek mind ingatagabb, bizonytalanabb munkaformákhoz vezetnek, és ilyen megélhetést eredményeznek. Ugyanakkor a digitalizálás és robotizálás a jelenlegi munkahelyeket a társadalom szinte minden területén helyettesíti. Ez azzal jár, hogy az egyik fontos előremutató javaslatot – a rövidebb munkahetet és a fizetett munka megosztását (amit a későbbiekben fogunk tárgyalni) – ki kell terjesztenünk olyan kérdésekre, mint a tisztességes munka és a tisztességes élet biztonsága függetlenül attól, hogy éppen aktív-e valaki a munkaerőpiacon.

Az átalakuláshoz igazán hozzájáruló válasz kidolgozása érdekében André Gorz háromféle munkát különböz-

teszt meg. Először is, amiről általában beszélünk: fizetett foglalkoztatás vagy bér munka. A megélhetésünket biztosítanunk kell, ezért gazdasági okokból dolgozni szükséges. Biztos, hogy az ilyen munka kiteljesíthető és értelmes lehet. Másodszor ismerünk házimunkát és önfoglalkoztatást. Ide tartozik az ápolási munka, ami lehetővé teszi, hogy saját életünket éljük, például ételkészítés, gyermeknevelés, a betegek és idősek gondozása és így tovább. Az ilyen munkát többnyire még mindig nők végzik, és ennek nagy részéért nem jár fizetség. A munka harmadik formája az önálló tevékenység. Szabadon végezzük, magáért a munkáért. Ezek olyan tevékenységek, amelyek gazdagítanak, értelmesek és boldogsággal töltenek el: zenélés, önkéntesség, egy tárgy saját kezű előállítás vagy megjavítása stb. Ezek a tevékenységek is „munkának” minősülnek. Erőfeszítés és speciális tudás, valamint elegendő idő szükséges hozzájuk. Ugyanaz a tevékenység lehet stresszes, nyomasztó, vagy örömteli, attól függően, hogy időhiány miatt feszült az ember, vagy szabadidejében, másokkal együttműködve és feladatokat önkéntesen megosztva ténykedhet.

E háromféle munka rávilágít arra, hogy az ökológusok szemszögéből a munka megosztása nemcsak az automatizálás miatt elveszett munkahelyek ellensúlyozásához szükséges. Ha radikálisan úgy döntünk, hogy kevesebb óráért kapunk fizetést és önálló tevékenységeket alakítunk ki, értelmet nyer a bér munka óraszámcsökkenése, mintha a technológia fejlődésének lenne köszönhető. Ebben a tekintetben a munkaidő fokozatos csökkentése előfeltétele is lehet egyrészt a bér munka újraelosztásának azok között, akik szeretnének dolgozni, és a magánszférában nem fizetett munka igazságosabb újraelosztásának, hogy a nők több autonóm időre tehessenek szert. Csak ekkor tudjuk megfékezni a társadalmi megosztottság növekedését a vagyon, jövedelem vonatkozásában, illetve a jó munkahellyel rendelkező emberek csökkenő aránya, valamint a bizonytalan és ideiglenes munkahelyeken dolgozó emberek növekvő száma tekintetében.

Ez a jövőkép összhangban áll a háromszöggel: az önálló tevékenységek természetesen a csúcson vannak. E tekintetben a legfontosabb fogalom a *felszabadult idő*. Ennek megértéséhez meg kell vizsgálnunk jelenkori társadalmunkat. A családokra, valamint a biztos állással és tisztességes jövedelemmel rendelkezőkre hathatós ritmus jellemző. Az év végi ünnepek után például újult erővel térünk vissza dolgozni, hogy kora tavasszal ismét pihenjünk síelés vagy túrázás keretében. Aztán a munkahelyen (vagy iskolában) töltött további hat hét után már várjuk a húsvéti szünetet. Ezt követően még hat hetet töltünk el a május végi szünet előtt, majd jön a nyári szünet. Az év második fele is hasonlóan alakul.

Az úgynevezett „munkás” mókuskereket ellensúlyozza és ismétli az úgynevezett szabadidőnk. Képzelnünk csak el egy beszélgetést a munkatársakkal, melyből kiderül, hogy nem ismerjük a legújabb éttermet, soha nem járunk várost nézni stb. Ebben a világnézetben, amely jelentős értéket tulajdonít a szabadidő eltöltésének, az ilyen ember csak vesztes lehet...

6.2 Robotok határozzák meg az értékünket

A robotizálás miatt megszűnő munkahelyekkel párosult strukturális munkanélküliségnek köszönhetően a munkamegosztás önmagában nem elegendő ahhoz, hogy mindenki tisztességes jövedelemre tehessen szert. Az automatizálás szétválasztja a társadalmilag generált vagyont és azt, amit az emberek bér munkából kereshetnek (valamint a kormányokhoz befolyó jövedelemadó-bevételeket). Ez az egyik oka a járadékgazdaság magán szellemi tulajdonjogokon és egyéb koncentrált bérleti díjakon (pl. ingatlan) alapuló felemelkedésének. Képzelnünk el egy olyan országot, ahol a gyárak csak robotokkal működnek: sok vagyont termelődhet, miközben egyetlen munkavállaló sem kap bért. Természetesen ez a szélsőséges helyzet soha nem fog bekövetkezni, azonban világossá teszi a kihívást.

A megoldás tehát, ami „a XIX. század biztonsági csomagjának” alapjául szolgálhat, a munkamegosztás és az általános alapjövdelem ötvözete. Ha a gazdaság már nem tud mindenki számára tisztességes munkát garantálni, akkor a kihívás abban rejlik, hogy a tőkés gazdaságon kívüli munkavégzést ösztönözzük, amelyben mindenki részt vesz. Az automatizálás miatt a bér munka már nem lehet minden ember életének legfontosabb része – mintha ez olyan kívánatos lenne (persze a fizetett munka fontos marad, kiteljesedést kell nyújtania és önállóságot biztosítania a dolgozók számára munkájuk során). Ezért fontos, hogy támogassuk az önálló tevékenységek kialakítását.

A megoldás tehát, ami „a XIX. század biztonsági csomagjának” alapjául szolgálhat, a munkamegosztás és az általános alapjövdelem ötvözete.

Ez az identitás másfajta összeállításához vezethet, amely kevésbé épül a bér munkára és a fogyasztásra. Az emberek ezután egy olyan társadalom részét képezik, amely a mainál jobban alapul önálló tevékenységükön, mint fogyasztáson vagy munkához kapcsolódó tevékenységeken. Olyan helyekről és kezdeményezésekről beszélünk, ahol az emberek kifejtik azt a képességet, hogy felelősséget vállaljanak saját életükért, valamint globális és helyi környezetünkért. A több idő több kreativitást és innovatív ötletet jelent, s ez megteremt az emancipáció új változatát, amit harmadrendű emancipációnak nevezünk. Azokról a polgárokról szól, akik olyan időben

nőttek fel, amikor nem nyomasztották őket a család, a falu vagy a plébánia kapcsolatai. Értékelik *szabadságukat*, de érzik és megértik, hogy nem vár rájuk fényes jövő az újfajta *bizonyosságot* célzó közös fellépés nélkül. Ráébrednek, hogy a fogyasztói társadalom nem fogja biztosítani ezt a jövőt, s közben a kormányzatokba és az Európai Unióba vetett hit csekély.

A megoldás tehát, ami „a XIX. század biztonsági csomagjának” alapjául szolgálhat, a munkamegosztás és az általános alapjövdelem ötvözete.

Új cél lehet az életünk gazdagítása olyan tevékenységekkel, amelyek nem feltétlenül illeszkednek a nyereség és növekedés kapitalista modelljébe; továbbá a környezetünk megőrzése ahelyett, hogy egyre több dologgal tömnénk tele azt. Ezt az új kulturális álmok kialakulásának is nevezhetjük. A XX. században az autó jelentette számomra a szabadságot. A XXI. században talán a kerékpár lesz a szabadság jelképe – a bringás konyhával együtt, ahol a közeli zöldségeskert terményeiből főzött finom levest fogyasztunk, és megtanuljuk megszerelni a bicajt. Túlzásnak tűnhet, de az autómegosztás is annak látszott tíz évvel ezelőtt.

Természetesen a fizetett munka továbbra is fontos része marad a legtöbb ember életének. Az értékes munkahelyek a jövedelem mellett elégedettséggel töltik el, és értelmes társadalmi kapcsolatokkal ajándékozzák meg az embert. Röviden: meg kell teremteni a megfelelő egyensúlyt a három munkaforma között. A jelenlegi helyzetben az önálló tevékenységek területén még mindig van elmaradás. Komoly társadalmi-gazdasági haszonnal járhatnak, különösen az áruk megosztására irányuló kezdeményezések esetében.

6.3 Munkavégzés másként egy jobb világért

A magasabb jövedelemmel rendelkező emberek ökológiai lábnyoma általában nagyobb. Képzeld csak el: egy stresszes munkanap után a bevásárlóközpontban nincs már energiája tudatos döntésekhez. Ezért készített vásárol, amely bizonytalan eredetű összetevőkből áll. És tudja mit? Nem ön az egyetlen. Egyrésztől rengeteg hirdetés reklámoz remek konyhákat, másrésztől viszont a boltok polcain egyre nő a mikrohullámú sütővel készíthető ételválaszték. Ugyanez a dilemma a közlekedésre is érvényes: kerékpárra szeretnénk ülni, de ha az autó a bejárat előtt áll, az egyszerű megoldás csábító. És bár expresszvonat jár a Brüsszel-Barcelona útvonalon, a repülés népszerűbb. Mindaddig, amíg újfajta munka, a fizetett foglalkoztatás uralja életünket, a gondozás, a közösség és a környezet

érdekében végzett ökológiailag érzékeny munka, valamint a környezettudatos fogyasztás továbbra is másodlagos marad. A fogyasztói magatartásnak köszönhetően ez a társadalom szétfűződéséhez és megnövekedett ökológiai lábnyomhoz vezet.

Az, hogy hány órát dolgozunk, egyértelműen befolyásolja környezeti hatásunkat. A harminc OECD-országban elvégzett elemzés bemutatja a hosszabb munkanapok és az erősebb környezeti hatás közötti kapcsolatot. Azokban az országokban, ahol az emberek nagyobb óraszámban dolgoznak, magasabbak a kibocsátási és szennyezettségi szintek. Ha a bér munka éves óraszámát tíz százalékkal (heti fél nappal) csökkenti, a CO₂-lábnyom 15 százalékkal csökken. Másrészt ha több órát dolgozunk a bérért, akkor több terméket és szolgáltatást is állítunk elő. Ezeket reklámozni, értékesíteni és fogyasztani kell, ami gyorsabbá teszi a gazdasági motort, ami nagyobb energiafogyasztást és nyersanyag-felhasználást eredményez, továbbá több hulladékot és üvegházhatású gázt.²²

A megoldás az, hogy túl kell lépni a fogyasztói magatartáson azzal, hogy új átváltási arányt vezetünk be az idő és a pénz között. A „pénz nem boldogít” mondás tudományosan megalapozott. Bizonyos jövedelemszinttől kezdve az életminőség már nem emelkedik. Az olyan országok, mint Costa Rica és Uruguay, magas életminőséget érnek el számos nyugat-európai országénál sokkal alacsonyabb átlagjövedelemmel (és a magas életminőséggel együtt járó környezeti károsodással). A energia- és erőforrás-hatékonyság javítása mellett csökkentenünk kell a bér munka óraszámát úgy, hogy a termelékenység-növekedést bérleti díjak és pénz helyett időre váltjuk át. A jóléti kapitalizmus idején a termelékenység növekedése magasabb nyereséget és magasabb béreket eredményezett. A neoliberalizmus során a termelékenység növekedése főként a legmagasabb keresettel rendelkezők fizetését és a jómódúak bérleti díjait növelte. Az eredmény nagymértékű egyenlőtlenség volt.

Ebből a szempontból a 30 órás (fizetett) munkahét új normája mellett tesszük le voksunkat, amelyet az olyan feminista mozgalmak támogatnak, mint a Femma. Induljunk ki a mai átlagos női munkahétből: a hölgyek inkább rész-munkaidőben dolgoznak, hogy munkájukat össze tudják egyeztetni különböző gondozási feladataikkal. A Femma azt hangsúlyozza, hogy csak egy rövidebb fizetett munkahét teszi lehetővé életünk szerepeinek jobb egyeztetését: fizetett munka, önkénteskedés, a családon belüli és kívüli gondozás és önfejlesztés. Az új norma lehetővé teszi a fizetett munka oly módon történő újrafelosztását, hogy minél több ember dolgozhasson bérért vagy önálló vállalkozóként, és senki ne legyen túlterhelt.

Javaslatunk szerint a munkaidő radikális csökkentése nem jelentené ugyanannak a havi bérnek a megtartását. Ez azonban nem érinti az alacsony és szerény jövedelmű embereket. Újraelosztási rendszereknek kell biztosítaniuk a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklését, és hogy mindenkinek méltó jövedelme legyen a jó élethez. Az új

biztonsági csomag részeként fontos építőelem az általános alapjövdelem.

6.4 Biztonság: több, mint alapjövdelem

Támogatói közül sokan minden társadalmi problémára gyógyírnek tekintik az általános alapjövdelemet. Ellenzői gyakran – fő ellenérvként – megfizethetőségét vitatják. Mindkét csoport téved: az alapjövdelem nem a jelenlegi XX. századi jóléti állam fellendítését célzó javaslat, hanem a XXI. századi társadalmi szerződés része, amely még kidolgozásra szorul. Az általános alapjövdelem három elemében tér el a ma ismert munkahelyi szociális segélytől (például a létminimumtól). Szigorúan egyéni, elkülönül más jövedelemtől, és feltétel nélküli (mentesít bennünket attól, hogy a munkaerőpiac rendelkezésére kelljen állnunk). Philippe Van Parijs számára az alapjövdelem melletti fő érv nem a szolidaritás, hanem az igazságosság: a méltányos elosztása annak a vagyonnak, amelyet társadalmunk nemzedékeken keresztül épített fel.

Az általános alapjövdelem megerősíti a szabadságot és a biztonságot is. Növeli a személyes autonómiát, hogy szabadon megválaszthassuk, milyen tevékenységet kívánunk végezni. A bizonytalan vagy alacsony jövedelmű emberek esetén az általános alapjövdelem biztonságosabb érzetet nyújt a bizonytalan időkben. Emellett a védelmet és a társadalmi innovációt újfajta szociális oltalomná egyesíti, továbbá megválaszolja Polányi munkaerőpiacra vonatkozó kritikáját: nem pusztán arról van szó, hogy az emberek megélhetése teljes mértékben a munkaerőpiactól függ. Az általános alapjövdelem képessé teszi az embereket a tárgyalásra a munkaerőpiacon. Ezenkívül új start-up tevékenységeket tesz lehetővé anélkül, hogy túl sok pénzt vonna ki belőlük. Végül, de nem utolsósorban az általános alapjövdelem elválasztja a jövedelmet a munkától. Ez fontos, ha figyelembe vesszük, hogy az automatizálás sok munkahely feleslegessé tételével fenyeget.

A társadalombiztosítás teljes mértékű helyettesítése (magas összegű) általános alapjövdelemmel, ahogy azt a neoliberalizmus javasolja, rossz ötlet: a több évtizedes társadalmi küzdelem eredményeként kialakult társadalmi erőviszonyok feladásához vezetne. Megfogalmazhatunk kritikákat a szakszervezetekkel szemben, de azok a munkavállalók szociális jogainak garanciájaként lépnek fel.

Az alapjövdelem álmódosításra csábít... Képzeld el, hogy minden hónapban 2000 eurót kapunk a bankszámlánkra. 2016 júniusában a svájciak népszavazást tartottak erről: a szavazatok egyötöde támogatta a javaslatot. Ilyen magas összeg a valóságban megfizethetetlen. Két fontos kérdés merül fel. Először is, ilyen magas összeg szükséges ahhoz, hogy mindenkinek jó életet lehessen biztosítani? Másodszor, kapcsolódik-e egy egyszerű pénzügyi segítség az emberek képességeinek fejlesztéséhez? A válasz azzal kapcsolatos, hogy milyen támogatási formákat nyújtunk a polgárok életében. Vegyünk két példát.

Először is tételezzük fel, hogy holnaptól havi 1000 eurós általános alapjövédelmet vezetünk be. A kormány azt állítja, hogy emiatt bizonyos ágazatokba, például oktatásba kevesebbet tud befektetni. Ez az érv ugyan elfogadhatónak tűnik, de ha Nagy-Britanniát nézzük, azt is látjuk, hogy hová vezetett a neoliberais politika akár általános alapjövédlem nélkül is. Az idő tájt, amikor az ifjú David Cameron egyetemre járt, a felsőoktatásba még ingyen lehetett bejutni. 1998-ban beiratkozási díjat vezettek be, aminek összegét fokozatosan több mint 9000 fontra emelték. Ki járt a legjobban? Az a diák, akinek nem kellett regisztrációs díjat fizetnie, vagy az hallgató, akinek teljes általános alapjövédelmét a tanulmányaira kell költenie, miközben a kormány az élet minden területét megdrágítja? Röviden összegezve: amikor az általános alapjövédelmet úgy vezetnek be, hogy a közszolgáltatásokat közben szűkítik, és alapszolgáltatások egyre költségesebbé válnak, többet lehet veszíteni, mint nyerni. A valóságban az általános alapjövédlem azt fogja szolgálni, hogy az ember évekig fizesse vissza a diákhitelét. Ezt persze a bankok nagy-szerűen fogják találni. Éppen ezért nagyon óvatossá kell lennünk az általános alapjövédlemre vonatkozó neoliberais javaslatokkal, hisz azok csak nagyobb egyenlőtlenséget és széttagoltságot eredményeznek.

Milyen összegű legyen a havi alapjövédlem? A történelemből azt tanulhattuk meg, hogy valamely szociális vagy fiskális intézkedés legnehezebb lépése az elv bevezetése. Ha ez megtörtént, akkor lehet az összeget fokozatosan emelni. Vagyis inkább legyen az látszólag alacsonyabb összeg – összességében véve mégis hatalmas kiadásról van szó, mivel minden felnőtt jogosult belőle valamennyire. Hogy egyértelmű legyen a javaslatunk: egy Belgiumhoz hasonló ország esetében havi 500 euró összegű általános alapjövédlem a társadalombiztosítás (kiegészítő táppénz és munkanélküli ellátás stb.) fenntartása mellett. Ezt kiterjesztjük a jövőbe tekintő biztonsági csomaggá két további építőkockával együtt. Ezek azért szükségesek, mert maga a pénzösszeg alig árul el valamit a létfontosságú emancipációs lehetőségekről, amelyen az oktatás vagy az egészségügy.

Tudásalapú társadalmunkban az oktatás az emancipáció motorja vagy akadály. Havi 500 eurós általános alapjövédlemmel a felsőoktatásban tanuló diákok Belgiumban kifizethetik a regisztrációs díjat és a kurzusokat. Ha viszont a bevezetés az oktatás elüzletiesedésével jár együtt, az általános alapjövédlem nem sok mindenre jogosít fel. Ráadásul az oktatás jóval több, mint az egyetem. A kutatások a megfelelő gyermekgondozás döntő fontosságát hangsúlyozzák, különösen a hátrányos helyzetű csoportok gyermekei esetében. Az a társadalom, amely a tagjai számára a legnagyobb esélyt kívánja garantálni az önfejlesztésre, felajánlja az emancipációs és ingyenes oktatás biztosítását, illetve a gyermekgondozást.

A garancia mellé az utolsó kiegészítés a megfizethető hozzáférés a minőségi egészségügyhöz – az alapellátás ingyensége mellett. E rendelkezés nélkül a bizonytalanság nagyon is létező formája tér vissza: annak a társadalomnak a képe,

amely nem törődik az egyénnel, amikor az megbetegszik. Nem felesleges fényűzés ez olyan időkben, amikor a megszorítások büvökörében élő kormányok kifejezetten a szociális biztonságot veszi célba.

Miért éppen havi 500 euró egy olyan ország esetében, mint Belgium? Ez körülbelül az alacsony-átlagos jövédlem egy-egyedét teszi ki. Ez az összeg pótolja a 30 órás munkahétre való átállásból eredő bérkiesést, és a legalacsonyabb jövédelmeket biztosan megemeli. Franciaországban készített tanulmányok azt mutatták, hogy hasonló mértékű általános alapjövédlem egyértelműen javítaná a legalacsonyabb keresetektől élők helyzetét az országban, nem járna további költségekkel, sőt a legfontosabb szociális szolgáltatások is megmaradnának.

Ez utóbbi rendkívül fontos szempont. A szegénységben élőkön nem lehet csak pénzzel segíteni. Ha jelentősen megemljük a mostani létminimumot, de csökkentjük a szociális védelmet, sokan rosszabbul járnak. Ez azért van így, mert továbbra is szükség van pszichológiai támogatásra, a szenvedélybetegségekkel járó problémák kezelésére, adósság-közvetítésre, álláskeresési képzésre, kulturális részvételre és sok minden másra.

Az általános alapjövédlem állhatna akár egy nemzeti és egy európai elemből is. Ez illeszkedik egy olyan jövőorientált társadalombiztosítási rendszer kialakításához is, amely meghaladja a nemzetállami szintet. Az első elem lehetne az európai osztalék. Ez az Európai Unió minden lakosának havi 200 eurós jövédelmet biztosítana. Az összeg az egyes országokban a vásárlóerőnek megfelelően alakulhatna – Belgiumban például havi 250, míg Romániában havi 150 euró lehetne. Erre az osztaléokra léteznek jogos indokok. Az első az euroövezettel kapcsolatos. A közgazdászok kezdetektől fogva azt állítják, hogy a monetáris unió fiskális szolidaritás nélkül ingatag. Az osztalék a szegényebb európai peremterületek lakosainak is növeli az életesélyeit. Mérsékli a gazdagabb területekre vándorlás gazdasági okait. Végül pedig az Európai Unió jelenleg nem rendelkezik megfelelő legitimitációval a népességével szemben. Amennyiben az EU egy gondoskodó Európát kíván támogatni, szükség van szociálpolitikára. A nemzeti társadalombiztosítási rendszereket ez az európai osztalék támogatná. Amennyiben egy ország 800 eurót fizet létminimumként, akkor a 200 eurós általános alapjövédelmet Európa finanszírozhatná (nem a létminimumon felül).

A második elem – jelen esetben 250 eurós összeg – finanszírozása nemzeti szinten történik. Ez még mindig tekintélyes summa, ugyanakkor kezelhető, mivel a meglévő szociális juttatások részét képezné, amit a magasabb jövédelmekből lehet társfinanszírozni (megváltoztatva az adórendszert).

6.5 Robotok munkahelyek helyett?

A robotizálásról olvashatunk utópikus üzeneteket és a végtéletről szóló előrejelzéseket is. Például a robotok a munkahelyek felét átvehetik. Ez a kilátás erős érv a rövidebb munkahét és az általános alapjövédlem mellett. Ha robotok veszik át a munkát, akkor is termelünk vagyont, csak már nem oszthatjuk el újra fizetett munkán keresztül. A munkahelyek eltűnésével célszerű a megmaradó állásokat a lehető legtöbb ember között elosztani.

De valóra válhat-e ez a szélsőséges forgatókönyv? Az automatizálás hullámai kétségtelenül tettek tönkre munkahelyeket a múltban – elég az autópárra gondolni. Ugyanakkor a termelő társadalomtól a szolgáltatásalapú társadalom felé vezető úton számos új munkahely is létrejött. A legtöbb ipari országban viszonylag kevesen keresik kenyerüket autógyártásból, de többségük azért tud gépkocsit venni. Ez a példa viszont azt mutatja, hogy az automatizálás képes zavart okozni a munkaerőpiacon bizonyos állástípusok elérhetőségének csökkentésével. Az 1970-es évek óta meredeken esik az alacsonyan képzettek számára nyitva álló tisztességes munkahelyek száma. Nem meglepő, hogy sokan közülük a globalizáció veszteségét tartják magukat, és úgy látják, hogy a hagyományos politikai pártok őket már nem képviselik. A fenti példánál maradva a gépkocsimegosztás gyorsan bővül, ami változásokat és lehetőségeket hoz magával. Mi történik akkor, ha például egyre többen nem vesznek autót, és az így megtakarított pénzt a helyi gazdaságba fektetik, mondjuk karbantartják a kertjüket vagy kifestetik a házukat? Ez az apró példa is azt mutatja, hogy egy jobban együttműködő gazdaság kialakulása nem szükségszerűen csak a képzettebbeknek előnyös, különösen ha az adóteher a munkáról áttolódik a tőkére és a környezetvédelmi adókra.

Az azonban biztos, hogy a digitalizálással és a robotok terjedésével munkahelyek fognak eltűnni. Ugyanakkor sokat kell dolgozni, hogy társadalmunkat jövőbiztosá tegyük. Képesek lennének a robotok a házakat energiahatékonnyá tenni a tető és a homlokzatok szigetelésével? Fel tudnak-e szerelni napelemeket a tetőinkre? Ugyanez érvényes a magunk elé célként kitűzött körkörös gazdaságban a szétszerelelési vagy felújítási tevékenységekre. Aztán kimenne-e bárki is a helyi termelői piacra, hogy elcsevegjen egy robottal? Az emberi érintkezés is tagadhatatlanul fontos tényező az üzleti tevékenységekben.

Tehát nem érdemes a robotizálás lehetséges hatásait vizsgálni, inkább fordítsuk meg a dolgokat. A szocioökológiai társadalomra való áttérés számos lehetőséget kínál új munkahelyek létrehozására az alacsonyabban és a szakmailag képzett emberek számára. Ugyanakkor jóval több figyelmet igényel a munkahelyek minősége, valamint a tisztességes munka fenntartása. Ez pedig elvezet bennünket a biztonsági csomag következő fontos részéhez, ami már a XX. században is megvolt, és a jövőben is meg kell maradnia.

6.6 Bizonytalan munkahelyek: rugalmasság és digitalizálás

A háborút követően a gazdasági növekedés és szigorú szabályozás időszakában a nyugati társadalmaknak sikerült a munkavállalók többsége számára stabil, teljes munkaidős állást biztosítani ugyanazon munkáltatónál, kiszámítható munkaidőben, bérért és juttatásokért. Ez az 1970-es évek óta gyökeresen megváltozott. Maguk a dolgozók is alig várják, hogy új, izgalmas munkahelyre kerüljenek, még ha biztos állást is kell otthagyniuk. Ezzel egyidejűleg a kormányok – változó mértékben ugyan, de – lazítottak a munkaerő-piac szabályozásán, jóval nagyobb rugalmasságot engedve a munkáltatóknak. Ugyanakkor a globalizáció szintén fokozta a nemzetközi termelési láncokkal folytatott versenyt; az új informatikai és kommunikációs technológiákkal a vállalatok minden korábbinál egyszerűbben költöztethetik át gyártósoraikat az egyik országból a másikba, és több tevékenységet szervezhetnek ki a világ bármely részére.

Miközben bizonyos típusú dolgozók számára ez új lehetőségeket teremtett, Európában egyre többen dolgoznak bizonytalan munkahelyeken, hasonlóan a világ többi részén már régóta fennálló helyzethez. Európában ma már egyre többeknek van ideiglenes állásuk, nullaórás szerződésük vagy rosszul fizetett munkájuk. Sajnálatos módon Európában növekszik a szegény munkavállalók (olyan emberek, akik egy állásból nem tudnak tisztességesen megélni) száma is.

Ebben az összefüggésben az automatizálás nem csak új lehetőségeket teremt, hanem azzal is fenyeget, hogy még sokkal több ingatag és bizonytalan munkahely jön létre. Mint azt a szakszervezetek egy éles szemű megfigyelője megjegyzi: „*A bizonytalan munka túl sokak számára vált életformává. A munkaközvetítői szerződésekkel való visszaélés tulajdonképpen üzleti modell lett, ami a részvényesek nyereségét gyarapítja, miközben a hahnigazdaság és a platformgazdaság új technológiát alkalmaz a dolgozóikért felelősséget nem vállaló és számukra jogokat nem biztosító munkáltatók ósrégi problémájára.*”

Az új technológiák megváltoztatják a munka szervezésének és szabályozásának módját – mégpedig gyökeresen. A digitális munkások új, bővülő osztályát egyre kevésbé alkalmazza valamely vállalat teljes munkaidős és biztos pozíciókban. Gyarapszik azon cégek száma, amelyek nem keresnek dolgozókat, csupán *kattintgatókat*, ami azt jelenti, hogy a dolgozók az interneten az egész világban versenyeznek egymással a (szerény) megbízásokért. Ez csökkenti a szabályozások hatókörét a munkaidő, a minimálbér, a táppénz, a nyugdíj stb. tekintetében. Ez a középosztályt pusztító egyik hatás.

Azzal a ténnyel is összefügg ez, hogy a digitalizálásnak és automatizálásnak köszönhetően globális, monopol-

helyzetre törekvő vállalatok megjelenését tapasztaljuk, melyek viszonylag kisszámú munkavállalóval érnek el óriási forgalmat. Egyesek (Uber, Airbnb) szándékosan figyelmen kívül hagyják a nemzeti szabályokat, és minden eszközt megragadnak az adófizetés elkerülésére, aláásva ezzel a nemzeti társadalombiztosítási rendszerek pénzügyi alapjait. Ez a fejlemény pedig egyre nagyobb bizalmatlanságot kelt a lakosság körében saját kormánya iránt.

Visszaérkezünk a tanulmány elején bemutatott példához, a Deliveroo-dolgozókhöz – avagy ők lennének az új digitális rabszolgák? Évről-évre egyre több fogyasztó használja az Uber, a Clickworker, a Taskrabbt és társaik digitális platformjait, miközben az azokból megélni kívánók száma is gyorsan emelkedik. Ám vessük csak össze az Uber-sofőrt egy szabályosan működő cég munkavállalójaként dolgozó taxisofofórral: az Uber-sofőrnek saját gépkocsiját kell használnia, maga fizeti a biztosítását, nincs garancia arra, hogy kap munkát, nem ismeri a „munkatársait” és a lehetséges ügyfelekről sincs semmiféle ismerete. Ő képezi az átmenetet a szolidáris munkaerő és a magányos digitális dolgozó között.

Számos ágazatban a munkákat lebontják (vagy lebontatják) kisebb feladatokra, és elvégzésükkel a legkisebb árat ajánlót bízzák meg, akit ekkor már kevés joggal, és még kevesebb bizalommal vagy stabilitással rendelkező önálló vállalkozónak tekintenek.

Ez pedig visszavisz bennünket értekezésünk központi eleméhez, ahhoz, ahogy Polányi tekint *nagy átalakulásokra*. A bomlasztó jellegű technológiák nem csupán termelésünk módját változtatják meg, hanem gyökeres változásokat is hoznak a munkaerőpiacon, a munka elérhetőségében és szervezésében, *megkérdőjelezi a nemzeti jóléti államokban működő rendszert, mivel a társadalombiztosítási rendszert stabil és helybeli munkahelyeken való teljes foglalkoztatásra alapozták.*

A társadalmi-ökológiai átalakulás és az ipari forradalom fogalmi lehetőségei teszik, hogy megragadjuk azokat a gyökeres társadalmi kihívásokat, melyek felé haladunk. Gazdaságunkat, munkaerőpiacunkat és jóléti államunkat a változó és dinamikus világgazdasághoz kell majd igazítanunk.

Az ipari forradalom lehetővé teszi a piaci erők számára – amelyek új technológiákat, de az új termelési módokhoz kapcsolódó hatalmi viszonyokat is alkalmaznak –, hogy mentesüljenek az érvényben lévő szabályok alól, és szétszakítsák az alapvető társadalmi kötelekeket. Az első bomlasztó mozdulat mindig kivált egy másodikat is: megjelennek azok az emberek és szervezetek, melyek meg kívánják óvni a társadalom szövetét, ellensúlyt képeznek a piaci erőkkel szemben és új módokat tárnak fel a szabályozásukra. A feladat most sem más, mint egy érvényesülni képes demokratikus válasz meg-

fogalmazása. Ehhez a biztonság új formáit szükséges megteremtünk a demokratikus szabályozás új, hatékony módjait kidolgozva, azzal a céllal, hogy az új ipari gazdaságot ismét beágyazzuk a demokratikus társadalomba.

A társadalmi-ökológiai átalakulás és az ipari forradalom fogalmi lehetőségei teszik, hogy megragadjuk azokat a gyökeres társadalmi kihívásokat, melyek felé haladunk.

Hogyan fogalmazhatunk meg demokratikus választ ezekre a kihívásokra? A szabályozás milyen új formába ágyazódhat be az új gazdaság? Az egyértelmű, hogy az Európai Unió képviseli azt a léptéket, amelyen az új szabályozás nagy részét ki kell alakítani, párbeszédet folytatva a nemzeti kormányokkal. Új szakpolitikákra és szabályozásokra van szükség a munkaerőpiacon, a fiskális politikában, valamint az innovatív szociális biztonság terén. Ez a gondozói munka fontosságával és az önálló munka új formáival is összekapcsolódik (avagy más szavakkal: az elüzletiesedés és a fogyasztói szemlélet visszaszorításával). Már kidolgoztunk néhány építőkövet: a rövidebb munkahetet, az általános alapjövédelmet, minőségi oktatást minden polgár számára és megfizethető egészségügyet. Most pedig biztosítanunk kellene a hakeni- és platformgazdaságban, valamint más, már végletekig menő dereguláción átesett ágazatokban dolgozók védelmét és jólétét.

Egy rendkívül gyors változásokkal terhelt kezdeti időszakot követően az Uber szolgáltatásait csak 2010-ben kínálta először. A kutatók, szakszervezetek és progresszív politikusok elemzik a hatásait, és kidolgozzák a megfelelő szakpolitikai válasz elemeit. A kihívás e tekintetben nem a technológiai fejlemények leküzdése, hanem azok kézben tartása, továbbá egy tisztességes munkahelyeket kínáló, fenntartható társadalom érdekében végzett munka. Hogyan néz ki az a szabályozási keret, amely képes alapvető szociális jogokat garantálni a platformdolgozók számára? A közelmúltban megjelent cikkben a kutatók felsorolták a platformdolgozók által tapasztalt fő kihívásokat, úgymint „... az alacsony fizetések, a munkahiány, valamint a legalacsonyabb fizetségért folytatott verseny az alacsony képzettséget igénylő, virtuális munkák esetében.” Hogyan harcolhatnak a dolgozók a jogaikért, amikor a munkaadók (vagyis a digitális platformok) egyszerűen úgy is dönthetnek, hogy a következő héten nem kínálnak több feladatot vagy munkaórát nekik?

2016 decemberében összejött egy európai és észak-amerikai szakszervezetekből, munkásszövetségekből és más munkásszervezetekből álló hálózat, és felhívást adott ki a munkások, munkásszervezetek, valamint a platformok ügyfelei, üzemeltetői és szabályozói transznacionális

együttműködése érdekében, hogy biztosítsák a méltányos munkafeltételeket és a dolgozók részvételét a digitális munkavégzési platformok egyre bővülő világának irányításában. A platformalapú munkavégzésről szóló, úgynevezett „Frankfurti Nyilatkozatban” kijelentették, hogy a „Vállalkozások, dolgozók és döntéshozók közös érdeke annak biztosítása, hogy a digitalizáció előnyei széles körben és méltányosan elérhetővé váljanak – és a dolgozók részvétele a munka irányításában már a történelem folyamán bevált mechanizmus ilyen téren.” Fél évvel később kutatók közzétették a „Nyilatkozat a hakeni gazdaság megreformálásáról” című dokumentumot. A szerzők helyesen leszögezték, hogy a platformgazdaságról szóló vita szorosan összefügg a minőségi munkahelyek létrehozásának ügyével. Az új platformokkal (alkalmazásokkal) foglalkozó szereplők versenyelőnyének jó része abból ered, hogy nem hajlandók megfelelni a munkaügyi és társadalombiztosítási előírásoknak (pl. alacsony fizetések, nincs minimálbér stb.).²³

Mivel átmeneti időszakban vagyunk, még nem tudunk létrehozni egy minden kérdésre kiterjedő új szabályozási keretet. Viszont a különböző tanulmányok és nyilatkozatok mind-mind ugyanazon aggasztó problémákra mutatnak rá, amiket kezelni kell.²⁴ Mi az alábbi hat fontos kérdést látjuk:

1. A platformok átláthatósága. Hogyan fogadjuk el azt a demokráciaként, hogy a magukat „csak egy digitális platform”-ként bemutató vállalatok teljesen titokban dolgoznak? Ha a *digitális munkásokkal kapcsolatos adatokat* megosztanák munkaügyi felügyelőkkel, dolgozókkal és szakszervezetekkel, az lehetővé tenné a munkaügyi törvények betartatását. Továbbá ha az Airbnb-hez hasonló cégek kötelesek lennének átláthatóan működni, a kormányok biztosíthatnák, hogy megfelelő összegű adót fizessenek.

2. A valamiféle minimálbér-politika kérdése. Elfogadható, hogy emberek bármilyen összegért elvállaljanak feladatokat egy digitális platformnál? Nem vezet-e ez egy olyan versenyhez, ahol a legalacsonyabb ár a cél, és ahol az emberek egyes feladatokról a világ minden tájáról érkező dolgozókkal versenyeznek, óránként akár egy eurónál is kevesebbet dolgoznak a szociális biztonság bármiféle formája nélkül?

3. Tisztáznai a platformdolgozók foglalkoztatási jogállását, és a döntéshozókra hagyni a munkavállalói jogokhoz kapcsolódó szabályozási keret meghatározását. A platformdolgozók munkaviszonyban állnak a digitális platformmal? Ha nem, akkor egy harmadik foglalkoztatási formát képeznek (valahol az önálló vállalkozói státusz közelében)? Hogyan ruházhatnánk fel őket lényegesen

nagyobb hatalommal, hogy tárgyalhassanak a szolgáltatási feltételekről az ügyfelekkel?

4. Annak biztosítása, hogy a platformalapú munkát végzők számára elérhető legyen a szociális védelem – tekintet nélkül foglalkoztatási jogállásukra. Ennek ki kell terjednie a munkanélküliségi biztosításra, az egészségbiztosításra, a nyugdíjra és a munkával kapcsolatos betegség vagy sérülés esetén járó kártérítésre. Mi történik például akkor, amikor a Deliveroo-nak dolgozó diák súlyos közlekedési balesetet szenved biciklivel, és élete hátralévő részére lerokkan?

5. Az elérhető munka hiányából fakadó kockázat megszüntetése. Mi történik akkor, ha például több hónapnyi intenzív munkát követően az Uber nem kínál további feladatot egyes sofőröknek? Egy lehetséges megoldás, ha az érintett digitális platformokat arra kötelezzük, hogy kínáljanak biztosítási opciót is. A munka bizonytalanságának kérdése más ágazatokban tapasztalható fejleményekhez is kapcsolódik, például az úgynevezett nullaórás szerződések (zero hour contract – ZHC) megjelenéséhez, amikor a dolgozóknak van szerződése, és kötelezettsége is a munkába járásra, de csak és kizárólag akkor, ha a munkaadó ad nekik munkát.

6. A dolgozóknak biztosítani kell a lehetőséget, hogy érdekeiket megvédhessék, legyen önszerveződési joguk, megvitathassanak kollektív szerződéseket a platformok üzemeltetőivel és/vagy az ügyfelekkel (lehetőség szerint a szakszervezetekkel együttműködésben).

Ez a felsorolás természetesen nem teljes körű, de már tartalmazza a digitális korszak új társadalmi szerződésének elemeit, amelyek más, szélsőséges dereguláción áteső ágazatokra is érvényesítendőek. 2016-ban például Új-Zéland betiltotta a nullaórás szerződéseket, és ezzel egyidejűleg kiterjesztette a fizetett szülői szabadságot, továbbá keményebb szankciókat vezetett be a minimális foglalkoztatási normákat megsértő munkaadók esetében.²⁵

Mindeközben az Európai Unió kidolgozta „A közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrend” programját. 2017 júniusában az Európai Parlament határozatot fogadott el, ami előírta az uniós szabályozási keret kidolgozását a magas szintű fogyasztóvédelem biztosítása érdekében, ugyanakkor kiállt az adóügyi megfelelés és a munkavállalói jogok mellett. A határozat hangsúlyozza a munkavállalói jogok védelmének kiemelt fontosságát az együttműködésen alapuló szolgáltatások terén: „Az első és legfontosabb a munkavállalók joga az önszerveződéshez, valamint a kollektív tárgyaláshoz és fellépéshez való jog a nemzeti joggal és gyakorlattal összhangban”. Felhívta a Bizottságot, hogy töltsék ki a

Az itt bemutatott kilátások jól illeszkednek a forradalmi reformpártiság koncepciójához: különböző, egymást erősítő és felgyorsító rendszerbeli változások.

szabályozási hézagokat a foglalkoztatás és a szociális biztonság terén. Bár a határozat messze nem kötelező érvényű, fontos első lépésnek számít, viszont a szövege még mindig azon az előfeltevésen nyugszik, hogy a fokozott verseny jobb társadalmat eredményez, így pedig figyelmen kívül hagyja azt, hogy az együttműködés ösztönzése sokkal jobb lehetőség. Ez a célja az új *platformalapú szövetkezési* mozgalomnak (pl. a taxisofőrököt arra sarkallja, hogy saját digitális platformot hozzanak létre szövetkezeti formába szerveződve).

6.7 Új biztonsági csomag a XXI. századra

A valós biztonság csak a szocioökológiai társadalom-má való átalakulás nagyszerű folyamatából eredhet. A robotok nem végzik el ezt a nagy változást számunkra. Ez csak egy sok-sok embert aktívan bevonó, tudatos politikai projekt eredménye lehet. A bizonytalanságban élők egyszerűen elutasíthatják a részvételt. Ezért egy olyan új, strukturális keretet azonosítottunk, mely

az embereknek szabadságot és biztonságot ad. A 30 órás munkahét megszabadítja az embereket a túlzott munkaterheléstől. Az általános alapjövédalom válhatná fel az időjövívítés és a gondozási szabadság bonyolult rendszerét, melyek gyakran feltételekhez kötöttek. Ez a rendszer méltányosabb lenne, ráadásul azok is elérhetnék, akik nem aktívak a munkaerőpiacon. Ez pedig mindenki számára autonóm időt teremt, megnyitja a lehetőségeket az önfejlesztésre és a közösségi vezetésű kezdeményezésekre. Ezért teret ad a különféle jövőök megteremtéséhez másokkal együttműködve, miközben csökkenti annak mértékét, hogy mennyire kell minden kezdeményezésnek pénzügyileg nyereségesnek lennie.

Az itt bemutatott kilátások jól illeszkednek a forradalmi reformpártiság koncepciójához: különböző, egymást erősítő és felgyorsító rendszerbeli változások. Ha a munkahelyünkön jobban érezzük magunkat, és állásunkat feszültségmentesen összhangba tudjuk hozni családi életünkkel, még mindig marad tér és idő a civil kezdeményezésekben való közös részvételre. Mivel ezek a tevékenységek szórakoztatóak és értelmük is van, mi magunk is kevésbé fogunk függni a termeléstől és fogyasztástól. Ha a megosztáson alapuló kezdeményezések lehetővé teszik számunkra, hogy kevesebb vásárlóerővel többet érjünk el, előtűnik egy olyan lét, ahol jobb az életminőség, gazdagabb társadalmi életet élünk és kisebb az ökológiai lábnyomunk.

7. Összegzés: Európa – a szabadság és biztonság új tere

A szabadság és biztonság új időszaka vajon csak vágyálom, vagy lebilincselő lehetőség, esetleg megvalósítható utópia, ami a zöld politikának is irányt szabhat? A polgárok szorgosan építik az új korszakot? Nem tökéletesen naiv vagy meggondolatlan számítás-e a polgárokra, azaz önmagunkra hagyatkozni most, amikor a kormányok és nagyvállalatok kudarcot vallottak egy fenntartható jövő megteremtésében?

Hogy ösztönöz legyünk: nincs más választás. A kimagasló és reménytelis társadalmi változások civil elkötelezettségéből erednek. A berlini fal sem a diplomata vagy politikusok közötti hosszas egyeztetések után dőlt le. A jóléti állam azt követően alakult ki, hogy a társadalmi mozgalmak hosszú évtizedeken keresztül aktívak maradtak. Természetesen a politika igenis számít, és szükség volt rá Németország újraegyesítéséhez, valamint a szociális biztonságot az összes polgár számára valósággá tevő törvények és intézmények bevezetéséhez.

Elérkezett az idő a harmadik korszakra. Az elsőben a háború utáni, jövőképpel rendelkező kormányok megtették a modern kapitalista piacgazdaságok történetének legnagyobb lépését a társadalmi egyenlőség felé. A biztonság és szabadság egész hegyét hordták össze. A második korszakban (ismét három évtized alatt) a kormányok azt ígérték, hogy a piacgazdaság mindenki számára jobb társadalmat eredményez. Ez a neoliberális álom sokak számára rémálommá vált az 1930-as évek óta legnagyobb pénzügyi-gazdasági válsággal és a fokozódó bizonytalansággal. Azóta is egy „eldobó gazdaságot” tartunk fenn újra meg újra hatalmas adósságokat felhalmozva, és mindent a megszokott kerékvágásban folytatva: legyen az kormány, vállalat vagy család. Mindkét korszakot az ökológiai korlátok tagadása jellemezte, amivel eljutottunk az éghajlat teljes felborulásának határáig.

Egyértelmű, hogy ha a progresszív politikai narratívák a népesség körében már nem találnak meghallgatásra, a konzervatívok mindent el fognak követni regresszív történeteik

népszerűsítése érdekében. Ez teljesen világos az Európai Unió és több tagállam esetében. Ezért a baloldali progresszív politikusoknak továbbra is beszélniük kell a szabadságról, miközben egyértelműen összekapcsolják azt a biztonsággal is. Az 1930-as évek legfőbb tanulsága – ami a „soha többé fasizmust” gondolatot is ihlette –, hogy valódi szabadság nem épülhet a biztonság hiánya, vagyis a bizonytalanság „futóhomokjára”.

Új jövőképre van szükségünk a politikában, amelyben a kormány a polgárok és közösségeik partnerének tekinti magát, és minden polgár aggodalmát komolyan veszi. A XXI. század vegyes gazdaságot irányító demokratikus állama megfelelően szabályozza a piacokat, az alternatív gazdasági intézményeket – így a közjavakat és a szövetkezeteket – pedig ösztönzőkkel látja el. Ez nem a piaccal – ami a demokráciánál is régebbi – szembeni ellentét, hanem a piaci fundamentalizmus és a vegyes gazdaság rendjének feladásáé, ami a piaci logikát éppen ott korlátozza, ahol az hasznos és szükséges. És csak ott.

Európát tető nélküli házként jellemeztük. Ilyen helyen senki nem akar élni. Az Európai Uniónak talán ez az utolsó lehetősége az emberek eszének és szívének visszahódítására. Egy olyan Európa reménytelis forgatókönyvére van szükség, ami a polgárok jogait erősíti a nagyvállalkozások oly’ gyakori kiszolgálása helyett (pl. Dieselgate-botrány, Monsanto és glifozát...). Az Európai Unióval kapcsolatban kritikások lehetünk, és azoknak is kell lennünk. Tény, hogy az Unió – szerződésai értelmében – „piacalapú”, és nem „társadalomalapú”. Ez azt is jelenti, hogy jogi szempontból van tere a szerződések megváltoztatásának az EU átpolitikálása érdekében. A piacorientáltság helyett egy mindenki számára jobb élet felé terelhetjük az Uniót. Mindemellett nem szabad elfelejtenünk, hogy az Európai Unió – szemben például a Világkereskedelmi Szervezettel (WTO) vagy a Nemzetközi Munkaügyi Szervezettel (ILO) – az egyetlen integrált nemzetközi szervezet: egyidejűleg több szakpolitikai területtel képes foglalkozni. Így e különböző területek egymással összefüggésbe hozhatók – gondoljunk például olyan politikákra, melyek a társadalmi igazságosságot összekapcsolják a klímapolitikával. Egy ilyen átfogó program mellett az Európai Unió rendelkezik a piac szabályozásához szükséges hatáskörökkel is, beleértve a pénzügyi szempontból néhány uniós tagállamnál is nagyobb multinacionális vállalatokat. Ez a fiskális politikára is igaz. A Luxleaks dokumentumok, a Panama-papírok stb. rámutatnak, hogy a nagyvállalatok nem pusztán a végtelenségig élezzik az uniós tagállamok közötti versenyt a vállalati nyereségadó csökkentése érdekében, hanem ez még a nem annyira törvényes adóelkerülő módszerek tekintetében is versenyt gerjeszt közöttük, és adóparadicsomok kialakítását ösztönzi. Csak az Európai Unió lehet képes támogatni a fiskális együttműködést a versennyel szemben, és jelentős erőfeszítést tenni a nagyvállalatok irányába. Az Európai Bizottság 2016-ban például előírta, hogy az Apple elmaradt adók jogcímén fizessen közel **13 milliárd eurót** Írországnak. Az Oxfam egy nemrégiben megjelent tanulmányában azt írja, hogy „...a vállalati adókulesokat olyan szinten kell megállapítani, ami méltányos, progresszív

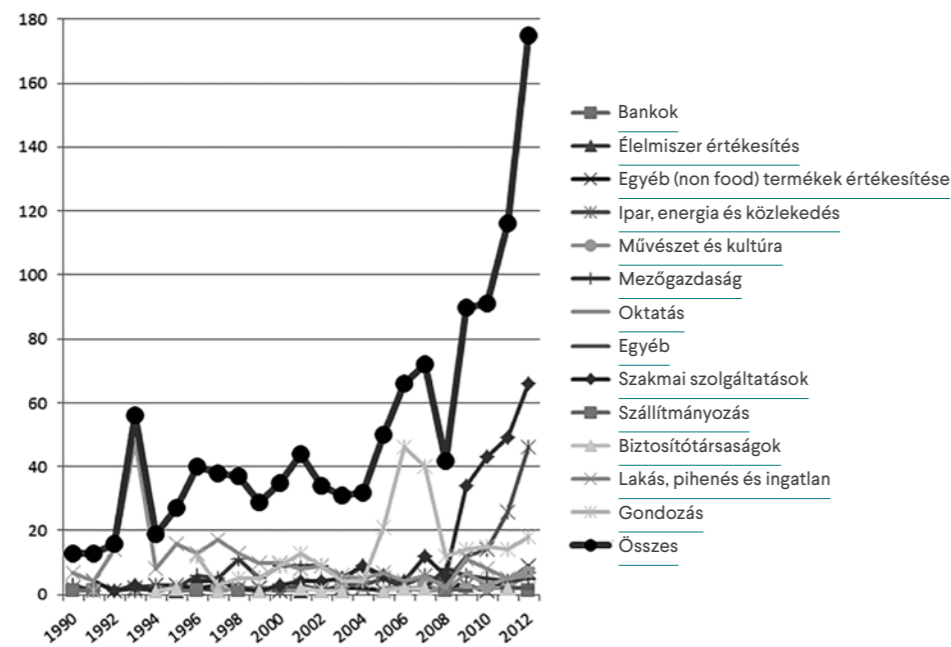
Új jövőképre van szükségünk a politikában, amelyben a kormány a polgárok és közösségeik partnerének tekinti magát, és minden polgár aggodalmát komolyan veszi.

és hozzájárul a közjóhoz. Ennek folyamán mérlegelni kell, hogy miként biztosítható, hogy minden ország képes legyen a fenntartható fejlődési célok (SDG) szerinti kötelezettségeit teljesíteni, csökkenteni függőségét a regresszív adózástól, továbbá hatékonytá tenni az állami költségeket – ezzel segítve az egyenlőtlenségek csökkentését.”²⁶

Végül pedig úgy tűnik, az Európai Bizottság legalább végül pedig úgy tűnik, az Európai Bizottság legalábbis érti, hogy a technokrata reformok nem elegendők. A szociális jogok európai pillérjével, valamint a munka és magánélet egyensúlyával kapcsolatos javaslat 2017. áprilisi bemutatása a Bizottság részéről kedvező irányú elmozdulásra utalt²⁷ A javaslat húsz alapelvűből áll, amelyek a foglalkoztatás és a szociális jogok egészségesebb egyensúlyát szorgalmazzák, ideértve a béreket, a minimáljövédelmet, a lakhatást és gondozást is. Új szociális eredményjelző-táblát is tartalmazott a javaslat, amely a különböző tagállamok egymáshoz viszonyított előrelépését mutatja. Ugyanakkor hiányoztak belőle az új eszközökre, például a minimálbérrre vonatkozó ajánlások (és ennél fogva a közpénz), ráadásul az egyeztetés kizárólag a bérből élőkre korlátozódott. Ez a javaslat még mindig messze van egy újfajta Maastrichti szerződéstől, amely kötelező normákat fogalmazna meg a társadalom szintjén (az „euró konvergencia-kritériumai” mellett). Képzelnünk el egy szerződést, ami – miközben kötelező jelleggel 60 százalékos felső plafont ír elő a GDP-hez viszonyított államadósságra – minden dolgozó számára bevezeti az országos bérátlag 60 százalékát kitevő minimálbért. Illetve a legfeljebb 3 százalékban rögzített költségvetési hiány mellé odaszeti a maximum 3 százalékos országos szegénységi arányt. Ezek a „szociális konvergencia-kritériumok” azonnal belopnák magukat az európai démosz szívébe.

Ugyanez a kritika fogalmazható meg a Jean-Claude Juncker által 2017 márciusában bemutatott öt forgatókönyvvel összefüggésben. Megnyitotta a vitát, különböző jövőképeket vázolván Európának, de egyik jövő sem tűnt szívmengetőnek, vagy kívánta valóban megváltoztatni a manapság tapasztalt problémákat okozó politikát. Tulajdonképpen hány polgár tud erről a kezdeményezésről? A Fehér könyvben nincs meg az a törekvés, hogy kulturális projektként újjáélessze az európai szellemet a kontinens-szerte terjedő tekintélyelvű nacionalizmus hatástalanítása érdekében. Összességében a tanulmány képtelen megragadni jelenünk döntő és veszélyes pillanatát, illetve azt, hogy a bomlasztó technológiai és gazdasági felfordulásra mi lehet a legjobb válasz. Mindezen felül – miként zöld megfigyelők megjegyzi – Juncker „...soha nem javasolja, hogy uniós intézmények közvetlenül részt vegyenek az európai polgárokkal vagy civil társadalmi szervezetekkel e kérdések megvitatásában”²⁸

Az új szövetkezetek számának alakulása iparáganként 1990 és 2012 között.
Forrás: De Moor, T. 2013:11.

Szerencsére az európai civil társadalom kreatív választ adva saját hatodik forgatókönyvet javasolt Európa jövőjéhez. Ez a több mint 250 (munkavállalói jogokon, fejlődésen, környezetvédelem, egészségügyön stb. dolgozó) szervezet által aláírt forgatókönyv egy „demokratikusabb, igazságosabb és fenntarthatóbb Európa” képét vetíti előre. Ez a forgatókönyv a társadalmi és környezeti jólétet helyezi középpontba, és olyan jövőt vázol, amely az érdekeltségek helyett az embereket és a bolygót szolgálja. A jövőkép szerint: „Ebben a forgatókönyvben, ahol az európai projekt lelkét egyértelműen a fenntarthatóság jelenti, a 27 tagú EU az Unió és az azon kívüli világ polgárainak érdekeit részesíti előnyben. Európa nagy hangsúlyt fektet a fő társadalmi értékeire – a demokráciára és részvételre, a társadalmi igazságosságra, a szolidaritásra és fenntarthatóságra, a jogállamiságra és az emberi jogok tiszteletben tartására Európán belül és világszerte.”²⁹

Az is világos, hogy az uniós intézmények és a felelős pozícióban lévő emberek nem veszik észre az aktív polgárok és progresszív városok sodró ellenáramát. Lassan, de biztosan megjelenik az önálló tevékenységek új köre, melyek együtt képezik az átalakításért küzdő mozgalmat egy szocioökológiai társadalom irányába. Fontos megjegyezni, hogy nem csupán kisméretű vagy elszigetelt projektekről beszélünk. Vegyük példaként a koppenhágai tengerparton méltóságteljesen álló hús szélturninát. A projektet városlakók csoportja indította el, akik kidolgozták az ötletet, majd elmentek vele az energiaügyi miniszterhez. A kormány ahelyett, hogy elutasította vagy elorozta volna az ötletet, közös megvalósítási folyamatról döntött. Közalkalmazottak szakmai és jogi tanácsokat adnak. A létesítéshez kibocsátott részvények felének tulajdonosa a polgárok szövetkezete volt, a befejezést követően pedig családok ezrei évente osztalékot kapnak. Hasonlóképpen, a németországi Energiewende példáját követve,

a megújuló energiát termelő létesítmények fele a polgárok és szövetkezeteik tulajdonában van. Az önkormányzatok még a kisebb városokban is támogatják, hogy a helyi lakosság megújuló energetikai projekteket valósítson meg. Ez összességében komoly üzletet jelent. Tehát a polgárok és a helyi önkormányzatok tényleg tudnak változtatni, és képesek együtt ellenáramlatot létrehozni.

Ezt az erősödő ellenáramlatot történelmi távlatba is helyezhetjük. Tine De Moor professzor a polgári kezdeményezések vagy közjavak harmadik hullámáról beszél; miután az első hullám a középkorban, míg a második az ipari forradalom alatt érkezett meg. Nem szerény összehasonlítás. Ugyanakkor holland kutatások azt mutatják, hogy polgári kezdeményezések lenyűgöző gyarapodása tapasztalható a legkülönfélébb területeken 2004 óta, ami egyértelműen leleplezi a közszolgáltatásokat nyesegető neoliberális politikát.³⁰

Az első feltáró kutatás Flandriában és Brüsszelben a polgárok kezdeményezéseinek számottevő bővülését jelzi a mezőgazdasági, lakhatási és energia ágazatban, s ez a növekedés 2009 óta vett nagyobb lendületet; érdekes egybeesés, hogy a gazdasági válság is akkor gyakorolta a legnagyobb hatást. Az alábbi grafikon a polgári kezdeményezések számának folyamatos növekedését mutatja. Könnyen lehet ez a szabadság és biztonság új hegyének kezdete, különösen ha az emelkedést a többi európai ország ilyen kezdeményezéseinek hasonló bővülésével vetjük össze.

Ám naivnak sem érdemes lennünk. Jóllehet számtalan új kezdeményezés indul, és számuk bámulatosan emelkedik, azok még mindig elszigeteltek, és még egy városban belül is igen kevés a kapcsolat közöttük. Ugyanez érvényes városokra is: egyesek több hálózatban is részt vesznek, de ezek gyakran

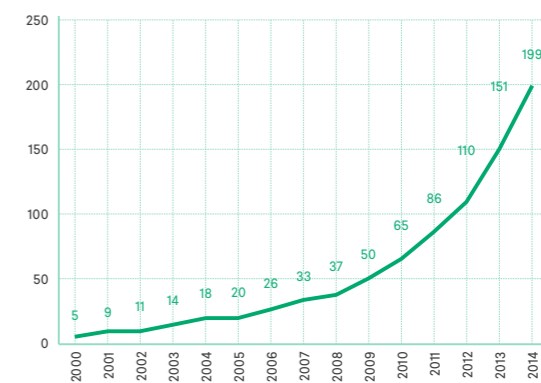
inkább az ismeretek cseréjére összpontosítanak, semmint kölcsönösen vetnék latba erejüket, hogy fenntartható jövőért harcoljanak.

A változás erőteljes modellje, a forradalmi reformizmus új hálózatok, szövetségek és koalíciók kiépítését igényli, melyek képesek hatalom felmutatására. A hatalom itt nem csúnya szó, azt a képességet jelenti, hogy megváltoztassuk a világot. Nincs szükségünk új intézményekre, amelyek átveszik a hatalmat az emberek felett; a cél az, hogy az emberek felhatalmazást, lehetőségeket kapjanak. Ezeknek az új emancipációs struktúráknak kellene kialakítaniuk a szabályozás és együttműködés új formáit nem utolsósorban a gazdasági termelés terén is. Ezeknek a szinergián alapuló együttműködéseknek kellene lehetővé tenniük például, hogy – akár forradalmi gyorsasággal – a néhány városi termelőlabor világszerte valódi termelővárosokká váljon; a közösségi javítóhelyekből regionális körkörös gazdaságok szülessenek.

A jó hír az, hogy a változás ezen új modelljének prototípusai már kialakulóban vannak. Vegyük például a termelővárost megjelenítő Fab City kezdeményezést: az önálló városok új modelljét. A spanyolországi és egyesült államokbeli intézmények által kezdeményezett projektben olyan városok vesznek részt, mint Barcelona, Kerala és Sencsen. A Fab City célja a polgárok lehetőségeihez juttatása azzal, hogy minden környéken mikroüzemeket hoznak létre, ami lehetővé teszi az energiafogyasztás, valamint az anyagok és áruk szállításának drasztikus csökkentését. 2054-re cél a helyben termelő és globálisan egymáshoz kapcsolódó önálló városok megteremtése. Így a városok mindent megtermelnek, amit fogyasztanak; ehhez pedig a városi megoldások nyílt forrású terveinek globális tárháza áll rendelkezésre.

Egy másik ígéretes prototípus az egyesült államokbeli városok, államok, civil szervezetek, vállalatok és egyetemek által az ENSZ bonni éghajlatváltozási konferenciájára való felkészülésként létrehozott koalíció. Miközben Trump elnök ki akarja vezetni az Egyesült Államokat Párizsi éghajlatvédelmi egyezményből, ez a szövetség azt ígéri, hogy kitartanak a kötelezettségvállalás mellett. A *We Are Still In* (Még bent vagyunk) nevű koalíció 130 milliónál is több amerikai képvisel. A csoport egyik vezető alakja, Jerry Brown kaliforniai kormányzó hangsúlyozza, hogy az országos szint alatt szerveződő egységek – államok és városok – igenis elérhetnek változást. Éppen ezért 2014-ben Baden-Württemberg tartomány jelenlegi zöldpárti miniszterelnökével létrehozta az *Under2 Coalition* nevű szövetséget, ami immár hat földrész 188 régióját és városát fogja össze. A koalíció összesen több mint 1,2 milliárd embert képvisel, ami a földlakók 16 százalékának, illetve a globális gazdaság 39 százalékának felel meg.

Az új politika tekintetében reménytelinek tűnő prototípusok listáját még számos példával bővíthetnénk. Hogy a polgároknak egyszerre van szükségük szabadságra és biztonságra, azt például világosan érti a Fearless Cities (Félelem nélküli városok) hálózat. Ők világszerte azért emelik fel hangjukat,

Az új polgári kezdeményezések összesített számának alakulása Flandriában/Brüsszelben 2000 és 2014 között.
Forrás: Noy F. & Holemans D. 2016:80

hogy megvédjék az emberi jogokat, a demokráciát és a közjót. Egyértelmű válasz ez a populista politikusoknak, akik a félelmet védjegyként használják. A Félelem nélküli városok 2017 júniusában Barcelonában megrendezett konferenciáján városi önkormányzatok és aktivisták százai gyűltek össze, hogy megvitassák a helyi szakpolitikák és a mozgalmi tevékenységek közötti gyümölcsöző kölcsönhatásokat.

Ha az Európai Unió lehetőségeket biztosító és a politikai közösséget támogató intézménnyé akar válni, akkor új, innovatív, a helyi szintre összpontosító eszközöket kell kidolgoznia. Nem lenne nagyszerű – csak hogy két példával szolgáljunk –, ha az Európai Unió először is kiegészítené az Erasmus diákcseraprogramot egy olyan kezdeményezéssel, amely az átalakulás érdekében biztosít ösztöndíjakat? Ez lehetővé tenné a fiatal „civil vállalkozók” számára, hogy saját közösségükben átalakítási projekteket dolgozzanak ki, vagy már működő projektekből gyarapítsák külföldi tapasztalataikat. A másik pedig: a nagy bankoknak a monetáris politikai eszközökkel való finanszírozása helyett az EU támogatná a városi inkubátorközpontok kialakítását az új gazdasági intézmények, így a közjavak és nyitott szövetkezetek számára.

Az biztos, hogy senki nem tudja megjósolni a polgári kezdeményezések és progresszív városok növekvő szövetének globális hatását. Nincs garanciánk a sikerre, mivel pontosan ez az emberi szabadság lényege. A jövő megjósolhatatlan, de ez soha ne gátoljon bennünket abban, hogy saját kezünkbe vegyük a jövőt.

Irodalomjegyzék

- Bauman, Zygmunt (1999): *In Search of Politics*. Oxford: Polity Press.
- Benkler, Yochai (2011): *The Penguin and the Leviathan. How Cooperation Triumphs over Self-Interest*. New York: Crown Business.
- Berlin, Isaiah (1995 <1969>): *Freiheit. Vier Versuche*. Frankfurt: Fischer.
- Bowman, Andrew; Ertürk, Ismail; Froud, Julie; Joha, Sukhdev; Law, John/Leaver, Adam; Moran, Michael; Williams, Karel (2014): *The end of the experiment? From competition to the foundational economy*. Manchester: Manchester University Press.
- D'Alisa, Giacomo; Demaria Federico and Kallis Giorgos (eds.) (2014): *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. London: Routledge.
- De Moor, Tine (2013): *Homo cooperans. Institutions for collective action and the compassionate society*. Utrecht: Utrecht University, Faculty of Humanities.
- Foucault, Michel (2004): *La Naissance de la biopolitique. 7 Boulevard de France 1978-79*. Paris: Seuil/Gallimard.
- Gorz, André (2011). *De markt voorbij. Voor een hedendaagse politieke ecologie*. Leuven: Denktank Oikos & Socialisme21.
- Hayek, Friedrich August (1944): *The Road to Serfdom*. Routledge Classics. Abingdon: Routledge. Nachdruck, 2001. Aufl.
- Hayek, Friedrich August (1978): *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press.
- Holemans, Dirk (2016): *Vrijheid & Zekerheid. Naar een sociaalecologische samenleving*. Berchem: Epo.
- Holemans, Dirk (2016): *Institutional Diversity for Resilient Societies*. In: *Green European Journal*, N°14, Winter 2016, p. 14-17.
- Horkheimer, Max/Adorno, Theodor W. (2003/1944): *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*. Frankfurt: Fischer, 14. Aufl.
- Jackson, Tim (2017): *Prosperity without Growth. Foundations for the Economy of Tomorrow*. 2nd Ed. NY/London: Routledge.
- Noy, Fleur & Holemans, Dirk (2016): *Burgercollectieven in kaart gebracht*. In: *Oikos* 78: 69-81.
- Piketty, Thomas (2014): *Kapitaal in de 21ste eeuw*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Marshall, Thomas Humphrey (1950): *Citizenship and Social Class, and other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mill, John Stuart (1985): *On Liberty*. London: Penguin Books.
- Nussbaum, Martha (2011): *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Harvard University Press.
- Polanyi, Karl (2001, <1944>): *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.
- Raworth, Kate (2017): *Doughnut Economics. Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist*. London: Random House Business Books.
- Sassen, Saskia (2014): *Expulsions. Brutality and Complexity in the Global Economy*. London/Cambridge MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Sen, Amartya (1999): *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Scholtz, Trebor & Schneider, Nathan (2016): *Ours To Hack and To Own. The Rise of Platform Cooperativism, a New Vision for the Future of Work and a Fairer Internet*. NY/London: OR Books.
- Sennett, Richard (2012): *Together: The Rituals, Pleasures and Politics of Cooperation*. London: Allen Lane.
- Strecek, Wolfgang (2015): *Gekochte tijd. De uitgestelde crisis van het democratisch kapitalisme*. Leesmagazijn.
- UNCTAD (2017): *Trade and Development Report 2017: Beyond Austerity: Towards a Global New Deal*. Geneva: United Nations.
- UNDP (2017): *Human Development Report 2016: Human Development for Everyone*. New York: UNDP.
- Vasilis, Kostakis & Bauwens, Michel (2014): *Network Society and Future Scenarios for a Collaborative Economy*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.

Jegyzetek

1. The Guardian, *Sick Parcelforce couriers can be charged up to £250 if they can't find cover*. 2017. május 23.
2. Európai Bizottság: *A közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrend*. A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának, COM(2016)356 final, 2016. június 2., Brüsszel.
3. Lásd: <http://www.voorverbeteringvatbaar.be/2017/09/05/waarom-fietskoeriers-zich-organiseren-in-brussel>.
4. Bea Cantillon in: Patrick Janssens, Frank Vandebroucke, Bea Cantillon – *Voor wat hoort wat. Naar een nieuw sociaal contract*. De Bezige Bij, Antwerpen 2011.
5. Ten Hooven M., 'De PvdA ontbeert jazz', in *De Groene Amsterdammer*, 2014. április 3., 14. o. 17.
6. Blühdorn I, *Populism, Sustainability, Democracy*, Green European Journal, 2014. augusztus, <https://www.greeneuropeanjournal.eu/populism-sustainability-democracy>.
7. Gorz, A. *Politieke ecologie: Expertocratie, tegen zelf bestuur*. In: *Oikos* Nr. 4, 1997 (az eredeti cikk a New Left Review-ban jelent meg 1993-ban).
8. Sennett R., *The Corrosion of Character*.
9. De Boosere P. *De stad van aankomst: de stedeling als migrant*. In: Holemans D. (eds) *Mensen Maken de Stad*. Berchem: Epo, 2012.
10. Blühdorn, I, op.cit.
11. Interjú Francis Fukuyamával, 'Oké, ik geef het toe: ik heb me bedacht', door Dulmers R., in *Knack*, 2010. szeptember 22.
12. Lásd: <http://www.decentralized-energy.com/articles/2017/09/helsinki-aims-for-earlier-carbon-neutrality-goal.html>
13. Angolként miért bízzak a portugálokban és a pénzükből? A válasz három részből áll: (1) Ha minden egyes ország az aranyhoz viszonyítva határozza meg saját valutája értékét, és vállalja, hogy ezen az áron ad és vesz aranyat, akkor (2) vállalja, hogy a pénzt az aranytartalékaira alapozza, és (3) polgárainak a lehető legteljesebb szabadságot biztosítja, hogy magukat a nemzetközi gazdasági tevékenységeknek szenteljék; a Földre száll a Menny, és a bolygó hatalmas piaccá válik a globális szabályozás szükségessége nélkül. (A történelem vége)
14. Marçal K., *Je houdt het niet voor mogelijk*, De Geus, Breda, 2015 (2012).
15. Gorz A., *Socialism and Revolution*, p.150.
16. Wenger E, idézve in Welzer H., *Zelf denken*, Jan Van Arkel & Denktank Oikos, 2014, 164-167.
17. Van Parijs P., 'From Autonomous Sphere to Basic Income', in *Basic Income Studies. An International Journal of Basic Income Research*, vol. 4, issue 2, kutatási jegyzet, 2009. december
18. Holemans D. *Institutional Diversity for Resilient Societies*. In: *Green European Journal*, N°14 Winter 2016, 14-17. o. Lásd: <https://www.greeneuropeanjournal.eu/institutional-diversity-for-resilient-societies/>.
19. A körkörös gazdaság önmagában semleges a társadalmi célok és a jobb élet keresése tekintetében. Ez a nézőpont nem tévesztendő össze a naiv „minden legyen helyi” érveléssel. Okos megközelítésnek az számít, ha különböző léptékekben gondolkodunk: még mindig lesz globális kereskedelem, a – például – műholdas technológiát fejlesztő high-tech vállalatok továbbra is a globális piacon fognak működni.
20. <https://medium.com/@designforsustainability/the-resurgence-of-a-culture-of-makers-re-localizing-production-aeeab300c186> és <https://www.ecover.com/>
21. http://wiki.p2pfoundation.net/Platform_Cooperativism
22. Knight K., Rosa E. & Schor J., 'Could working less reduce pressures on the environment? A cross-national panel analysis of OECD countries, 1970-2007' in *Global Environment Change* 23 (2013), 691-700. o. FEMMA, *Combinatie arbeid en zorg* 2.0, 2014.
23. <http://www.pagina99.it/2017/05/29/a-manifesto-to-reform-the-gig-economy/>.
24. Fabo B., Karanovic J. & Dukova K. *In search of an adequate European policy response to the platform economy. Transfer: European Review of Labour and Research/ ETUI*, 2017. április 6., 1-13.
25. Hunt T & McDaniel S, *Tackling Insecure Work: Political actions from around the world*. SPERI jelentés a GMB részére, University of Sheffield, 2017. szeptember.
26. <https://d1tn3vj7xz9fdh.cloudfront.net/s3fs-public/bp-race-to-bottom-corporate-tax-121216-en.pdf>.
27. <https://www.greens-efa.eu/en/article/news/european-pillar-of-social-rights-and-work-life-balance/>.

28. <https://europeangreens.eu/news/jean-claude-juncker's-white-paper-future-europe-five-scenarios-not-make-choice>.
29. http://www.foeeurope.org/sites/default/files/other/2017/6th_scenario_future_of_europe.pdf.

30. De Moor T. *Homo Cooperans. Institutions for collective action and the compassionate society*. Universiteit Utrecht, 2013. augusztus. http://www.collective-action.info/sites/default/files/webmaster/_PUB_Homo-cooperans_EN.pdf
[files/webmaster/_PUB_Homo-cooperans_EN.pdf](http://www.collective-action.info/sites/default/files/webmaster/_PUB_Homo-cooperans_EN.pdf)

Partnerszervezetek leírása

Green European Foundation (Zöld Európai Alapítvány – GEF)

A Green European Foundation európai szintű politikai alapítvány. Bár kapcsolódik más európai zöld szereplőkhöz – például az Európai Zöld Párthoz és az Európai Parlament Zöld Csoportjához –, mégis független tőlük. Több sikeres nemzeti környezetpolitikai alapítvány modelljét követve a GEF azon dolgozik, hogy az európai polgárokat az európai politikai vitákban való részvételre buzdítsa, és végső soron erősebb, sokkal inkább részvételre alapuló európai demokráciát kovácsoljon össze. A GEF-et pénzügyileg elsősorban az Európai Parlament támogatja. A GEF arra törekszik, hogy az európai politikáról és szakpolitikákról folyó vitákat előtérbe helyezze a zöldek politikai családján belül és azon túl. Az alapítvány az új elképzelések laboratóriumaként működik, határokon átívelő politikai képzést, valamint platformot kínál az európai szintű együttműködéshez és ismeretszeréshez.

www.gef.eu, www.greeneuropeanjournal.eu

Oikos Denk tank (Oikos Kutatóközpont)

Az Oikos flamand szellemi műhely, amely a közéleti vitákhoz ökológiai szempontból hozzájárulva kíván társadalmi-ökológiai változást elérni. Az Oikos az olyan hosszú távú kihívásokra összpontosít, melyekre az ilyen vitákban kevésbé térnek ki, ugyanakkor döntő fontosságúak társadalmunk és a következő nemzedékek jövője szempontjából.

Az Oikos a pozitív gyakorlatoknak kíván ösztönző keretet biztosítani. Az Oikos szemináriumain, előadásain, kiadványaiban és véleménynyilvánításában e változásra törekvés különböző vetületei fogalmazódnak meg: a mögöttes etikai megfontolások, a jelenlegi helyzet elemzése és az alternatívák kidolgozása, az azokhoz vezető konkrét stratégiákkal együtt.

www.oikos.be

Grüne Bildungswerkstatt (Zöld Oktatóműhely – GBW)

Az osztrák zöld szervezet, a GBW négy területen működik: oktatás, média, rendezvényszervezés és archiválási tevékenységek. Munkáján keresztül a GBW támogatja az osztrák zöld pártot (Die Grünen), az ahhoz kapcsolódó embereket és szervezeteket. Célja a „tanulás elsajátítási” folyamat ösztönzése a világ gyökeres megváltoztatása érdekében. Ezt a folyamatot az ellentmondásos álláspontok mérlegelése, a lényeges ügyek összekapcsolása kreatív módszertani megközelítésekkel, valamint a jövő alakításához szükséges készségek és képességek átadása viszi előre. Országos szervezatként a GBW szorosan együttműködik Ausztria regionális zöld alapítványaival.

<https://gbw.at/oesterreich/home/>

Ökopolisz Alapítvány

Az Ökopoliszt a magyarországi zöld politikai párt, az LMP (Lehet Más a Politika) alapította 2010-ben. Az Alapítvány önálló és független jogi személy azzal a küldetéssel, hogy az anyapárt LMP számára háttérintézményként működjön. Az Ökopolisz célja, hogy feltárja a párt számára lényeges ökopolitikai elképzeléseket és megközelítéseket az LMP nézeteit osztó fontos közszereplőkkel folytatott párbeszéd útján. Ezenkívül a szervezet arra törekszik, hogy egy nyitott társadalmat hozzon létre, növelje a párt szimpatizánsainak számát és bővüljön annak potenciális szavazóbázisa, miközben támogatja a civilek részvételén, valamint a fenntarthatóság és igazságosság elvein alapuló társadalmi és gazdasági struktúra létrejöttét.

<http://okopoliszalapitvany.hu/hu>

Green House Think Tank (Zöld Ház Kutatóműhely)

A Zöld Ház Kutatóműhely alapítása 2011-re nyúlik vissza. Az elsődleges célja az oktatás előmozdítása és kutatások vállalása az ökológiai fenntarthatósággal kapcsolatos politikatudomány és közgazdaságtan terén. E tevékenység keretében elsősorban jelentéseket tesz közzé lényeges témákról, továbbá eseményeket szervez, honlapján rövid közleményeket jelentet meg az aktuális ügyekről, médiavitákban szerepel és támogatói hálózatot tart fenn.

<http://www.greenhousethinktank.org/>

Green Foundation Ireland (Írországi Zöld Alapítvány)

Az Írországi Zöld Alapítvány hivatalos megalapítására 2011-ben került sor kutatási fórum létrehozása és a közvélemény befolyásolása céljából. A szervezet olyan további eszközöket igyekszik találni, amelyek segítségével a közvélemény bevonható a környezetet érintő beszélgetésbe.

<https://www.greenfoundationireland.ie/>

Green Institute Greece (Görög Zöld Intézet)

A Görög Zöld Intézet civil, nonprofit tudományos alapítvány, amely 2011 márciusa óta végzi tevékenységét. Célja az ökológiai gondolkodás és a politikai ökológia minden vonatkozásának tanulmányozása, elemzése és terjesztése. Az Intézet a görögországi zöldpárt, az „Oikologoi Prasinoi” (Zöld Ökológusok) által felvállalt kezdeményezés nyomán jött létre. Bár kapcsolatban állnak a zöldpárttal, őrzik független jellegüket. Azért dolgoznak, hogy elősegítsék a környezettel, a társadalommal, a gazdasággal és a politikával kapcsolatos kutatási és dokumentációs tevékenységet, mégpedig a politikai ökológia szemszögéből.

<http://www.greeninstitute.gr/>

Institut za Političku Ekologiju (Politikai Ökológiai Intézet – IPE)

A Politikai Ökológiai Intézet a horvátországi Zágrábban működő kutató- és oktatási szervezet, amely arra törekszik, hogy alternatív fejlődési modelleket és innovatív demokratikus megoldásokat dolgozzon ki a társadalom politikai és gazdasági átférfalása érdekében. Az IPE tanszdiszciplináris kutatási és oktatási programokat véggez helyi és nemzetközi szervezetekkel, intézményekkel együttműködve. Erre alapozva az IPE vitaforumot és szakértői elemzést biztosít olyan társadalmi mozgalmak, politikai és gazdasági szereplők számára, amelyek ökológiailag fenntartható, méltányos és demokratikus társadalmat képviselnek Horvátországban és azon kívül.

<http://ipe.hr/>

Kapcsolat

GREEN EUROPEAN FOUNDATION

3 Rue du Fossé – 1536 Luxemburg
Brüsszeli iroda: 15 Rue d'Arlon
B-1050 Brüsszel – Belgium

Tel.: +32 (0) 2 234 65 70

E-mail: info@gef.eu

Honlapunkon többet is megtudhat rólunk.

gef.eu

Kövessen minket a közösségi médiában, hogy értesüljön legfrissebb tevékenységeinkről és eseményeinkről Európa-szerte.

[GEF_Europe](https://twitter.com/GEF_Europe)

[GreenEuropeanFoundation](https://www.facebook.com/GreenEuropeanFoundation)

[GEF_Europe](https://www.instagram.com/GEF_Europe)